

Janez Cvirn

BOJ ZA CELJE

Politična orientacija celjskega nemštva

1861—1907

Zbirka Zgodovinskega časopisa, 5

Janez Cvirn

BOJ ZA CELJE

Politična orientacija celjskega nemštva
1861—1907

CVIRN, Janez

UDK 949.712 Celje "1861—1907"/ (=30)

Boj za Celje : Politična orientacija celjskega nemštva 1861—1907 / Janez Cvirn. — Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1988. — 88 str. ; ilustr. ; 24 cm — (Zbirka Zgodovinskega časopisa ; 5)

Knjiga izhaja kot separatni odtis iz revije »Zgodovinski časopis« (letnik 42/1988, št. 1, 2 in 3)

Knjigo izdaja Zveza zgodovinskih društev Slovenije ob finančni pomoči Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani, Raziskovalne skupnosti Slovenije, Kulturne skupnosti Slovenije in Izobraževalne skupnosti Slovenije

Na prvi strani platnic je fotografija z zborovanja turnerjev 11. in 12. junija 1910 v Celju. To fotografijo in vse ostale fotografije v publikaciji hrani Pokrajinski muzej v Celju.

UVOD

Medtem ko za problematiko nacionalnih odnosov v monarhiji na splošno in tudi za njene posamezne dele (npr. Češko) obstaja bogata literatura, pa so ti problemi za slovensko ozemlje precej fragmentarno obdelani. Čeprav je v slovenskem zgodovinopisju o Nemcih na Slovenskem sorazmerno veliko napisanega, imamo le malo del, ki bi nam zaokroženo predstavljala navedeno problematiko.¹ Na drugi strani obstaja tudi precejšnje število nemških publikacij, ki so množično izhajale zlasti po I. svetovni vojni, vendar so v glavnem pisane z nemško-nacionalnih vidikov in usmerjene v dokazovanje krivic, ki so jih nemškemu narodu naprtila določila mirovnih pogodb. Med številnimi publikacijami te vrste naj omenimo le razprave G. Wernerja, A. Luschina in H. Pircheggerja.² Vsi navedeni avtorji so se ukvarjali predvsem s problematiko nacionalnega značaja mest na Spodnjem Štajerskem in dokazovali njihov nemški karakter od srednjega veka dalje, pri čemer so se za drugo polovico 19. stoletja nekritično naslanjali na rezultate ljudskih štetij po občevalnem jeziku.³ Ob navedenih delih pa se pokaže, da v ničemer ne presegajo stališč, ki jih zasledimo v nemški nacionalistični žurnalistiki od osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje. Celjska Deutsche Wacht vseskozi poudarja, da je Celje starodavno nemško mesto (Cilli ist eine urdeutsche Stadt), ki so ga utemeljili nemški kolonisti na ruševinah rimske Celeie in ki je vse do konca sedemdesetih let, ko se ob podpori vlade začne načrtna slovenizacija, obvarovalo svoj nemški karakter.⁴ Celjski nemški list meni, da je nemško prebivalstvo dolžno braniti starodavno nemško posestno stanje (Besitzstand), saj ne gre brez boja izgubljati pozicij (Grund und Boden), ki so jih priborili predniki.⁵ Pri tem pa je zanimivo, da se nemška stran ne zaveda globokih gospodarskih in socialnih sprememb, ki pogojujejo prebujanje »nezgodovinskih narodov« in vidi v krepitvi slovenske narodne zavesti in »nastajanju« slovenskega naroda proces, ki je identičen s slovenizacijo nemškega prebivalstva,⁶ zraven pa poudarja, da je ta proces načrten in dobro organiziran in da v vseh podrobnostih sledi dogajanjem na Češkem.⁷

Nemška stran se pri dokazovanju nemškega karakterja Celja vseskozi opira na rezultate ljudskih štetij po občevalnem jeziku, čeprav pred štetji glasno opo-

Ta razprava je del magistrskega dela, ki ga je avtor zagovarjal na Filozofski fakulteti v Ljubljani 1986. Zato se opombe od 77 do 116 še enkrat ponovijo.

¹ Eno temeljnih del je še vedno razprava F. Zwitterja: Nemci na Slovenskem, Sodobnost VI, 1938, v kateri prikazuje vlogo nemškega življenja na Slovenskem ter odnose med Nemci in Slovenci na osnovi demografskih, socialnih in gospodarskih činiteljev.

² G. Werner: Sprache und Volkstum in der Untersteiermark. Stuttgart 1935. (Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde, XXXI Bd., 3. Heft); A. Luschin-Ebengreuth: Die Zerreissung der Steiermark, Graz 1921; pri Wernerju navedena Pircheggerjeva dela.

³ F. Zwitter: Nemci na Slovenskem, str. 489.

⁴ Deutsche Wacht, 4. 7. 1895.

⁵ Deutsche Wacht, 5. 6. 1892.

⁶ Deutsche Wacht, 13. 11. 1881.

⁷ Deutsche Wacht, 7. 7. 1887. V članku Das Slovenenthum in Innerösterreich je dr. Edvard Glantschnigg opisal delovanje slovenske propagande na Spodnjem Štajerskem takole: slovenski odvetnik se preseli v mesto, vzame nekaj slovenskih faliranih študentov za pisarje (ti študija niso dokončali zaradi političnega delovanja), nastavi slovenskega koncipienta in to je že temeljni kamen za agitacijski komite. Ustanovi se čitalnica, odvetnik postane njen načelnik, njegov koncipient pa tajnik in pisar blagajnik. Duhovščina rada pomaga in sistematično deluje na širjenju »slavizma«. Čim večje je mesto, tem lažja je takšna propaganda. Del nemških mest na Češkem so si Čehi na ta način že pridobili, enako pa je tudi z mesti na Kranjskem. Razlog za boljše stanje »nemške stvari« na Spodnjem Štajerskem pa po Glantschniggovem mnenju leži v tem, da so spodnještajerski Nemci pravočasno zapustili liberalizem in prešli na strogo nemško-nacionalne pozicije, kajti »den kräftigsten Anstoss zur Verbreitung des Slovenismus gab der Liberalismus«.

zarja, da ne gre zamenjavati občevalnega jezika z materinskim in da pri štetjih ne gre za ugotavljanje nacionalne strukture prebivalstva. Ko pa so rezultati štetij znani, jih razglaša za realen prikaz nacionalne strukture v mestu, največkrat pa poskuša število Slovencev z različnimi argumenti še zmanjšati.⁸ Seveda pa slovenski tabor vedno trdi nasprotno in za Slovence neugodne rezultate največkrat tolmači z renegatstvom. Ob tem slovenski tisk stalno poudarja, da nima proti pravim, poštenim in resnicoljubnim Nemcem nič, da pa se bodo Slovenci na nož bojevali z *nemškutarji*, to je ljudmi, »ki jih je rodila priprosta slovenska mati, ki so se nemščine le za silo v šoli ali pri vojakihi naučili, ki živijo med Slovenci, a Slovence in njihov jezik sovražijo in preganjajo ... ter se sami med Nemce štejejo«.⁹

Seveda se s tezo o renegatstvu ne da odpraviti celotne palete problemov, ki se odpirajo pri preučevanju nacionalne strukture in nacionalnih odnosov v jezikovnih otokih.¹⁰ Res pa je, da ljudska štetja po občevalnem jeziku niso adekvaten prikaz nacionalne strukture v mestih. Do objektivnejše podobe lahko namreč pridemo le po dveh poteh: z določitvijo krajev, kjer so bili mestni prebivalci rojeni, ali pa občin, kjer imajo domovinsko pravico.¹¹ Za tri spodnještajerska avtonomna mesta je uporabil prvo metodo leta 1907 R. Pfaundler, ki je na podlagi rokopisnega materiala ljudskega štetja iz leta 1900, določil rojstne kraje prebivalstva in ga nato razdelil na podlagi rezultatov štetja občevalnega jezika za isto leto v slovensko in nemško skupino. Čeprav je na podlagi tega principa od prebivalcev, ki so bili rojeni v teh mestih samih, prištel 4/5 k nemški skupini, je prišel vendar do rezultatov, ki se bistveno razlikujejo od uradnih, še zlasti pri Celju. Tako je ugotovil, da je od prebivalcev mesta Celja rojenih v nemškem jezikovnem ozemlju le 30,71 % oseb, kar 69,29 % pa v slovenskem. Ko pa je upošteval le doseljence brez prebivalcev, ki so bili rojeni v mestu, je ugotovil, da je razmerje med slovenskim in nemškim prebivalstvom v Celju kar 82,84 % proti 17,16 %.¹²

Drugo metodo, tj. določevanje domovinskih občin prebivalstva, je uporabil J. Mačkovšek in na podlagi rezultatov istega štetja (1900) dognal, da ima kar 69,63 % celjskega prebivalstva domovinsko pravico v občinah slovenskih političnih okrajev, podobne (za Slovence ugodne) številke pa je ugotovil tudi za Maribor (71,3 %) in Ptuj (63,12 %).¹³

Po obeh metodah pridemo torej do rezultata, da izhaja že leta 1900 absolutna večina celjskega prebivalstva iz slovenskih krajev, to pa je že bistveno drugačna slika, kot jo dobimo iz rezultatov uradne statistike. Znano je namreč, da so bila ljudska štetja po občevalnem jeziku sredstvo pritiska na nenemške narode,¹⁴ pri njih pa prihaja do polnega izraza tudi neugoden socialni položaj slovenskega prebivalstva.¹⁵

Oba momenta se kažeta tudi v Celju. Medtem ko Celje v letih 1848/1849 daje podobo povsem slovenskega mesta z dokaj močnim slovenskim meščanstvom,¹⁶ je sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja situacija že bistveno spremenjena in se za Slovence iz leta v leto slabša. To je razvidno tudi iz rezultatov ljudskih štetij. Pri štetju leta 1880 je delež slovenskega prebivalstva skoraj 35 %, kar je za Slovence najugodnejši rezultat vse do razpada monarhije. Pri tem

⁸ Npr. za štetje leta 1880 glej: *Deutsche Wacht*, 13. 2. 1881.

⁹ *Slovenski gospodar*, 15. 3. 1883.

¹⁰ Na to je opozoril že J. Pieterski v svojem delu: *Narodna in politična zavest na Koroškem*, Slovenska Matica v Ljubljani, 1965, str. 206.

¹¹ F. Zwitter: *Nemci na Slovenskem*, str. 492.

¹² prav tam, str. 493.

¹³ prav tam, str. 493.

¹⁴ M. Klemenčič: *Germanizacijski procesi na Štajerskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne*, ČZN n. v. 15, 1979/1–2, str. 351.

¹⁵ Neugoden socialni položaj se kaže tudi v tem, da Slovenci vse do I. svetovne vojne nikoli ne poskušajo naslopliti na občinskih volitvah, tako da je občinski odbor trdno v rokah celjskega, ekonomsko močnejšega nemštva. To pa pomeni pomembno orožje pri ponarejanju rezultatov štetij.

¹⁶ V. Melik: *Celje in leto 1848*, *ZC* 36/1982. št. 3, str. 213–217.

štetju pride do izraza predvsem neugoden socialni položaj slovenskega prebivalstva, ne moremo pa govoriti o kakšnih večjih pritiskih s strani celjskega nemštva oziroma celjske mestne občine pri njegovi izvedbi. Ko Slovenski narod ob komentiranju rezultatov ljudskega štetja 1880 napade celjske Nemce za same rene-gate, Cillier Zeitung mirno zapiše, da se je lahko vsak posameznik svobodno opredelil, tako kot je čutil (Jederman ist das, als was er sich fühlt), obenem pa dodaja, da je treba od 1872 oseb s slovenskim občevalnim jezikom odšteti 296 vojakov, 364 zapornikov iz zapora celjskega okrožnega sodišča in 67 bolnikov iz mestne (Gizeline) bolnišnice, ter poudarja, da se med celjskimi meščani in uradniki ne da naštet niti 50 Slovencev, četudi bi jih iskali z Diogenovo svetilko.¹⁷

<i>Celje-mesto</i>	<i>1880</i>	<i>1890</i>	<i>1900</i>	<i>1910</i>
<i>Prebivalcev skupaj</i>	<i>5393</i>	<i>6264</i>	<i>6713</i>	<i>6919</i>
<i>Nemcev</i>	<i>3301</i>	<i>4452</i>	<i>4940</i>	<i>4625</i>
<i>Slovencev</i>	<i>1872</i>	<i>1577</i>	<i>1450</i>	<i>2027</i>

Pri ljudskem štetju leta 1890 pa že opazimo določen pritisk, saj Deutsche Wacht pred štetjem v več člankih opozarja prebivalce, da je občevalni jezik le jezik, ki se ga vsak poslužuje v navadnem občevanju in torej ne materinski; poleg agitacije pa na rezultate štetja bistveno vpliva tudi aktivnost celjskega Nemškega društva, ki se neposredno vključi v izvedbo popisa.¹⁸ Oster pritisk in organiziran nemški nastop pa opazimo pri štetju leta 1900, pri čemer ni prisotna samo glasna in pravočasna nemška propaganda,¹⁹ ampak tudi neposreden pritisk na družinske poglavarje pri razdeljevanju naznanilnic, pa tudi ponarejanje podatkov. O tem sicer nimamo veliko podatkov, vendar je značilna prošnja predstojnika mestnega urada Thomasa Fürstbauerja (pred odhodom v pokoj konec leta 1905) za enkratno denarno nadomestilo kot nagrado, ker je pri ljudskem štetju leta 1900, ki ga je izvedel sam z dvema pomočnikoma, vedno pazil na to, da se je vpisovala kot občevalni jezik le nemščina.²⁰

Še do hujšega pritiska kot leta 1900, pride pri štetju v letu 1910. Vendar pa celjsko nemštvo pri zadnjem štetju nima takih uspehov kot desetletje poprej, saj se slovenski tabor v Celju nanj pravočasno in organizirano pripravi. Slovenski tisk že od srede leta 1910 opozarja na bližajoče se štetje in pričakuje, da bo vlada spremenila zakon o ljudskih štetjih po občevalnem jeziku iz leta 1869. Ko pa ostane z ukazom ministra za notranje zadeve Haerdla z dne 20. avgusta 1910 osnova za ljudsko štetje še nadalje občevalni jezik,²¹ se celjski Slovenci odločneje vržejo na priprave za štetje: »Za sedaj pa nam ne preostaja ničesar drugega, kakor hitro izvršiti priprave na zasebno ljudsko štetje v narodno ogroženih in obmejnih krajih.«²² Intenzivnost priprav se sicer ne da primerjati s tistimi na Primorskem in v Trstu,²³ vendar na Štajerskem opazimo načrtnejše priprave prav v Celju, saj je tu sedež Spodnještajerskega narodnega sveta,²⁴ celjski Slovenci pa so pretežno liberalno usmerjeni in imajo več posluha za narodno-obrambno delo.²⁵ V pripravah na štetje je poleg narodnega sveta izredno aktivno

¹⁷ Cillier Zeitung, 13. 2. 1881.

¹⁸ Deutsche Wacht, 22. 1. 1891.

¹⁹ Npr. Deutsche Wacht, 4. 11. 1900; 11. 11. 1900; 30. 12. 1900 itd.

²⁰ Zgodovinski arhiv v Celju, Mestna občina Celje (navajam: ZAC, MOC), fasc. 13. Zapisnik zaupne seje občinskega odbora z dne 29. 9. 1905.

²¹ Lavo Cernelj: O ljudskem štetju v Trstu leta 1910. Anali Jadranskog instituta II, Zagreb 1958, str. 9.

²² Narodni dnevnik, 25. 8. 1910.

²³ Narodni dnevnik, 5. 10. 1910. Ljudsko štetje 1910.

²⁴ Gradivo Spodnještajerskega narodnega sveta je shranjeno v Zgodovinskem arhivu v Celju. O njem na splošno: I. Zajc-Cizelj: Spodnještajerski narodni svet, CZB 1984.

²⁵ Kot je ugotovil J. Pleterski, je v desetletju pred I. svetovno vojno ustvarjalnost liberalnega tabora najbolj plodna zunaj Kranjske, v narodnostno mešanih mestih (Trst, Gorica, Celje), v katerih ustavlja asimilacijo in ustaljuje navzočnost slovenskega meščanskega in v širšem smislu mestnega življenja. (J. Pleterski: O nekaterih vprašanjih slovenske politične zgodovine v zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno, v: J. Pleterski: Studije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju, Založba Obzorja Maribor 1981, str. 103).

tudi celjsko politično društvo Naprej, ki na posebnem zborovanju dne 15. oktobra 1910 sklene izvesti zasebno ljudsko štetje in v ta namen postavi tudi svoje številne komisarje.²⁶ Kot je razvidno iz reakcij celjskega nemškega lista, ti že kmalu začno z delom²⁷ in sicer ne samo v Celju, ampak tudi v nekaterih drugih narodnostno ogroženih krajih. Vzporedno s tem pa poteka močna slovenska agitacija, ki poudarja neumestnost popisov po občevalnem jeziku: »Kaj naj se torej razume pod »občevalnim jezikom«? Na to vprašanje je za nas Slovence edino resničen in edino pravilen odgovor: *Občevalni jezik pomeni toliko kakor materinščina, narodnost*. Nič drugega, to si zapomnimo...!²⁸ Obenem pa slovenski tisk v zadnjem mesecu pred štetjem objavlja posebna navodila, kako je treba ravnati pri izpolnjevanju naznanilnic ali obisku števnih komisarjev, pri tem pa še posebej opozarja na možnost pritožbe: »Vsak Slovenec, kateremu bi se za to, ker se označi kot Slovenca, na kakršenkoli način grozilo, naj to takoj naznani pristojnemu uradu... Če mu ti uradi ne bodo takoj pomagali, naj se obrne na c. kr. ministrstvo za notranje stvari na Dunaju in istočasno na slovenske državne poslance, ki bodo radi pomagali.«²⁹ Organiziran slovenski nastop tako bistveno vpliva na rezultate štetja (v primerjavi s štetjem leta 1900 se število Slovencev poveča za okoli 8 %), čeprav nemška stran poskuša z vsemi sredstvi spremeniti potek dogajanja,³⁰ kasneje pa z dvema interpelacijama H. Wastiana zahteva od ministra notranjih zadev razveljavitev štetja v Celju in nekaterih drugih krajih.³¹ Na drugi strani tudi Slovenci nameravajo zaradi nekaterih nepravilnosti zahtevati ponovitev štetja, vendar spričo pomanjkanja argumentov z zahtevo ne pridejo na plan.³² Na koncu velja še poudariti, da rezultati zadnjega štetja v Celju niso samo posledica organiziranega nastopa slovenskega (liberalnega) tabora, kot rado poudarja slovensko liberalno časopisje,³³ ampak tudi resničnega napredka Slovencev v mestu v desetletju pred prvo svetovno vojno.³⁴

Kot smo videli, je o problematiki nacionalnega karakterja mest na Spodnjem Štajerskem še največ napisanega, čeprav ne razpolagamo z najboljšimi viri, ki bi nam razkrili resnično stanje. Ob tem pa je treba poudariti, da je tako nemško kot tudi slovensko zgodovinopisje zanemarilo celo vrsto problemov, ki

²⁶ Narodni dnevnik, 12. 10. 1910.

²⁷ Deutsche Wacht, 13. 12. 1910. Windische Machenschaften bei der Volkszählung. Članek opozarja, da slovenski tabor deluje na dveh poljih: na eni strani je prisotna močna propaganda za vpisovanje slovenskega jezika kot občevalnega jezika, na drugi strani pa hodijo od hiše do hiše privatni števniki komisarji, ki »zapisujejo« podatke o občevalnem jeziku. To pa seveda vpliva na ljudi, kajti, ko pride uradni števniki komisar, mu odgovarjajo enako, kot na sugestivna vprašanja zasebnih števnih komisarjev.

²⁸ Narodni dnevnik, 25. 10. 1910.

²⁹ Narodni dnevnik, 21. 12. 1910.

³⁰ Narodni dnevnik, 31. 12. 1910. Slovenci, pozor! (Članek opozarja na eno izmed »metod« celjskega občinskega urada, s katero poskuša vplivati na rezultate štetja: »... Celjski mestni urad razpošilja celjskemu prebivalstvu med drugimi tiskovinami tudi vzgled, kako se naj dotične pole izpolnijo. Na tem vzgledu je 20 imen in pri vseh razredih je zapisana nemščina kot občevalni jezik; samo pri enem vojaku in pri eni kuharici rojeni Madžarki. Pri teh dveh pa ni niti zapisan kak drug jezik, marveč se nahaja samo črna pika«.

³¹ Deutsche Wacht, 11. 2. 1911; 15. 3. 1911; 18. 3. 1911.

³² Celjski Slovenci so glede na uspehe slovenskega tabora na Primorskem (razveljavitev štetij v Trstu in Gorici) resno pomišljali, da bi tudi sami zahtevali razveljavitev štetja v nekaterih trgih in mestih (tudi Celju) na Štajerskem. O tem nam priča pismo načelnika Spodnještajerskega narodnega sveta dr. Jura Hrašoveca poslancu dr. Vladimirju Ravniharju iz oktobra 1911, ki je v konceptu ohranjeno med gradivom Spodnještajerskega narodnega sveta:

Celje, dne .../X. 1911.

Blagorodni gospod kolega!

Prosim Vas, da mi storite sledečo uslugo.

Bral sem, da je v Trstu in sedaj tudi v Gorici prišlo do novega ljudskega štetja. Potrebno bi to bilo tudi v nekaterih krajih Spodnještajerske, posebno v Mariboru, Ptujju, Celju, Slovenjgradcu, Vitanju, Marenbergu, Sošanju, Ormožu, Konjicah, Ljutomeru, Brežicah, Rogatcu, Muti, Slovenski Bistrici, St. Lenartu, Sv. Trojici v Slovenskih goricah, St. Lorenc nad Mariborom itn. Ker so gotovo zdaj že vsi akti na Dunaju, prosim Vas, da poizveste, koliko se je v teh krajih našlo prebivalstva sploh, koliko jih je priznalo slovenski občevalni jezik, koliko nemški, dalje mi izvolite naznaniti, na kak način je prišlo v Trstu in Gorici do novega ljudskega štetja: kako so se dotične prošnje utemeljile, ali so se priložili dokazi, da se je krivo štel, ali se je to le splošno trdilo brez daljnjega dokaza in je ta gola trditev zadostovala. Če bi bilo treba dokazati konkretne slučaje, bi nam to bilo, kakor se samo ob sebi razume, zelo težavno, ker se na ljudi mnogokrat ni zanesli, ako bi pa zadostovale nekatere splošne trditve, bi se menda dela lotili. Z odličnim spoštovanjem ves udani: dr. Juro Hrašovec.

(Hrašovec je na koncept zapisal: »Prepisal 24. 10. 1911«, kar nam olajšuje datacijo pisma).

³³ Slovenski Branik, 1. 4. 1913. Narodna statistika Spodnje Štajerske.

³⁴ Npr. Werner, n. d., str. 92.

se pojavljajo pri preučevanju nemških jezikovnih otokov, ali, kot se je slikovito izrazil dr. Edvard Glantschnigg, nemških diaspor³⁵ na Spodnjem Štajerskem. Nemško zgodovinopisje je v glavnem usmerjeno samo na dokazovanje nemškega karakterja mest, slovensko pa je poleg te problematike obdelalo še nekatere, bolj ekscesne dogodke, kot npr. spopade v Ptuj 1908 in njihove posledice itd.³⁶ Pri tem je značilno, da je tudi v lokalnozgodovinskih študijah ta problematika več ali manj zaobidena ali pa interpretirana na način, ki ne odraža resničnega stanja. Tako je po mojem Orožnova zgodovina Celja in okolice³⁷ napisana kot zgodovina *slovenskega* mesta, saj se avtor problematike nemštva (razen v kontekstu nekaterih ekscesnih dogodkov in prikazovanja nemškega »zatiranja« Slovencev) v glavnem ne dotika, ob tem pa vseskozi govori o nemških priseljencih in nemškutarjih, ki po njegovem mnenju tvorijo jedro celjskega meščanstva.³⁸ Zato sem poskusil obdelati problematiko celjskega nemštva in nacionalnih odnosov v Celju na podlagi nemških virov, pri čemer me je predvsem zanimala politična orientacija celjskega nemštva v posameznih obdobjih, dogodki in procesi, ki so vplivali na njeno spreminjanje, gledanje celjskega nemštva na Slovence in narodno prebujanje, odnos do pomembnejših problemov v monarhiji in pa to, ali so reakcije celjskih Nemcev pogojene le v domačih, lokalnih razmerah in ali niso le del neke splošne nemške ideologije. Kot glavni vir mi je služil celjski nemški list *Cillier Zeitung* oziroma *Deutsche Wacht*,³⁹ ki nam nudi precej popolno sliko navedene problematike od srede sedemdesetih let prejšnjega stoletja dalje, dopolnil pa sem ga (zlasti za obdobje od srede šestdesetih do srede sedemdesetih let) z gradivom celjske mestne občine⁴⁰ in nekaterimi slovenskimi časopisi.

POLITIČNA ORIENTACIJA CELJSKEGA NEMŠTVA DO KONCA SEDEMDESETIH LET

Zmerni liberalni koncept

V šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko se parlamentarno življenje v Avstriji šele začelo in ko prevladujejo nemško-liberalne vlade, ki skušajo s precejšnjim pritiskom (plenjenjem časopisov, prestavljanjem uradništva, procesi, direktnim vplivanjem na volilce) zaustavljati slovensko narodno gibanje, nemški tabor na Slovenskem nastopa kot vladna stranka in skoraj izključno pod liberalnim imenom ter liberalno, protiklerikalno zastavo.⁴¹ Slovensko narodno gibanje napada kot klerikalno, konservativno in reakcionarno, sam pa se postavlja v obrambo ustave kot ustavoverna stranka (*Verfassungstreue Partei*), ki edina teži svobodi in napredku na vseh področjih družbenega življenja.⁴²

Takšna je v tem času tudi politična orientacija velike večine celjskega nemštva. Prvič se jasno izrazi že v začetku ustavnega življenja v delovanju deželnega in državnega poslanca ter kasnejšega mestnega župana dr. Johanna Mört-

³⁵ *Deutsche Wacht*, 18. 2. 1886, Die Deutschen in Oesterreich.

³⁶ Npr. Metod Mikuž: Ljubljanski septembrski dogodki 1908–1958, Naši razgledi 20. 9. 1958; Janez Rotar: Septembrski dogodki leta 1908, Naši razgledi 21. 9. 1968; Marjan Matjašič: Stališče vojaških oblasti do nemirov septembra 1908 v Ljubljani, Kronika 32, 1984 itd.

³⁷ Janko Orožen: Zgodovina Celja in okolice II, Celje 1974.

³⁸ Orožen razdeli nemčurje celo na več stopenj (str. 284): »Na enem krilu so bili tisti, ki so kolebali in so še nedavno trdili, da so Slovenci, na drugem krilu so pa bili tisti, ki so popolnoma odpadli in so se kratkomalo šteli za Nemce. Med obema kriloma so bili odenki. Vendar je bilo vsem skupno to, da so ... koristili ponemčevanju.«

³⁹ *Cillier Zeitung* (1876–1882) se s 1. 1. 1883 preimenuje v *Deutsche Wacht* in pod tem imenom izhaja vse do maja 1919, ko se zaradi spremenjene politične situacije ponovno preimenuje v *Cillier Zeitung*.

⁴⁰ Gradivo Mestne občine Celje (MOC) obsega zapisnike, predsedstvene spise in splošne spise, v skupni količini 200 arhivskih škatel. Prvi dve kategoriji gradiva sta zlasti pomembni za obdobje šestdesetih let prejšnjega stoletja, medtem ko so splošni spisi ohranjeni le od leta 1893 dalje.

⁴¹ Vasilij Melik: Volitve na Slovenskem 1861–1918, Ljubljana 1965, str. 211.

⁴² prav tam, str. 211.

la v državnem zboru,⁴³ dokončno pa prevlada sredi druge polovice šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko doseže nemška liberalna buržoazija nasploh odločilne uspehe.⁴⁴ Pri dokončni uveljavitvi liberalne orientacije med celjskim nemštvom moramo izpostaviti deželnozborske volitve januarja 1867, ko celjski kandidat dr. Josef Neckermann^{44a} nastopa pod strogo liberalno zastavo in je na tej osnovi tudi izvoljen v deželni zbor. Še pomembnejšo prelomnico pomenijo volitve občinskega odbora aprila istega leta, ko nemški tabor z organiziranim nastopom doseže popolno zmago, medtem ko ni izvoljen niti en Slovenec.⁴⁵ S tem je liberalizem v Celju dokončno zasidran in mestna občina lahko septembra 1869 v poročilu štajerskemu namestništvu v zvezi z zborovanjem slovenske duhovščine v Celju brez ovinkarjenja zapiše, da v Celju ni plodnih tal za konservativne in klerikalne nazore in da zborovanje okoli petdesetih duhovnikov ni imelo nikakršnega odmeva v mestu in okolici.⁴⁶

Liberalna orientacija celjskega nemštva se na eni strani kaže v delovanju celjskega občinskega zastopa, v katerem srečamo v glavnem pripadnike inteligence ter mestne obrtnike in trgovce, torej sloje, ki pomenijo glavno podporo

⁴³ Dr. Johann Mörtl (1821, ? — 9. I. 1895 Gradec), pravnik in politik. Z odlokom 30. aprila 1855 je bil postavljen za odvetnika v Celju in od takrat je deloval v komunalnem življenju v Celju na različnih področjih. S tem si je pridobil zaupanje meščanov, ki so ga že leta 1861 izvolili za župana. Župansko funkcijo je opravljal le eno leto, v letu 1862 pa jo je zaradi preobremenjenosti odložil. Podobno je storil tudi aprila 1868, potem ko je bil v letu 1867 izvoljen za prvega celjskega župana po potrditvi celjskega statuta in z njim povezanega volilnega reda. Leta 1861 je bil izvoljen v celjski kmečki kuriji tudi za deželnega poslanca, pri čemer je na volilnih zborovanjih nastopal kot slovenski kandidat, kasneje (v deželnem in državnem zboru) pa je slovenskim zahtevam po enakopravnosti jezika v šolah in uradih nasprotoval. Iz štajerskega deželnega zbora je bil izvoljen tudi v državni zbor in v njem tesno sodeloval z Moritzem von Kaiserfeldom. Leta 1863 je v deželnem zboru nastopil kot govornik v debati o prodaji občinskega premoženja, o občinski zakonodaji, o instrukciji za deželni odbor in različnih proračunih za deželne ustanove. Njegov predlog, ki ga je predložil na seji državnega zbora 12. februarja 1862, po osvoboditvi advokatur, je bil v juridičnih krogih v državi toplo sprejet. Mörtl ga je utemeljil s tem, »dass ein freier Advocatenstand eine Forderung der Zeit und das Postulat eines Rechtsstaates sei«, in poudaril, da se v prihodnosti ne bo dalo več shajati brez svobodnega (neodvisnega) sodstva in odvetništva. Leta 1864 je Mörtl odložil deželnozborski mandat in se v politiki ni več udeleževal. Februarja 1871 se je iz Celja preselil v Gradec, kjer je bil zaposlen v odboru odvetniške zbornice. Junija 1890 je odšel v pokoj in do smrti živel v samoti (ker ni imel družine) in pozabljen. (Deutsche Wacht 13. 1. 1895.)

⁴⁴ Fran Zwittner: Vzroki in posledice avstrijsko-ogrskega sporazuma, ZČ 22, 1968, str. 20.

^{44a} Dr. Josef Neckermann (29. XI. 1829, Celje — 20. VI. 1893, Celje), zdravnik in politik. V Celju je končal glavno šolo in gimnazijo, po končanem modroslovju v Gradcu pa je odšel študirat medicino na Dunaj. Študij je končal v letu 1856 in takoj začel z zdravniško prakso v rodnem mestu. Sredi leta 1858 se je preselil v Vrbovec pri Mozirju in tu služboval do konca leta 1859, nato pa se je vrnil v Celje, kjer je opravljal službo mestnega zdravnika in predstojnika mestne (Gizeline) bolnišnice vse do svoje smrti. Leta 1861 je bil izvoljen v občinski odbor in v naslednjih treh mandatih opravljal funkcijo občinskega svetovaleca. Leta 1870 pa je postal celjski župan in ostal na tej funkciji (ter z njo povezani funkciji predsednika mestnega šolskega sveta) vse do svoje smrti. Bil je član vseh celjskih društev, tako političnih kot tudi nepolitičnih, srečamo pa ga tudi med ustanovnimi člani v letu 1889 ustanovljenega društva Šumdrak. V času njegovega županovanja se je Celje razvilo v pomembno industrijsko in turistično središče. Na njegovo pobudo je bilo v Celju leta 1871 ustanovljeno Olepševalno društvo, ki je pomembno prispevalo k razvoju turizma v Celju in okolici. Dve leti kasneje pa je bila po njegovi zaslugi v Celju otvoren državna cinkarna, ki je pomenila za gospodarski razvoj mesta pomembno prekretnico. Leta 1867 je bil izvoljen tudi v štajerski deželni zbor in v njem zastopal volilce celjske mestne kurije vse do svoje smrti, razen v letih 1870/71, ko je bil za poslanca izvoljen Franz Tomschitsch. V deželnem zboru je bil nekaj časa namestnik načelnika nemške stranke, sodeloval v številnih odborih (zlasti v finančnem), svojo dejavnost pa usmerjal predvsem na gospodarska vprašanja. Tako se je leta 1872 zavzel, da bi nameravana železniška proga od Knittfelda do Zaprešiča, ki naj bi olajšala prometne povezave med Nemčijo in Balkanom, potekala čez Savinjsko dolino. Zahtevo je ponovil leta 1874, ko je skupaj z dr. Foreggerjem izdelal posebno spomenico in jo predložil vladi. Vseskozi si je prizadeval tudi za regulacijo Savinje, ki je bila življenjskega pomena za Celje in Savinjsko dolino, leta 1889 pa je bil tudi poročevalec o predlogu finančnega odbora za ustanovitev deželne hiralnice v Vojniku, ki je bil po njegovem prizadevanju končno sprejet. Januarja 1886 je v deželnem zboru opozoril na vedno močnejše poskuse slovenizacije celjske gimnazije in zahteval od vlade, da jih onemogoči. Oktobra 1889 je vložil interpelacijo v zvezi z ustanovitvijo Južnoštajerske hranilnice v Celju, ki je v nasprotju z gospodarskimi razmerami v mestu in na isti seji predlagal, da se »politični okraj mesto Celje« izloči iz celjskega okrajnega zastopa. Kot govornik je v deželnem zboru zadnjič nastopil 17. septembra 1892, ko je kot načelnik finančnega odbora poročal o sistematizaciji mesta na direkciji deželne bolnišnice v Gradcu. Za svoje zasluge je leta 1874 prejel viteški križec Franc Jožefovega reda, leta 1883 naslov cesarski svetnik, leta 1892 pa mu je celjski občinski odbor podelil naziv častnega občana mesta Celja. Njegovo politično orientacijo nam najbolje ponazarjajo besede Moritza Rüpschla: »Neckermann war Idealist im achtundvierziger Sinne, liberal ohne unangenehmen Beigeschmack, und national, ohne sich mit der Richtung Schönerers befreunden zu können«... (str. 265). (Moritz Rüpschl: Bürgermeister Neckermann, v: Südsteiermark. Ein Gedenkbuch von Franz Hausmann. Graz 1925, str. 257–266, Deutsche Wacht, 22. 6. 1893).

⁴⁵ Novice 1. 5. 1867. Iz Celja, 28. apr., Om.»Verfassungtreu« zdaj zvonce nosijo pri nas. Pri volitvi mestnega odbora ne enega slovenskega domoljuba niso izvolili. Tako so sklenili v kazini»...

⁴⁶ ZAC, MOC, fasc. 17; predsedstveni spisi za leto 1869; dopis občine na štajersko namestništvo z dne 28. 9. 1869 (o zborovanju slovenske duhovščine v Celju glej: V. Melik: Klerikalno-liberalna trenja in konec taborov, CZN n. v. 5. 1969, str. 519/520; F. Baš: K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem, CZN 26, 1931, str. 41/42).

liberalizmu v Avstriji.⁴⁷ Občinski odbor se vključi v protikonkordatno gibanje že leta 1867, ko 21. novembra pošlje v državni zbor posebno peticijo, s katero zahteva takojšnjo ukinitve konkordata,⁴⁸ in gibanja ne zapusti vse do leta 1870. Že marca 1868 se na predlog dr. Josefa Neckermanna zahvali gosposki zbornici za stališče, ki ga je zavzela v tem vprašanju,⁴⁹ julija istega leta zahteva od državnega zbora, naj vlada energično nastopi proti klerikalni agitaciji za ohranitev konkordata,⁵⁰ maja 1872 pa pošlje v državni zbor še peticijo zoper dovolitev prihoda osovraženih jezuitov v Avstrijo.⁵¹ Občinski odbor je proti kakršnikoli reviziji ustave v federalističnem smislu in ostro nastopi proti slovenskim zahtevam po zedinjeni Sloveniji,⁵² prav tako pa nasprotuje tudi zahtevam po priznanju češkega državnega prava.⁵³ Se pa odločno zavzema za »demokratizacijo« volilnega sistema in aprila 1873 pošlje ob potrditvi volilne reforme, pri kateri je aktivno sodeloval tudi celjski deželni poslanec in mestni župan dr. Josef Neckermann,⁵⁴ prisrčno zahvalo cesarju ter priredi velikansko slavoje.⁵⁵

Na drugi strani postane središče celjskega nemškega liberalnega tabora celjsko Ustavoverno društvo, ki se ustanovi leta 1868 na pobudo lastnika usnjarne in mestnega podžupana Antona Lassnigga, v njegovem vodstvu in med člani pa srečamo vse najuglednejše meščane in večino občinskih odbornikov.⁵⁶ Društvo, ki na političnem polju nadaljuje tradicije nemške Kazine,⁵⁷ razvije že od vsega začetka živahno dejavnost in sicer na podlagi zmernega liberalnega programa. Zavzema se za nadaljno demokratizacijo življenja v monarhiji, za izločitev vpliva cerkve z vseh področij družbenega življenja — zlasti iz šole in politike —, za gospodarski razvoj in izboljšanje socialnega položaja kmeta in obrtnika, v nacionalnem oziru pa poudarja škodljivost narodnih razprtij ter pomen nemškega jezika nasproti slovenskemu, saj je kulturni napredek dostopen Slovencem samo preko nemščine.⁵⁸ Ustavoverno društvo aktivno deluje nekako do srede sedemdesetih let, po smrti načelnika Antona Lassnigga (1876) in še nekaterih članov društvenega vodstva pa zaspi.⁵⁹ Kot bomo videli nekoliko kasneje, nimajo poskusi oživljenja nobenih trajnih uspehov, kar pa je že posledica prodora novih elementov v politično mišljenje celjskega nemštva v drugi polovici sedemdesetih let.

⁴⁷ Heinrich Lutz: *Oesterreich-Ungarn und die Gründung des Deutschen Reiches: Europäische Entscheidungen 1867—1871*. Frankfurt a M., Berlin, Wien 1979, str. 485; F. Zwitter: *Vzroki in posledice avstrijsko-ogrskega sporazuma*, ZC, 1968/1—2, str. 10.

⁴⁸ Thomas Fürstbauer: *Cilli 1867—1892. Fünfundzwanzig Jahre selbständigen Gemeindewesens*, Celje 1892, str. 8.

⁴⁹ prav tam, str. 9; seja 21. 3. 1868.

⁵⁰ prav tam, str. 9; seja 8. 7. 1868.

⁵¹ prav tam, str. 13; seja 10. 5. 1872.

⁵² prav tam, str. 10; na seji 25. 9. 1868 sklenejo poslati protest na štajarski deželni zbor. V protestu občinski odbor opozarja na slovenske poskuse razbitja Štajerske in ustvaritev zedinjene Slovenije.

⁵³ prav tam, str. 12; seja z dne 2. 10. 1871.

⁵⁴ prav tam, str. 12; seja 2. 10. 1871.

⁵⁵ Slovenski gospodar, 23. 1. 1873. Neposredne volitve v državni zbor. Uvodnik negativno ocenjuje nameravano volilno reformo, saj poskuša z njo ustavoverna stranka odvzeti dosedanje pravice deželnim zborom. Na koncu pravi: »Za Štajersko so od vlade v posvet bili poklicani sami nemški ustavaki: dež. gl. žl. Kaiserfeld, Rechbauer, Carneri, Fleckh in — Neckermann«.

⁵⁶ Fürstbauer, n. d., str. 14; na seji 10. 4. 1873; o slavu glej: Slovenski gospodar, 17. 4. 1873. Iz Celja, 14. aprila. Liberalizem raste in vera peša.

⁵⁷ O ustanovitvi društva nimamo neposrednega vira, vendar pa lahko sklepamo, da je bilo ustanovljeno 1868 po kasnejšem pisanju Cillier Zeitung; glej op. 98 — Anton Lassnigg (?), Celje — 14. XI. 1876), podjetnik in politik. Bil je lastnik treh večjih usnjarskih obratov v Celju, ki jih je uspešno vodil vse do svoje smrti. Na dunajski svetovni razstavi 1873 je dobil za svoje izdelke in zasluge na tem področju srebrno medaljo. Leta 1869 je bil izvoljen v celjski občinski odbor, za časa župana Higerspergerja (1868—1870) pa je opravljal funkcijo podžupana. Vse do svoje smrti je bil član občinskega odbora, kjer je vedno deloval v korist skupnih interesov, čeprav je bil v šestdesetih letih na strani opozicijske stranke. Leta 1868 je dal pobudo za ustanovitev Ustavovernega društva v Celju in bil do svoje smrti tudi njegov predsednik. Ker je bil eden izmed najbolj zavzetih podpornikov nemške ustavovorne stranke na Štajerskem, si je nabral tudi veliko političnih nasprotnikov. (Cillier Zeitung 16. 11. 1876.)

⁵⁸ Kot je razvidno iz poročila v Novicah 1. 5. 1867 (glej op. 45), Kazina ni bila le družabno središče celjskega nemštva, ampak je do leta 1868 igrala tudi v političnem življenju v mestu pomembno vlogo. ⁵⁹ Novice 4. 8. 1869. Iz Štajerskega. Članek govori o nameravanem shodu nemških liberalcev v Celju 8. 8. 1869 in pravi, da imajo na njem namen »razgovarjati se in sklepati o sledečih peterih točkah: a) zakaj bi škodila ločitev dolnjega Štajarja od gorenjega? b) zakaj škoduje narodni preprič? c) ali ni koristno, da se v ljudskih šolah dolnjega Štajarja uči nemški? d) ali se konkordat ujema s svobodno državo, in če ne, kaj je storiti, da se odpravi popolnoma? in e) ali ne bi kazalo osnovati demokratično društvo?«. Ze iz navedenega poročila v Novicah lahko razberemo politični profil celjskega ustavovernega društva.

⁵⁹ glej op. 98.

Liberalno orientacijo celjskega nemštva lahko razberemo tudi iz celjskega nemškega časopisa Cillier Zeitung, ki ga je začel aprila 1876 izdajati celjski tiskar Johann Rakusch.^{59a} Nova nemška novina: Cillier Zeitung je ravnikar prvokrat izšla. Urednik jej je neki Wilhelm Goldmann (jud??) ki pravi, da se bo za verfassungo potegoval, ter skušal sprtje in razdraženost narodov miriti (??).⁶⁰ Tako je zapisal Slovenski gospodar ob izidu poskusne številke novega nemškega časopisa,⁶¹ pisanega v dokaj zmernem liberalnem duhu, in se, razen vprašajev v oklepajih, vzdržal kakršnegakoli komentarja. Že to in pa dejstvo, da izrazito klerikalni Slovenski gospodar ni stopil s Cillier Zeitung vse do leta 1879 nikoli v polemiko (razen leta 1877 ob poskusu postavitve liberalne kandidature v celjski kmečki kuriji ob deželnozborskih volitvah),⁶² je dokaz, da je bil časopis res zmeren in brez prave politične fizionomije.⁶³ Cillier Zeitung se je zavzemala za svobodo na vseh področjih družbenega življenja. Tako je npr. toplo pozdravila Foreggerjev predlog v državnem zboru 10. marca 1877 za izdajo novele k zakonu o tisku, v katerem se je celjski poslanec zavzel za zmanjšanje konfiskacij, za ukinitvev kavcije in za svobodnejše ustanavljanje časopisov.⁶⁴ Nastopala je v obrambo resnice in pravice ter v neki polemiki proti drugemu celjskemu nemškemu listu Cillier Anzeiger poudarila, da je njen moto: »Wer die Wahrheit kennt und sagt sie nicht, Der ist führwahr ein erbärmlicher Wicht!«. ⁶⁵ Ob zamenjavi urednika časopisa aprila 1877, ko je na čelo redakcije stopil celjski pesnik Franz Tiefenbacher, je lastnik, tiskar in izdajatelj lista Johann Rakusch, potem ko je bralcem razložil vzroke spremembe in desetdnevnega neizhajanja ter orisal bodoče naloge časopisa, otvoril kampanjo pod geslom: »Wahrheit, Vaterlandsliebe und Volkswohl«; z njo naj bi časopis ob pomoči vseh »patriotičnih mož« prišel do lastne fizionomije in začel izpolnjevati svoj program,⁶⁶ ki ga je novo uredništvo ob vabilu na naročbo definiralo takole: »Smer našega časopisa je bila od začetka naprej: nemškemu elementu vsestransko pomagati prodreti, pospeševati šolo kot izobraževališče mladine, občinsko dejavnost kot jamstvo javne blaginje, dvigati kmetijstvo kot najvažnejši faktor ljudskega življenja, z eno besedo, v vseh smereh primerno upoštevati duh časa«...⁶⁷

Cillier Zeitung se je zavzemala tudi za reformo davčne zakonodaje v smislu enakopravnejše razporeditve davkov, tj. za neko vrsto progresivne obdav-

^{59a} Johann Rakusch (1851, Celje — 8. VII. 1887, Celje), tiskarnar in izdajatelj celjskega nemškega lista Cillier Zeitung oziroma Deutsche Wacht. V Celju je dokončal normalko in začel obiskovati gimnazijo, iz katere pa je izstopil zaradi zanimanja za tiskarstvo. Za tiskarja se je izučil v renomirani Schweigerjevi tiskarni na Dunaju, in to do take mere, da je kasneje lahko brez težav dobil delo v najboljših švicarskih in nemških tiskarnah. Po opravljenem pomočniškem izpitu je delal v državni tiskarni na Dunaju, od tam pa je šel v Svico, kjer je delal v znanih tiskarnah v Zürichu in Zenevi in Nemčiji, kjer je bil zaposlen v neki tiskarni v Münchnu. Svojega bivanja v Münchnu se je kasneje rad spominjal, še posebej prihoda nemških zmagovitih čet iz Francije leta 1871. Nekaj časa je bil zaposlen tudi v pruski državni tiskarni v Berlinu, nato pa pri Leykamu v Gradcu in tiskarni avstrijskega Lloyda v Trstu. Leta 1874 se je vrnil v Celje in odprl lastno tiskarsko delavnico, ki mu je dobro uspevala. Aprila 1876 je začel izdajati časopis Cillier Zeitung in bil njegov izdajatelj in lastnik vse do svoje smrti, ko je postal lastnik lista dr. Richard Foregger. (Deutsche Wacht 10. 7. 1887.)

⁶⁰ Slovenski gospodar, 27. 4. 1876. Iz Celja (Razne novosti). To je bila poskusna številka Cillier Zeitung z dne 26. 4. 1876, prva številka pa je izšla 30. 4. 1876.

⁶¹ V tem času je v Celju izhajal tudi nemško pisani, litografirani list Cillier Anzeiger, ki ga je v letih 1874–1877 izdajal Hermann Kott v sodelovanju z učiteljem risanja Franzom Fischerjem. Časopis se je na humorističen način dotikal vseh tekočih občinskih zadev, ni pa se spuščal v politiko. Kott, po rodu z Dunaja (rojen 1842), je prišel v Celje v začetku šestdesetih let in bil zaposlen kot uradniški pomočnik na rudarskem uradu v Celju. V osemdesetih letih se je ukvarjal z zrakoplovstvom, v letih pred smrtjo pa s filmom. Umrli je v Celju 11. 3. 1912 v sedemdesetem letu starosti (Deutsche Wacht 16. 3. 1912). O nemškem časopisu na Stajerskem glej: dr. Friedrich Pock: Von der deutschen Presse in Untersteier, v: Süddeutsche. Ein Gedenkbuch von Franz Hausmann, Graz 1925).

⁶² Slovenski gospodar, 15. 11. 1877. Bliznje volitve pa »Cillier Zeitung«.

⁶³ Cillier Zeitung je sprva predvsem informativen list, ki bralce seznanja z najpomembnejšimi političnimi dogodki v državi in svetu. Namesto uvodnika je rubrika: Durch alle Länder, ki v kratki, informativni obliki prinaša zunanje politične novice, nato sledijo lokalne novice (Lokale Rundschau), gospodarske novice (Landwirtschaft, Handel, Industrie) in dopisi (Eingesendet) ter glasovi iz občinstva (Stimmen aus dem Publikum). Zlasti obsežna so poročila z razprav na celjskem okrožnem sodišču.

⁶⁴ Cillier Zeitung 11. 3. 1877. Die »Pressfreiheit« im Reichsrathe.

⁶⁵ Cillier Zeitung 6. 3. 1877.

⁶⁶ Cillier Zeitung 22. 4. 1877.

⁶⁷ Cillier Zeitung 23. 12. 1877.

čitve, ki bo koristila kmetu ter malemu obrtniku in trgovcu.⁶⁸ Na kulturnem področju se je časopis zavzemal zlasti za svobodno šolo in bil zmerno protiklerikalno usmerjen, vendar pa je od časa do časa — zlasti pred volitvami — odločno udaril po klerikalcih. Tako je npr. pred deželnozborskimi volitvami leta 1878 ostro zavračal trditve nasprotnikov, da je liberalna vladavina v Avstriji prvi in edini vzrok za visoke davke.⁶⁹ Prav liberalizem je prikllical v življenje monarhije svobodo in napredek ter hiter gospodarski razvoj, za visoke davke pa so po njegovem mnenju krivi državni dolgovi in izdaten vojaški proračun, tj. absolutizem in militarizem, ne pa liberalizem.⁷⁰ V zvezi s tem je časopis tudi odločno poudarjal potrebo po pravičnejši ureditvi odnosov z Ogrsko⁷¹ in bil proti okupaciji Bosne in Hercegovine. Pri tem je bil povsem istega mnenja kot celjski državni poslanec dr. Foregger, ki je na zasedanju avstrijske delegacije decembra 1878 jasno zaklical: »Avstro-ogrška monarhija je dovolj velika, da ne potrebuje nobenega ozemeljskega povečanja«. Namesto tega je predlagal: »Monarhija potrebuje v prvi vrsti intenzivnega razvoja, ne pa ekstenzivnega širjenja«.⁷²

Značilno je tudi, da časopis ni naperjen proti Slovencem, čeprav vseskozi poudarja pomen nemškega jezika in nemške kulture ter se bori za vsestranski napredek nemštva. Cillier Zeitung redno objavlja poročila o različnih prireditvah v Čitalnici in ob banketu na čast dr. Štefana Kočevarja februarja 1877, ko je le-ta dobil naziv dvornega svetnika,⁷³ izredno toplo opiše značaj someščana: »Mislimo, da se ne motimo, če rečemo, da nima dr. Kočevar nobenega sovražnika. Ljubi in spoštuje ga vsakdo, ki ga pozna, in njegov plemeniti značaj, njegovo nesebično, neutrudno delo lepo opravičujeta to splošno spoštovanje in ljubezen.« Na koncu mu zaželi še mnogo let življenja.⁷⁴ V poročilu o plesu v maskah pa takole opiše dejavnost Čitalnice: »Die recht animirte Stimmung zeigt, dass der Verein seiner Aufgabe gerecht zu werden strebe«.⁷⁵ V časopisu objavljajo reklame tudi maloštevilni slovenski obrtniki in trgovci in dr. Josip Serbec, ki je že nekaj let kasneje glavna tarča napadov celjskega nemškega lista, julija 1878 brez ovir objavi, da bo med njegovo odsotnostjo zaradi mobilizacije vodil njegovo odvetniško pisarno dr. Wittermann, po prihodu iz Bosne in Hercegovine pa ponovno opozori »svoje cenjene stranke«, da se je vrnil.⁷⁶ Še aprila 1879, tj. na predvečer pomembnih sprememb v politični orientaciji celjskega nemštva, srečamo v časopisu popolnoma slovenske reklame,⁷⁷ velja pa tudi poudariti, da Cillier Zeitung ne načinja nikakršnih polemik proti slovenskemu časopisju, medtem ko večkrat zasledimo napade na Cillier Anzeiger, pa tudi na Laibacher Tagblatt.

Takšna je orientacija Cillier Zeitung v tem vprašanju vse do srede leta 1879, ko pride do določenih premikov v nemški nacionalizem. V zvezi s tem velja opozoriti, da vse do konca sedemdesetih let v Celju ni opaziti nekih večjih nacionalnih nasprotstev med meščani in da lahko govorimo o koeksistenci med nemškim in slovenskim življenjem.⁷⁸ To je v glavnem posledica dejstva, da

⁶⁸ Cillier Zeitung 16. 8. 1877. Zur Reform der directen Steuern.

⁶⁹ Cillier Zeitung 14. 2. 1878. Gegnerische Schlagwörter.

⁷⁰ prav tam.

⁷¹ Cillier Zeitung 24. 5. 1877.

⁷² Cillier Zeitung 19. 2. 1878. Von der Delegation.

⁷³ O dr. Stefanu Kočevarju glej: Božidar Flegerič: Dr. Stefan Kočevar, rodoljub in pisatelj slovenski, Ljubljana 1890; Josip Vošnjak: Spomini, Ljubljana 1982, str. 107–110, 524–526; Slovenski biografski leksikon I., str. 486.

⁷⁴ Cillier Zeitung 25. 2. 1877.

⁷⁵ Cillier Zeitung 27. 2. 1877.

⁷⁶ Cillier Zeitung 14. 7. 1878 in 2. 10. 1878.

⁷⁷ Cillier Zeitung 17. 4. 1879 in 20. 4. 1879. Vabilo celjske Čitalnice na pevski večer (20. 4. 1879) v spomin poroke cesarskega para.

⁷⁸ Podobno kot poskuša nemško zgodovinarje dokazovati slabe nacionalne razmere v Celju že v sedemdesetih letih, tudi slovensko govori o hudem nemškem pritisku in zatiranju Slovencev v tem obdobju (npr. J. Orožen: Politični razvoj v Celju in celjski pokrajini od 1848 do 1918, ČZN, n. v. 7, 1971/2, str. 217). Vendar pa je treba biti pri takšnih in podobnih formulacijah bolj previden, saj celjski občinski odbor še 1875 v prošnji na naučnega ministra za prestavitve učiteljskega iz Maribora v Celje poudarja, da je za izobraževanje slovenskih učiteljev najprimernejši kraj prav Celje, kjer je tudi največja potreba po njih. (ZAC, MOC, fasc. 17; predsedstveni spisi za leto 1875; dopis na naučno ministrstvo z dne 7. 9. 1875).

je v mestu narodno zavednih Slovencev izredno malo in da se nemštvo v nobenem oziru ne počuti ogroženo. Celjski dopisnik Slovenskega gospodarja je še leta 1874 takole slikovito opisal »na kakovem slabem stališču je tu, v čisto slovenskem mestiču, naš napredek«. »Narodnjakov je tu tako malo, da jih lahko preštejemo na prstih. Dva ali trije trgovci se vštevajo med domoljube — pa so jako omahljivi — in še vedno ne vedo, bi li potegnili z nami ali z večino prebivalstva, — z nemčurji. Pri okrožnej sodnji se nahajata 2 gospoda svetovalca, koja sta znana rodoljuba, pri davkarstvu sta dva pristava, koja se vštevata narodnjakom, pa eden izmed njiju je tudi omahljiv, ter mu dopada pruska himna bolj, nego domači glasovi; mesten urad je ves nemšk, okrajno glavarstvo šteje 2 narodnjaka, potem so č. duhovniki, 2 zdravnik in dijaki. To je število narodnjakov v Celji na Slovenskem Štajerskem«. ⁷⁹ Podobno pa je opisal svoj prihod v Celje (1876) tudi dr. Josip Sernec v svojih Spominih: »V Celju sem našel Heinricherja kot predsednika okrožnega sodišča, drja. Neckermanna kot celjskega župana in opata Vrečka; vsi trije so bili zagrizeni nemčurji ..., od narodnjakov pa sem našel le velezaslužnega drja. Štefana Kočevarja, trgovca Kapusa, duhovniškega profesorja Krušiča, kiparja Oblaka, nekaj notarskih pisarjev in seveda gospoda vikarja in dva kaplana«. ⁸⁰

Poleg tega slovenski tabor v mestu ni organiziran, saj je vse do konca osemdesetih let Čitalnica edino središče Slovencev v Celju, ⁸¹ pa še ta jih združuje predvsem v družabnem smislu, medtem ko se na politično področje noče spuščati. Njen dolgoletni predsednik dr. Štefan Kočevar se v času svojega predsedovanja (1862—1877) vseskozi drži besed, ki jih je izrekel že ob otvoritvi: »Naša čitalnica je zavod mira in ne prepira« ⁸² in odločno nastopa proti vsakomur, ki preodkrito izraža svoje protinemško stališče. ⁸³ Po njegovem mnenju rodoljub še ne sovraži svojih protivnikov, »kajti srce, v katerem ljubav prebiva, ne trpi sovraštva«. ⁸⁴ Takšno stališče ohrani dr. Kočevar tudi v naslednjih letih (kar je razvidno iz njegove korespondence z dr. Josipom Vošnjakom), ⁸⁵ in to je tudi stališče ostalih Slovencev vse do konca sedemdesetih let. ⁸⁶

Torej, da povzamemo: celjsko nemštvo v šestdesetih in sedemdesetih letih je vseskozi liberalno in se indentificira z nemškim avstrijskim liberalizmom te dobe. Zavzema se za vse tiste ideje, ki jih propagira takratni liberalizem: za svobodo na vseh področjih družbenega življenja, za kulturni in gospodarski napredek, za enakost pred zakoni, v nacionalnem oziru pa za prevlado nemštva, pri čemer je do Slovencev veliko manj napadalno kot nemštvo v Ljubljani. V zvezi s tem velja poudariti, da so trditve nekaterih nemških zgodovinarjev, ki poskušajo razlagati za Nemce neugoden izid ljudskega štetja leta

⁷⁹ Slovenski gospodar 20. 8. 1874. Iz Celja.

⁸⁰ Dr. Josip Sernec: Spomini, Ljubljana 1927, str. 29.

⁸¹ Gradivo celjske Čitalnice (zapisniki sej odbora 1862—1927 in seznam članov 1862—1891) se nahaja v Zgodovinskem arhivu v Celju. Pravila društva je objavil Bruno Hartman: Prvo leto celjske čitalnice, CZb 1958.

⁸² Novice 26. 2. 1862.

⁸³ ZAC, Narodna čitalnica v Celju 1862—1927; zapisnik seje odbora z dne 29. 5. 1862 (Odbor je obravnaval izpad člana Čitalnice, poštnega uradnika A. Kleindinstu, ki je sredi maja v Balantovi gostilni žaljivo govoril zoper Nemce. Odbor je sklenil, naj se Kleindinstu piše pismo in opozori »se v prihodnje takega in enakega govorjenja zdržati, namen čitalnice in nje pravila pred očmi imeti, ter za čast in spoštovanje in dobro ime družbe, kakor vsaki drugi družbenik, po moči in dolžnosti skrbeti«. Glej tudi: B. Hartman, n. d., str. 73).

⁸⁴ Novice 26. 2. 1862.

⁸⁵ Janez Cvirn: Kočevarjeva pisma Vošnjaku, CZb 1985; zlasti pismo z dne 24. 10. 1866 (str. 242).

⁸⁶ V zvezi s tem je prav tipičen tekst, ki ga je dal z zlatimi črkami vrezati v kamnito ploščo na svoji hiši Karel Sima, veleposestnik in lastnik mlina pod Jožefovim hribom: »Jaz sem slovenski rojak, pa vendar iz srca podajam poštenemu Nemcu roko v imenu Gospodovem« (Novice 12. 4. 1865). Podobno miselnost izžareva tudi pesmica, ki jo je med volitvami leta 1867 zložil teharski pesnik Anton Grabič:

V štajerski deželi naroda sta dva,
postavne pravice imata oba.
Nikar ne zatirajte, Nemci, vi nas,
in ljubili bomo Slovenci mi vas.

1880 s tem, da je prišlo v Celju (za razliko od Maribora in Ptuja) že zelo zgodaj do ostrih nacionalnih bojev, popolnoma napačne.⁸⁷

Blagi prodor nacionalizma

Seveda pa situacija ni tako preprosta, saj je že v začetku sedemdesetih let opaziti nove elemente v politični orientaciji celjskega nemštva. Spremenjeni položaj, ki se kaže v blagem prodoru nacionalizma, je v bistvu odraz velikan-skih sprememb v političnem življenju monarhije, do katerih pride po dokončni izločitvi Avstrije iz Nemčije in po ustanovitvi nemškega rajha.⁸⁸ Nemška zmaga pri Sedanu vzbudi pri delu nemške levice izbruhe nacionalizma,⁸⁹ to pa privede že v začetku sedemdesetih let tudi do trenj v ustavovorni stranki. Mladi zahtevajo spremembe v politični orientaciji nemškega liberalnega tabora in postavljajo nacionalizem pred liberalizem. Stari pa se oklepajo svoje stare in že preizkušene ideologije, ki jim prinaša tudi lepe koristi.⁹⁰

Razpor med obema gledanjima pripelje v državnem zboru po volitvah 1873 do ustanovitve Naprednega kluba (Fortschrittsklub) v okviru ustavovorne stranke, ki se vseskozi zavzema za odločnejšo nacionalno politiko in pride že kmalu — kljub poudarjanju sloge med Nemci — v odkrit konflikt z glavnino v ustavovorni stranki z dr. Herbstom na čelu.⁹¹

Vse te spremembe odmevajo tudi v Celju in med delom celjskega nemštva že zelo zgodaj opazimo prodor nacionalizma. Celjski Nemci navdušeno pozdravijo nemško zmago proti Franciji in ustanovitev Nemčije⁹² in postajajo vse bolj dovzetni za nove ideje. Na prvih direktnih državnozborskih volitvah 1873 je celjski poslanec dr. Richard Foregger^{92a} izvoljen že na podlagi programa, ki je sprejet na tretjem nemško-avstrijskem strankinem dnevu 27. aprila 1873 na Dunaju in ga lahko označimo za program »mladih«, saj je njegova glavna programska točka zahteva po odločnejši nemški politiki: »Izrecno in slovesno poudarjamo, da neomajno vztrajamo na načelu solidarnosti Nemcev v Avstriji. Za Nemce v Avstriji, ki so po zgodovini in kulturi, posesti in delu poklicani biti, ne gospodujejoči ampak vodilni narod (nicht das herrschende, wohl aber das führende Volk zu sein), ne sme biti nobenih deželnih meja. Nikdar se ne smejo dati zapeljati, da bi zaradi dozdevnih materialnih ali liberalnih prednosti oškodovali kak nemški interes. Tega najvišjega načela ne sme noben tovariš v stranki ne v boju ne v zmagi, ne v besedi ne v dejanju nikdar zatajiti; mora ga vselej javno priznavati.«⁹³ Po izoblikovanju klubov v ustavovorni stranki novembra istega leta se Foregger takoj priključi naprednemu klubu in ostane cel mandat njegov član, pri čemer ostaja zvest skrajno levim tendencam kluba in jih tudi aktivno sooblikuje.⁹⁴

⁸⁷ L. Jahne: Völkischer Führer durch Südostösterreich, 1914, str. 57; citirano po G. Werner: Sprache und Volkstum in der Untersteiermark, str. 79; B. Sutter: Die Badenischen Sprachenverordnungen von 1897, I. Band, Graz—Köln, 1960, str. 107 in pod op. 2 na tej strani navedena literatura.

⁸⁸ H. Lutz, n. d., str. 202/203.

⁸⁹ prav tam.

⁹⁰ O korupciji v tem obdobju glej: Die Corruption in Oesterreich. Ein Beitrag zur Charakteristik der österreichischen Verhältnisse, Leipzig 1872.

⁹¹ Podrobneje o tem: Diethild Harrington-Müller: Der Fortschrittclub im Abgeordnetenhaus des österreichischen Reichsrats 1873—1910. Wien—Köln—Graz, 1972; zlasti prva tri poglavja; za Herbst glej op. 132.

⁹² T. Fürstbauer, n. d., str. 11.

^{92a} Dr. Richard Foregger (1842, Celje — 21. VII. 1916, Dunaj), pravnik in politik. Rodil se je v družini prvega celjskega odvetnika dr. Mathiasa Foreggerja. Glavno šolo in gimnazijo je obiskoval v Celju, študij prava pa je dokončal na Dunaju in se po opravljenem doktoratu tam tudi zaposlil. Leta 1873 je bil izvoljen za državnega poslanca in v državnem zboru zastopal volilce celjske mestne kurije do leta 1897. Že od vsega začetka je bil zagovornik najbolj levih teženj v ustavovorni stranki. V letih 1873—79 je bil član Naprednega kluba, v letih 1879—81 štajerske Napredne stranke, v letih 1881—85 kluba Združene levice, v letih 1885—87 Nemškega kluba, v letih 1887—91 Nemškega nacionalnega združenja, od leta 1892 dalje pa je v državnem zboru deloval kot »divjak« v smislu enotnega nastopanja nemških liberalnih strank. Za zasluge pri varovanju interesov spodnještajerskega in celjskega nemštva, mu je celjski občinski odbor na seji 19. februarja 1897 podelil naziv častnega občana mesta Celja. (Deutsche Wacht 22. 7. 1916.)

⁹³ D. H. Müller, n. d., str. 22, 161/163.

⁹⁴ D. H. Müller, n. d., str. 167 (seznam članov Naprednega kluba).

Svoje stališče izrazi že v svojem prvem nastopu v državnem zboru leta 1873, ko pravi, da je večina njegovih volilcev Slovencev, da pa ga ti niso izvolili zaradi liberalnosti, saj je imel mladoslovenski kandidat Prus mnogo radikalnejše zahteve od njegovih. Po njegovem mnenju so ga slovenski volilci izvolili predvsem zaradi »kulture, nemške kulture«, ki jih bo vodila napredneje kakor slovenska, saj spoznavajo, da »morajo še piti na materinskih prsih nemške kulture, dokler ne bo njihov narod tako razvit, da bo lahko upravičeno zahteval avtonomijo«. ⁹⁵ V tem smislu pa Foregger deluje v okviru naprednega kluba tudi kasneje in zlasti ob trenjih v ustavovernem taboru glede okupacije Bosne in Hercegovine pridejo njegova gledanja najbolj do izraza.

Opisani razvoj vpliva tudi na delovanje celjskega Ustavovernega društva, katerega vodstvo in večina članstva še vedno stoji na starih pozicijah liberalizma in svobode in ki zaradi tega izgublja na animacijski moči med celjskim meščanstvom. Sredi sedemdesetih let pride v društvu do odkritega razkola, kar privede že v letu 1876 (po smrti predsednika Antona Lassnigga) ⁹⁶ do tega, da »mladi« izstopijo iz njega in si ustanove Nemško društvo. ⁹⁷ Vendar pa obe društvi le životarita, celjsko politično življenje v drugi polovici sedemdesetih let pa zajame nekakšna apatija, ki jo razbijejo šele politične borbe pred državno-zborskimi volitvami leta 1879. Diferenciacijo v nemškem liberalnem taboru v Celju v drugi polovici sedemdesetih let prejšnjega stoletja lahko najboljše razumemo iz polemike v Cillier Zeitung 1877/78 ob poskusih ponovne oživitve Ustavovernega društva in političnega življenja v Celju nasploh.

Cillier Zeitung je 25. marca 1877 v uvodniku priobčila daljši članek (Unser politisches Vereinswesen) izpod peresa nekega anonimnega »člana Ustavovernega društva«, ki se je lotil analize političnega društvenega življenja v Celju. ⁹⁸ Pisec je najprej podal kratek zgodovinski oris društvenega političnega življenja v mestu: v Celju obstajata dve politični društvi. Prvo je nastalo šele po dvajsetih letih obstoja društvene zakonodaje (1868) in bilo zlasti v svojem prvem letu precej živahno. Kmalu pa je izgubilo na animacijski moči, vanj se je zavlekel indiferentizem in konservativizem, ki je pritiskal liberalnega duha ob steno. Vzroki za to leže tako v nezadovoljivi društveni zakonodaji kot v pomanjkljivih statutih društva. Zaradi tega je Ustavoverno društvo padlo v politično apatijo, ki je bila tako globoka, da ni bilo društvenih zborovanj po cele mesece ali celo leto, število članov pa se je rapidno manjšalo. Medtem se je iz ene frakcije starega Ustavovernega društva ustanovilo Nemško društvo, ki pa je tudi samo kmalu opešalo. Tako obstajata v Celju de facto in de jure (po statističnem izkazu mestnega urada) dve politični društvi, vendar pa obe v bistvu ne delujeta ... Nato je pisec spregovoril o namenu Ustavovernega društva, da si po smrti starega predsednika Antona Lassnigga izvoli novo načelstvo, in poudaril, da je to več kot smešno, saj društvo, ki ne deluje, ne potrebuje vodstva. Na koncu je predlagal, naj bi se obe društvi združili po starem načelu: »Einheit macht Stark — Uneinigkeit entzweit und schwächt« in ustvarili enotno in močno Ustavoverno društvo, ki se naj odločno bori za resnico, pravico in najvišjo svobodo v zakonih, ter se loteva tudi vseh drugih pomembnih vprašanj (socialnih, gospodarskih ...), ki se jih lahko vsaka lojalno-liberalna stranka.

Navedeni članek je pomenil veliko vzpodbudo v naporih oživitve političnega življenja v Celju, saj je že 9. aprila 1877 prišlo do zborovanja Ustavovernega društva (sklicali so ga nekateri stari člani društvenega vodstva), na katerem bi naj izvolili novo društveno vodstvo. ⁹⁹ Vendar zborovanje društva ni izpolnilo pričakovanj po razbitju političnega mrtvila v mestu. Vabila so bila razposlana mno-

⁹⁵ V. Melik: Razcep med staroslovenci in mladoslovenci, ZČ, 1972/1–2, str. 96.

⁹⁶ Cillier Zeitung 16. 11. 1876.

⁹⁷ Cillier Zeitung 25. 3. 1877.

⁹⁸ Cillier Zeitung 25. 3. 1877.

⁹⁹ Cillier Zeitung 12. 4. 1877.

gim in pričakovati je bilo udeležbo najmanj 40 članov; na zborovanje pa je prišlo le 19 ljudi, od tega 6 novih članov. To pa je po društvenih statutih premalo za sprejemanje sklepov oziroma za volitve novega vodstva... Zato je Cillier Zeitung upravičeno zapisala, da se zborovanja devetnajsterice sploh ne more označiti za zborovanje, ampak v najboljšem primeru le za pripravljeno zborovanje, in pristavila, da je še posebej žalostno, da so vsi člani društva s podpisi na vabila potrdili svojo udeležbo, vendar pa se na zborovanju niso pojavili. Tako malo političnega takta ne bi pričakovali od inteligentnih in svobodomiselnih mož, saj ni nič lažjega kot to, da se na vabilno polo zapiše »verhindert«... Od vsega, kar se je na zborovanju dogajalo, je Cillier Zeitung kot pomembno omenila le naslednje: predsednik Nemškega društva (katerega dejavnost se je dosedaj omejevala le na dve seji) prof. Wenzel Mareck^{99a} je v imenu društvenega vodstva izjavil, da se bo društvo razpustilo, če se bo Ustavoverno društvo na novo konstituiralo. Ta izjava je bila z zadovoljstvom sprejeta in zborovanje je bilo sklenjeno s predlogom, da se povabijo vsi stari in novi člani društva na novo zborovanje (21. aprila 1877), na katerem se naj izvoli novo društveno vodstvo in se dogovori o reviziji društvenih statutow.

Začasno vodstvo Ustavovernega društva je vestno izpolnilo navedeni sklep in razposlalo vabila kar 107 »ustavovernim možem«, ki so tudi vsi s podpisom potrdili udeležbo na zborovanju.¹⁰⁰ Vendar je bila tudi tokrat udeležba veliko pod pričakovanji, saj se je zborovanja udeležilo le 37 oseb.¹⁰¹ Kljub nizkemu številu navzočih pa je bilo po besedah Cillier Zeitung zborovanje več kot zanimivo. Otvoril ga je tajnik društva Friedrich Peer, predsedstvo zborovanja pa je prevzel prof. Mareck, ki je v zanimivem govoru orisal naloge društva, prebral seznam starih in novih članov in naznanil dnevni red. Nato je prišlo do volitve novega odbora: za načelnika je bil izvoljen prof. Mareck, ki je, preden je sprejel novo funkcijo, odložil načelstvo Nemškega društva v razpustitvi in jo prenesel na svojega namestnika dr. Prossinagga; njegov namestnik je postal Kümmel, za arhivarja je bil izvoljen August Tisch, za blagajnika pa Skolaut, medtem ko je tajnik še naprej ostal Friedrich Peer. Po uspešno izvršenih volitvah novega vodstva društva so se prisotni še dogovorili za čimprejšnjo revizijo statutow društva, iz katerih mora veti lojalno-liberalen duh.

Vidimo torej, da je anonimni pisec članka v Cillier Zeitung sprožil iskro življenja v uspavanem političnem dogajanju v mestu. Ustavoverno društvo se je na novo konstituiralo in okrepilo s člani Nemškega društva (ti so bili kasneje v društvu tudi najbolj aktivni),¹⁰² novo društveno vodstvo pa je poskušalo z zborovanji vnesti več življenja v politično apatijo v mestu. Omenjeni članek pa je sprožil tudi resne polemike med različnimi anonimnimi člani oziroma pristaši društva, iz katerih je razvidna pospešena diferenciacija med celjskim nemštvom.

Že 10. maja 1877 je več volilcev mestne kurije ostro reagiralo na zadnje zborovanje Ustavovernega društva.¹⁰³ Najprej so opozorili, da je bilo na vabilih na zborovanje društva zapisano, da se bo društvo zavzemalo za »liberal loyale

^{99a} Wenzel Mareck (? — 16. IV. 1897, Znaim), gimnazijski profesor in politik. Po rodu iz Češke, je prišel v Celje leta 1853 in služboval na celjski gimnaziji polnih trideset let. Od leta 1867 pa vse do svojega odhoda iz Celja 1883 je bil član občinskega odbora, od leta 1870 dalje pa tudi občinski šolski inšpektor. Leta 1876 je bil med pobudniki za ustanovitev celjskega Nemškega društva in postal tudi njegov prvi predsednik. V naslednjem letu pa je prevzel funkcijo predsednika reorganiziranega Ustavovernega društva, ki pa jo je že po nekaj mesecih odložil. Po nemških krajih Spodnje Stajerske je bil znan kot odličen govornik in kot »Apostel des deutschen Hochgedankens«. Zaradi svojih zaslug, ki si jih je nabral v tridesetletnem poučevanju na celjski gimnaziji in sedemnajstletnem članstvu v občinskem odboru, ga je celjski občinski odbor na seji 20. marca 1883 imenoval za častnega občana mesta Celja. Po upokojitvi v istem letu je odšel v Gradec, od tam pa se je preselil v Znaim, kjer je tudi umrl. (Deutsche Wacht 18. 4. 1897.)

¹⁰⁰ Cillier Zeitung 26. 4. 1877.

¹⁰¹ prav tam.

¹⁰² Pri tem pa velja poudariti, da se Nemško društvo ni razpustilo, čeprav do leta 1880 ne zasledimo njegovega delovanja.

¹⁰³ Cillier Zeitung 10. 5. 1877.

Gesinnung«. To pa je po mnenju piscev več kot premalo, saj liberalizem in lojalnost ne moreta biti dovolj za profil stranke. Lojalen je vsak državljani, ki nima veleizdajalskih misli in za liberalca se tudi ima lahko vsak. Volilci v Celju, ki so izvolili v državni zbor dr. Richarda Foreggerja, so ga izvolili na podlagi programa nemškega Naprednega kluba in celjski poslanec je še danes zvest temu programu in klubu. Zato je potrebno, da se tudi celjsko Ustavoverno društvo natančno opredeli, ali je za program že omenjenega kluba, Novega naprednega kluba ali pa za program kluba levece.¹⁰⁴ Preciziranje političnih teženj Ustavovernega društva je nujno in sicer predvsem zaradi tega, ker se tudi t. i. mladoslovenci štejejo za »lojalno liberalne«, čeprav v vsem sodelujejo s klerikalnimi staroslovenci.

Na dopis nezadovoljnih celjskih volilcev, ki so na koncu še pribili, da ne morejo pristopiti Ustavovernemu društvu vse dotlej, dokler ne precizira svojih političnih teženj, je že v naslednji številki časopisa odgovorilo vodstvo društva v precej pomirljivem tonu in povabilo »gospode«, da se udeleže naslednjega društvenega zborovanja (19. maja 1877) v hotelu pri Belem volu, saj bodo na njem predložili revidirane statute društva z jasno označenim programom, vsak član pa bo lahko posredoval tudi svoje pripombe.¹⁰⁵ Ali so se anonimni dopisniki udeležili tega zborovanja, ne vemo, iz Cillier Zeitung pa je videti, da je na njem prišlo do dokaj živahnih polemik med nekaterimi člani društva.¹⁰⁶ Potem ko je prof. Berger prebral revidirane statute, se je o njih vnela (zlasti med nekaterimi člani) goreča debata, v kateri je bil najglasnejši celjski župan in deželni poslanec dr. Josef Neckermann, v tem času gotovo že prva politična osebnost v mestu. Poudaril je, da bi moralo celjsko ustavoverno društvo slediti le splošni avstrijski politiki, brez ozira na posebne nacionalne interese in se zavzemati predvsem za: 1) zmanjšanje davkov, 2) pravičnejšo nagodbo z Ogrsko, 3) svobodno šolo. Njegova izvajanja so bila sprejeta brez ugovorov, čeprav iz njih veje predvsem zmerno liberalni duh. Za njim je govoril še arhivar August Tisch, ki je predlagal, da se vnese v poslovni red tudi določilo, po katerem se lahko v okviru društva ustanavljajo klubi. Tudi njegov predlog je bil sprejet brez kakršnihkoli pripomb in vnešen v nove statute.

Zborovanje Ustavovernega društva in novi, revidirani statuti niso zadovoljili vseh članov in simpatizerjev društva. Že nekaj dni po zborovanju je Cillier Zeitung objavila dopis »nekega člana Ustavovernega društva«,¹⁰⁷ ki je precej kritično presojal sadove zborovanja. Anonimni pisec je poudaril, da je napeto pričakoval najavljene spremembe društvenih statutow, da pa je s spremembami lahko zadovoljen le do neke mere. Po njegovem mnenju so se na zborovanju pojavili negativni tokovi in težnje, ki so sedaj vnešene tudi v revidirane statute društva. Tako npr. člen 10, ki dopušča le četrtne govore na zborovanjih, ni realen, saj se v petnajstih minutah na nobenem resnejšem političnem zborovanju ne da veliko povedati. Prav tako pa je sprejeti Tischov predlog po formiranju klubov v okviru društva nejasno, celo smešno formuliran. Po mnenju pisca tudi novi društveni statuti ne dajejo preciznega odgovora o namenih in ciljeh oziroma političnem profilu novo konstituiranega društva (kot ga je zahtevala skupina celjskih volilcev), zato bi jih bilo potrebno še nekoliko spremeniti.

Anonimnemu celjskemu članu društva je v naslednji številki časopisa odgovoril (prav tako anonimni) član društva iz Šentjurja, ki je bil mnenja, da so glede na politično situacijo v monarhiji četrturtni govori na zborovanjih društva več kot dovolj, da pa je zahteva po formiranju klubov v okviru društva popol-

¹⁰⁴ O posameznih klubih v okviru ustavovernega tabora v tem času glej: D. H. Müller, n. d., str. 30/32.

¹⁰⁵ Cillier Zeitung 17. 5. 1877.

¹⁰⁶ Cillier Zeitung 24. 5. 1877.

¹⁰⁷ Cillier Zeitung 24. 5. 1877.

noma zgrešena, saj lahko posamezni klubi nastopajo z nesprejemljivih pozicij.¹⁰⁸ Na njegova izvajanja se je oglasil užaljeni arhivar društva August Tisch, avtor predloga po formiranju klubov v okviru društva, in v dolgem pismu razložil svoje poglede na program novega društva, obenem pa ostro zavrnil predloge anonimnega člana društva iz Šentjurja.¹⁰⁹ Poudaril je, da se zavzema za več kot četrturte govore in odprte debate na zborovanjih, saj lahko le-ti zanimirajo politično življenje v mestu. Glede svojega predloga o formiranju klubov pa je rekel, da je bil napačno razumljen, in poudaril, da je tudi sam proti dualizmu v društvu, ker to slabi njegovo moč. Na koncu je Tisch odločno pribil, da se zavzema za: »Wahrheit, Recht und Freiheit« in takšen bi moral biti tudi profil novega društva.

Kot vidimo, se je celjsko politično življenje dodobra prebudilo iz zimskega spanja, saj si je novo vodstvo Ustavovernega društva s pogostimi konferencami društvenega odbora¹¹⁰ in javnimi zborovanji prizadevalo razgibati politično dogajanje v mestu. Vendar pa si člani društva že od vsega začetka, pa tudi po reviziji statutov, niso bili povsem na jasnem, kakšni naj bi bili cilji in namen društva oziroma njegova politična orientacija. Kot je ugotavljala Cillier Zeitung že v začetku junija 1877,¹¹¹ se je glede tega pojavilo med članstvom več mnenj. Nekateri trdijo, da takšnega društvenega življenja sploh ni treba, saj se lahko na zborovanjih debatira le o stvareh, ki jih vlada še tolerira. Po njihovem mnenju je prav to vzrok za apatijo v političnem življenju v Celju, čeprav to ni specialno celjska bolezen, ampak bolezen, značilna za celotno monarhijo. Cillier Zeitung meni, da so te vrste politiki pesimisti, ki jim pripada tudi anonimni šentjurčan, in dodaja, da se naj takšni raje držijo stran od političnega življenja. Drugi pa so optimisti, ki vidijo pred seboj samo zlato prihodnost in največjo stopnjo politične svobode. Te vrste politiki so vsekakor zelo uporabni, saj prav ti pripravljajo revolucije, pišejo peticije itd. Po mnenju Cillier Zeitung tvorijo prav optimisti jedro celjskega Ustavovernega društva in celjskih volilcev. Obstaja pa še neko tretje mnenje, pristaše katerega časopis označuje takole: »To so dvoživke, ki jih najdemo v vsakem društvu, naj bo že kakršne-koli barve. Ti menijo, da bi morali tudi drugi biti taki kakršni so oni. Trdno so prepričani, da bi bilo potrebno le malo truda, pa bi se zgladila nasprotja med nacionalno stranko in našo stranko, in ne pomislijo, da je nacionalna stranka vselej smatrala vsako koncesijo z naše strani kot dolžnost, sama pa se je celo v mladoslovenski varianti rajši vezala s klerikalizmom kot da bi napravila liberalizmu še tako majhno koncesijo.« Vendar pa so nosilci navedenih idej na srečo v manjšini. Zato na koncu Cillier Zeitung izrazi željo, da bi tako pesimisti kot tudi optimisti odstopili od svoje poti in v imenu napredka našli nekakšno zlato sredino, ki bo vodila naprej.

Iz navedenega članka se jasno vidi, da v Celju poleg večinske, zmerno liberalne orientacije, eksistirajo tudi novi politični tokovi, ki jim liberalizem kot tak ne zadostuje več in ki poudarjajo predvsem nacionalne vidike. Vse do leta 1879, tj. do pomembnih političnih sprememb v monarhiji, so te sile še v manjšini, še ob predvolilnem gibanju pred državnozborskimi volitvami leta 1879 pa se vidno okrepe. To pa je toliko lažje, ker tudi stara liberalna orientacija med celjskim nemštvom že pred navedenim obdobjem izgubi na moči. Ustavoverno društvo sicer v letu 1877 še priredi nekaj zborovanj,¹¹² vendar pa potem ko novembra 1877 prof. Wenzel Mareck odloži funkcijo načelnika društva, ponovno zapade v apatijo. Od novembra 1877 do marca 1878 se društveno vodstvo trudi izpeljati nove volitve, vendar pa so vsa zborovanja zaradi pre-

¹⁰⁸ Cillier Zeitung 27. 5. 1877.

¹⁰⁹ Cillier Zeitung 3. 6. 1877.

¹¹⁰ Cillier Zeitung 31. 5. 1877. (Dne 26. 5. 1877 je bila že četrta konferenca društvenega odbora, na kateri so se dogovorili, da bo 9. 6. 1877 novo zborovanje društva).

¹¹¹ Cillier Zeitung 10. 6. 1877. Unser Vereinsleben.

¹¹² Npr. zborovanja so bila: 9. 6. 1877, 7. 7. 1877, 11. 8. 1877, 15. 9. 1877, 1. 12. 1877 itd.

Dr. Josef Neckermann (1829—1893), v letih 1870—1893 celjski župan, 1867—1893 deželni poslanec, v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja prva politična osebnost v mestu Celju

slabe udeležbe onemogočena.¹¹³ Zato začne društveni odbor razmišljati o razpustitvi Ustavovernega društva, vendar tudi pri izpeljavi tega koraka naleti na nepremostljive težave. Po društvenih statutih morata namreč razpustitev potrditi najmanj dve tretjini članov, kar pa postane ob skromni udeležbi na zborovanjih neizvedljivo.¹¹⁴ Društvo zaradi tega zapade v hudo krizo (ob tem Cillier Zeitung upravičeno zapiše, da je »članov za življenje premalo, za smrt pa preveč«)¹¹⁵ in od marca 1878 ne zasledimo več njegovega delovanja, dokler ga leta 1881 ne razpusti štajersko namestništvo.¹¹⁶

Ce povzamemo: v šestdesetih in sedemdesetih letih je celjsko nemštvo odločno liberalno, vendar pa se že na začetku sedemdesetih let pod vplivom splošnih političnih tokov v monarhiji (manj pa zaradi lokalnih razmer) tudi v Celju okrepe nemško-nacionalna gledanja, ki pa vse do leta 1879 ne prevla-

¹¹³ Cillier Zeitung, 14. 2. 1878. (Na zborovanje društva je prišlo le 12 članov, čeprav je dnevni red — poleg volitve novega načelnika — obsegal tudi tako pomembno točko, kot je dogovor o agitaciji pred deželnozborskimi volitvami.)

¹¹⁴ Cillier Zeitung 3. 3. 1878.

¹¹⁵ prav tam.

¹¹⁶ Cillier Zeitung 14. 8. 1881.

dajo. Podobno kot v celotni monarhiji stari liberalizem izgublja na moči, kar se zlasti pokaže ob neuspešnih poskusih regeneracije Ustavovernega društva, nemškonacionalne sile pa se počasi, toda vztrajno uveljavljajo. Za njihovo prevlado pa mora priti do sprememb v politični situaciji v monarhiji, kar se zgodi že ob okupaciji Bosne in Hercegovine in končno z nastopom Taaffejeve vlade. Šele od tega časa se lahko nove ideje prosto razvijajo.

POLITIČNA ORIENTACIJA CELJSKEGA NEMŠTVA OD KONCA SEDEMDESETIH DO SREDE DEVETDESETIH LET

Prehod od liberalizma k nacionalizmu

Taaffejeva politika »sporazuma in sprave« pospeši že v prejšnjem obdobju začeto notranjo diferenciacijo v nemškem liberalnem taboru. Stari liberalizem vse bolj peša, krepijo pa se nemške nacionalne sile, ki postavljajo narodnost pred svobodo in gledajo na vsa politična vprašanja le skozi prizmo nemških interesov. Ta razvoj je viden tudi v Celju, pri čemer velja poudariti, da opazimo prve večje spremembe v politični orientaciji celjskega nemštva že v času priprave na državnozbornske volitve leta 1879, ko se po besedah Cillier Zeitung liberalna stranka razcepi na dva sovražna si tabora, ki si stojita nasproti zlasti pri vprašanju okupacije Bosne in Hercegovine, imata pa tudi glede drugih vprašanj svoje posebne interese.⁷⁷ V tej situaciji, ki je po mnenju Cillier Zeitung bistveno drugačna kot ob prvih direktnih državnozbornskih volitvah leta 1873, ko sta si stali nasproti le dve stranki, katerih programa sta si bila diametralno nasprotna (na eni strani ustavoverna stranka, na drugi pa njeni nasprotniki, ki jih Cillier Zeitung označi za klerikalce, nacionalklerikalce, fevdalce in pravno stranko),⁷⁸ se mora celjsko nemštvo v kratkem času jasno opredeliti in premagati oportunistem in indiferentem v lastnih vrstah, kot se je pokazal ob polemikah o političnem profilu Ustavovernega društva.

Ko Cillier Zeitung opisuje dalekosežne politične spremembe, do katerih je prišlo v zadnjih šestih letih in novo politično grupiranje v okviru liberalnega tabora (na eni strani opozicijska stranka, ki prisega na program »stodvanajsternice«,⁷⁹ na drugi pa vladajoča, zmerno liberalna stranka), se odločno opredeli za opozicijo in njen program (»Die Fortschrittspartei ist unsere Partei, ihr Programm ist unser Panier«)⁸⁰ ter z navdušenjem pozdravi ustanovitev posebne štajerske Napredne stranke z baronom Walterskirchnom⁸¹ na čelu (njen član je seveda tudi celjski poslanec dr. Richard Foregger),⁸² še bolj pa njen program, ki je še radikalnejši od programa Napredne stranke v Avstriji.⁸³ Zato celjsko nemštvo na volilnem zborovanju dne 29. maja 1879 enoglasno potrди ponovno kandidaturo poslanca Foreggerja na podlagi že navedenega programa štajerske Napredne stranke in ga v volilnem boju tudi odločno podpira.⁸⁴ Na istem zbo-

⁷⁷ Cillier Zeitung 18. 5. 1879. Politische Rundschau.

⁷⁸ Cillier Zeitung 22. 5. 1879. Unsere Partei.

⁷⁹ O interpelaciji »stodvanajsternice« glej: D. H. Müller, n. d., str. 84.

⁸⁰ Cillier Zeitung 22. 5. 1879. Unsere Partei.

⁸¹ Baron Robert Walterskirchen (1839–1920), je bil izvoljen v državni zbor leta 1873 in bil med vidnejšimi posilniki naprednega kluba, v letih 1879–1881 pa vodja štajerskega Naprednega kluba. V začetku leta 1882 je izstopil iz kluba Združene leve in poskušal z Adolffom Fischhofom ustanoviti Nemško ljudsko stranko. To mu je prineslo ostre napade liberalnega tabora, zato se od tega časa dalje ni več politično udeleževal.

⁸² Cillier Zeitung 22. 5. 1879 (V njej so še: baron Walterskirchen, dr. Heilsberg, Posch, baron Zschok, dr. Magg, Duchatsch in Seidl.)

⁸³ D. H. Müller, n. d., str. 35; Cillier Zeitung 12. 6. 1879. Der Parteitag der steirischen Fortschrittspartei. (V poročilu s strankinega dne štajerske Napredne stranke, ki je bil 8. 6. 1879 v Gradcu, je med drugim zapisano: »Das Programm der Fortschrittspartei ist ein eminent österreichisches, deutsches und patriotisches«.)

⁸⁴ Cillier Zeitung 1. 6. 1879.

rovanju izvoljeni agitacijski komite, v katerem srečamo vse najpomembnejše celjske meščane, se agilno vključi v predvolilne boje in organizira več volilnih zborovanju v Celju in okolici. V predvolilno gibanje se aktivno vključi tudi Cillier Zeitung, ki že 12. junija 1879 v posebni prilogi objavi celoten Foreggerjev program.⁸⁵ V njem celjski kandidat najprej poudari, da je njegov program indentičen s programom Napredne stranke in da se zavzema za močno Avstrijo, duhovni napredek, resnične ustavne svoboščine in materialno blagostanje celotnega prebivalstva. Zato predlaga obsežne reforme na vseh področjih družbenega življenja. Po njegovem mnenju bi bilo potrebno spremeniti sistem delegacij, ki je nepravilčen do Cislitvanije in favorizira Madžare. Prav tako se zavzema za razvoj društvene in zborovalne zakonodaje, za reformo zakonodaje o tisku v svobodnjaškem smislu, za nadaljni razvoj šolstva in za enakopravnost vseh narodov monarhije. Na gospodarskem področju je pristaš nadaljnega intenzivnega razvoja monarhije, h kateremu lahko prispeva tudi država in sicer s tem, da pokrije svoj deficit z varčevanjem (manj uradništva, centralnih organov, vojske . . .). Na področju sociale pa se zavzema za davčno reformo v smislu pravičnejše porazdelitve davkov (progresivna obdavčitev), za spremembo obrtnega reda v korist malemu obrtniku, za ustanavljanje produktivnih zadrug in posojilnic, ki jih naj podpira država, ter za izboljšanje položaja uradništva.

Foregger, ki s tem programom nastopa na številnih volilnih zborovanjih v Celju in okolici, v volilnem oklicu neposredno pred volitvami doda še oster napad na Pravno stranko: ⁸⁶ »Wähler Bedenket! Hohenwart und Genossen sind in Anzug. Unter dem Scheine nationaler Versöhnung wollen sie deutscher Kultur und Sitte den Krieg auf Leben und Tod erklären . . . Die Verfassung ist in Gefahr!«. Ta oklic, ki vsebuje že stare Foreggerjeve teze, je v glavnem naperjen proti konservativnemu kandidatu vitezu Berksu,⁸⁷ proti kateremu uprizori Cillier Zeitung pravo gonjo,⁸⁸ čeprav ga je še leto poprej, ob deželnozborskih volitvah, priporočala kot povsem primerne kandidata za deželnega poslanca.⁸⁹ Proti njemu ostro nastopi tudi celjski opat Vrečko, ki dan pred volitvami (3. julija 1879) v Cillier Zeitung izjavi, da vitez Berks debelo laže svojim volilcem, ko na volilnih zborovanjih trdi, da je katolik, saj je leta 1875 na okrajnem glavarstvu uradno izjavil, da je »confessionslos«, kasneje pa trdil, da je staroverec.⁹⁰ Opatova intervencija ne vpliva bistveno na izid volitev, na katerih zmaga dr. Richard Foregger s 305 glasovi proti 261 za Berksa.⁹¹ Dobi pa precej glasov manj kot pred šestimi leti, opozicija pa se močno okrepi.⁹²

Ceprav Foregger na volilnih zborovanjih pred volitvami izjavlja, da se bo v državnem zboru zavzemal za enakopravnost narodov in za dosledno izpolnjevanje čl. XIX državnih osnovnih postav,⁹³ Cillier Zeitung pa v vabilu na naročbo zapiše, da ne bo hujskala proti Slovincem (nikakor pa ne bo trpela neupravičenih slovenskih napadov na svoje težnje),⁹⁴ v tem času opazimo tudi že prve spremembe v odnosu celjskega nemštva do slovenskih zahtev in Slovencev samih. Sprememba se zlasti kaže v tem, da se začenja Cillier Zeitung spuščati v ostre polemike s slovenskim časopisjem (kar prej ni bila njena na-

⁸⁵ Cillier Zeitung 12. 6. 1879. (Priloga k 47. številki.)

⁸⁶ Cillier Zeitung 3. 7. 1879.

⁸⁷ Vitez Hugo Berks (1841–1906). Leta 1870 je zapustil vojaško službo in večinoma živel na svoji graščini na Blagovni pri Sentjurju. Leta 1876 je postal član celjskega okrajnega zastopa in se ukvarjal predvsem z gospodarskimi vprašanji. Cetudi ni bil slovenske narodnosti, se je prilagodil svoji okolici in se zainteresiral za nacionalne, gospodarske in politične potrebe štajerskih Slovencev. Ti so ga že 1879 kandidirali za državnega poslanca (proti Foreggerju), vendar brez uspeha. V državni zbor je bil izvoljen šele 1897 (kot naslednik M. Vošnjaka) in v njem deloval v prid slovenskih zahtev.

⁸⁸ Cillier Zeitung je priobčila v juniju 1879 veliko člankov, naperjenih proti Berksu, npr. 29. 6. 1879 itd.

⁸⁹ Cillier Zeitung 8. 9. 1878.

⁹⁰ Cillier Zeitung 3. 7. 1879.

⁹¹ Cillier Zeitung 4. 7. 1879, posebna številka; Foregger dobi večino svojih glasov v Celju (249), medtem ko jih dobi Berks v Celju le 48.

⁹² V. Melik: Volitve na Slovenskem, str. 53, 64, 233, 234.

⁹³ Cillier Zeitung 12. 6. 1879.

⁹⁴ Cillier Zeitung 22. 6. 1879.

vada), ki je v predvolilnem obdobju, pa tudi po volitvah, polno različnih insinuacij na račun celjskega nemštva in njegovih političnih voditeljev, ter je še posebej ostra do nekaterih člankov v Slovenskem narodu. Tako npr. poslanec Foregger 9. junija 1879 sam zavrača »podtikanja« Slovenskega naroda, da je Cillier Zeitung njegova last,⁹⁵ celjski odvetnik dr. Edvard Glantschnigg pa mesec dni kasneje trditve istega časopisa (»organ rusofilov na Kranjskem«) oziroma njegovega celjskega dopisnika, da je na Koroškem rojeni slovenski renegat, ki je zatajil slovensko mater in svojo narodnost.⁹⁶ Pri tem poudarja, da sicer noče polemizirati z »ruskim glavnim stanom v Celju«, da pa se čuti dolžnega zavrnuti navedeno trditev kot golo neumnost, saj bi moral biti po priimku potemtakem tudi dr. Bleiweis Nemec in torej nemški renegat.

Drugačen odnos celjskega nemštva do Slovencev se na drugi strani kaže tudi v tem, da začenja Cillier Zeitung enostavno ignorirati slovensko družabno življenje v mestu. Medtem ko so do konca aprila 1879 poročila s prireditve čitalnice v Cillier Zeitung nekaj običajnega,⁹⁷ se po državnozborskih volitvah ne da iz časopisa ničesar več izvedeti o celjskem slovenstvu. Seveda pa se s tem ne da spremeniti dejstva (kot je zapisal v anonimnem dopisu v Cillier Zeitung »ein die nationale Versöhnung freudig begrüßender Slave«), da slovenska stranka v Celju iz dneva v dan pridobiva na pomenu,⁹⁸ zato novo stališče časopisa in celjskega nemštva do Slovencev pospeši razbitje koeksistence med slovenskim in nemškim prebivalstvom v mestu.⁹⁹

Vidimo torej, da pride do pomembnih sprememb v politični orientaciji celjskega nemštva že v času pred Taaffejem, po njegovem prihodu na oblast pa se diferenciacija v celjskem nemškem taboru nadaljuje. Pri tem velja poudariti, da prehod v nacionalizem poteka postopoma, nekako vzporedno s spremembami v odnosu celjskega nemštva do nove vlade.

Taaffejev prihod na oblast celjsko nemštvo sprejme brez večjega nasprotovanja, saj podobno kot večina v liberalnem taboru meni, da se novi kabinet ne more dolgo obdržati. Zato Cillier Zeitung, ki sicer pravi, da se mora liberalno nemštvo odločno zoperstaviti novemu konservativnemu ministrstvu, komentira Taaffejev prihod na krmilo države več kot zadržano: »Kaj hoče, kaj more novo ministrstvo, to lahko odgovori samo prihodnost«.¹⁰⁰ To zadržanost vidimo zlasti iz odobravanja politike štajerske Napredne stranke, ki se noče udeležiti konference predstavnikov frakcij Ustavoverne stranke v Linzu, na kateri bi se naj nemški liberalci dogovorili za enoten nastop v parlamentu in zavzeli enotno stališče do novega kabineta,¹⁰¹ saj meni, da je mogoče izoblikovati pravičen odnos do nove vlade šele po prestolnem govoru.¹⁰²

Odnos celjskega nemštva do vlade se začenja spreminjati že v naslednjem letu, ko začne vladna večina s prvimi poskusi revizije ustave v konservativnem smislu in ko so tudi Slovenci deležni nekaterih koncesij.¹⁰³ Tako npr. ostro zavrača Lienbacherjev¹⁰⁴ predlog po skrajšanju obveznega šolanja z 8 na 6 let, saj meni, da so obstoječe šolske postave »najizvrstnejše, najgotovnejše poroštvo rešnične, blagor ljudstva utemeljujoče in človeštvo pospešujoče narodne prosvete«.¹⁰⁵ Medtem ko celjska okoliška občina »pozdravlja z veseljem nasvet g. dr. Lienbacherja in drugih, ki meri na to, da se 8 letno obiskovanje šole

⁹⁵ Cillier Zeitung 12. 6. 1879. (Dopis dr. Foreggerja z dne 9. 6. 1879.)

⁹⁶ Cillier Zeitung 13. 7. 1879.

⁹⁷ Cillier Zeitung 27. 2. 1879.

⁹⁸ Cillier Zeitung 26. 10. 1879.

⁹⁹ Kljub temu pa diferenciacija poteka postopoma in je dokončana šele sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja.

¹⁰⁰ Cillier Zeitung 17. 8. 1879.

¹⁰¹ Cillier Zeitung 31. 8. 1879.

¹⁰² prav tam; Cillier Zeitung 4. 9. 1879.

¹⁰³ Na splošno o Slovencih za časa Taaffeja glej: V. Melik: Slovenska politika v Taaffejevi dobi, ZC 1975.

¹⁰⁴ Georg Lienbacher (1822–1896), državni poslanec 1873–1896.

¹⁰⁵ Slovenski gospodar 11. 3. 1880. Iz Celja. (Glede na šolstvo navzkriž.)

skrči za 2 leti»,¹⁰⁶ pa mestni zastop na seji 5. marca 1880 sprejme posebno resolucijo, v kateri zavrača vsakršno spreminjanje šolske zakonodaje: »Der Gemeinde-Ausschuss von Cilli sieht in dem neuen Volksschulgesetze die trefflichste und sicherste Gewähr für die Erzielung der wahren, den Volkswohlstand begründenden und die Humanität fördernden Volksbildung; er würde daher jede Verstümmelung, die das Gesetz in reactionären Sinne erfahren könnte, als eine arge Schädigung des höchsten Volksinteresses auffassen und mit allen gesetzlich erlaubten Mitteln bekämpfen».¹⁰⁷ Še ostreje celjsko nemštvo reagira na sprejetje dveh resolucij, s katerima je februarja 1880 v proračunskem odseku definiral slovenske zahteve dr. Josip Vošnjak,¹⁰⁸ saj jih smatra za poskus popolne slovenizacije osnovnega in srednjega šolstva na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem. Cillier Zeitung že med generalno debato o proračunu v začetku aprila 1880 zapiše, da priznava pravične zahteve vsakega naroda po varovanju svoje nacionalnosti (»Wir anerkennen vollständig die berechtigste Forderung jedes Volksstammes auf Achtung und Pflege seiner Nationalität«), obenem pa dodaja: »Wir erlauben uns aber, bevor wir Slovenen oder Deutsche sind, **Oesterreicher** zu sein und wir **fordern** darum auch von jedem Slovenen, dass er zuerst Oesterreicher sei. Und als Oesterreicher sagen wir: nicht bloss der Slovane, auch der Deutsche hat in Steiermark und Krain das Recht auf Unterricht in seiner Muttersprache».¹⁰⁹ Celjski občinski odbor pa na seji dne 9. aprila 1880 sprejme tudi posebno resolucijo, ki zavrača »poskus slovenizacije srednjih šol« kot strašen korak nazaj, škodljiv tudi slovenskim interesom:¹¹⁰ »Der Gemeinde-Ausschuss muss jeden Versuch, die Mittelschulen des steirischen Unterlandes zu slovenisieren, als einen ungeheuren Rückschritt in allen Zweigen des Unterrichtes bezeichnen, er muss in einem solchen Versuche einen Angriff auf die vitalen Interessen nicht bloss der Stadt und der Deutschen, sondern auch der Slovenen erblicken und müsste mit allen gesetzlichen Mitteln diesem Versuche entgegentreten«. Po sprejemu obeh Vošnjakovih resolucij v državnem zboru dne 23. aprila 1880,¹¹¹ pride med celjskim nemštvom še do ostrejših reakcij.

Cillier Zeitung že dva dni po glasovanju zapiše, da kaže sprejem slovenskih zahtev žalostno resnico, da ni v Avstriji ničesar več nemogoče (Die leuchtende Sonne deutscher Cultur soll mit dem Embryonal-Zustande slovenischer Erfindungen vertauscht werden), obenem pa za vladino politiko sprave, ki samo krepi nacionalna nasprotja, pravi, da je na škodo najbolj kulturnega naroda države upoštevala narodne utopije in s tem dosegla stagnacijo v splošnem razvoju.¹¹² S podobnimi argumenti zavrača sprejem resolucij tudi Foregger, ki z dolgim govorom v državnem zboru natančno definira gledanje celjskega nemštva na slovenske zahteve.¹¹³ Po njegovem mnenju nikakor ne gre zamenjevati slovenskega vprašanja s češkim, kajti »pri Čehih je stvar popolnoma drugačna. Čehi so narod (Nation), ki si lahko s polno pravico lasti to ime. Oni so narod, ki tudi v sedanjosti ustvarjalno posega v kulturno življenje, ki lahko kaže na bogato preteklost. Kdor zahteva, da se ga šteje za polnoveljavnen narod, mora pokazati na samosvoje nacionalno delo, nacionalne pridobitve, na prispevke h kulturnemu razvoju. Čehi to zmorejo. Slovenci pa lahko pokažejo le na svoj lasten jezik. Vendar pa je jezik le znamenje, ne pa pridobitev ali delo nekega naroda. Bolj kot pri posamezniku se značaj naroda izraža skozi to, kar je storjenega, in narod, ki ne more pokazati originalnih prispevkov k razvoju

¹⁰⁶ prav tam.

¹⁰⁷ Cillier Zeitung 7. 3. 1880; T. Fürstbauer, n. d., str. 25.

¹⁰⁸ I. Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, knj. 5, Ljubljana 1966, str. 64.

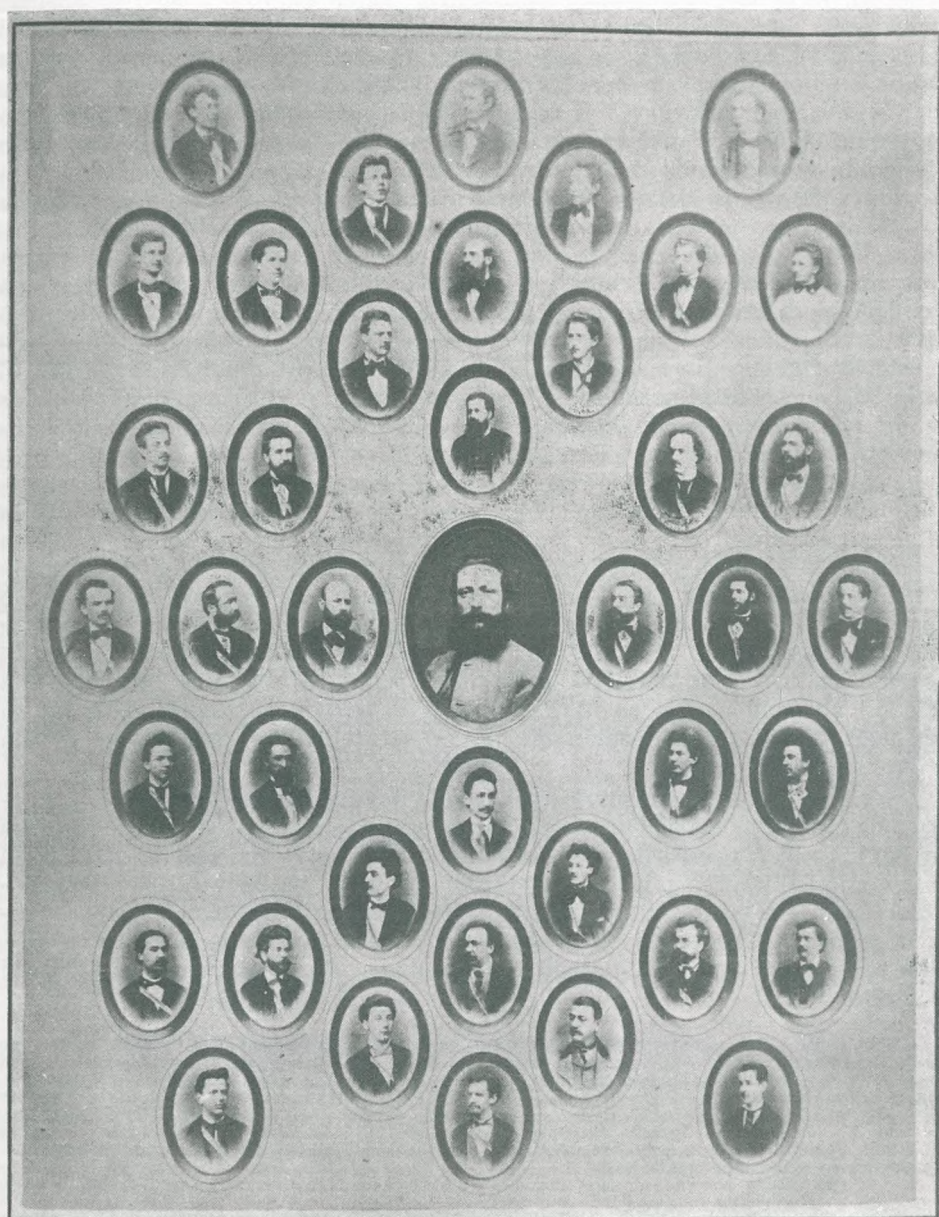
¹⁰⁹ Cillier Zeitung 8. 4. 1880.

¹¹⁰ Cillier Zeitung 11. 4. 1880; T. Fürstbauer, n. d., str. 26.

¹¹¹ Cillier Zeitung 25. 4. 1880. Also doch!

¹¹² prav tam.

¹¹³ Cillier Zeitung 9. 5. 1880 in 13. 5. 1880. (Foreggerjev govor je časopis priobčil v dveh nadaljevanjih.)

Photographie von

J. Martini in Cilli.

Turnverein von Cilli.

1875.

Clani celjskega turnerskega društva (ustanovljenega leta 1863) so bili vsi uglednejši meščani in politiki v Celju, njegov prvi predsednik pa dr. Josef Neckermann

kulture, nima pravice do priznanja narodne samostojnosti (Volksthümliche Selbstständigkeit). S tem ničesar ne očitam slovenskemu narodu, ne zasramujem ga zaradi tega, ker ni v srečnem položaju, da bi lahko pokazal takšne lastnosti, ki bi mu zagotavljale samostojen, trajen narodni značaj (Volkspersönlichkeit). Podlegel je pač naravnemu zakonu, ki ga je Julius Braun izrazil z naslednjimi besedami: Vsak narod kopira od svojega kulturno naprednejšega sosesa kolikor le more, vendar originalna kultura nikoli ne more nastati tam, kjer je poleg nje že druga bolj razvita. Tako je bilo pred tisočletji in tako bo tudi v prihodnosti. Nauki zgodovine govore o tem povsem jasno. Tako je bilo v obdobju preseljevanja ljudstev in tako je bilo do današnjih dni. Kje so Bretonci, Irci, Baski in druga ljudstva, ki so nekoč igrala veliko vlogo? Kaj je nastalo iz severnoameriških Indijancev, ki so se stopili pod dihom belega človeka? Kaj je ta dihljaj drugega kot moč kulture? In, gospoda moja, da to ponazorim na slovanskem primeru: kaj je nastalo iz tistega velikega plemena Vendov, ki so pred stoletji gospodovali celotnemu področju do Rena, na začetku srednjega veka kot trgovci obhodili celo Evropo in bili eno izmed najmočnejših ljudstev Evrope? Pred 25 leti jih je bilo v Lužicah le še 200.000 in so imeli svojo izvirno narodnost; danes, po 25 letih, kaj so postali? Obstaja le še več malih rudimentov, obstaja komaj 30.000 ljudi, ki se ukvarjajo s kmetijstvom in drobno obrtjo.« Foregger opozarja na dejstvo, da so Slovenci produkt mešanja: »Slovenci niso sprejeli od nemškega kulturnega naroda le fizičnih elementov, temveč zlasti nemško omiko. To je pač usoda tega naroda, da se ne more izogniti in se ne bo izognil neizprosni zakonu. Končno gre le za to: narod, ki je močnejši, bolj zdrav in kulturno sposobnejši, bo drugega brezpogojno pogoltnil«. Na koncu pravi Foregger, da je treba gledati na nacionalno vprašanje v Avstriji nasploh, še posebej pa na slovensko vprašanje, prav iz takega zornega kota: »Ne sprašujem se torej samo, ali je upravičeno, dajati nekemu jeziku več ali manj pomoči, temveč tudi, ali bo kulturni razvoj s tem pridobil ali trpel«. In če se na nacionalno (slovensko) vprašanje gleda s tega izhodišča, postane vsem popolnoma jasno: »Slovenizacija srednjih šol bi bila velikanski korak nazaj.«

Sprejem Vošnjakovih resolucij in vedno nove slovenske zahteve po enakopravnosti slovenskega jezika v šolah in uradih,¹¹⁴ še zlasti pa udarci nemštvu na Kranjskem¹¹⁵ povzročijo med celjskimi Nemci ostre napade na vlado,¹¹⁶ ki po mnenju Cillier Zeitung s svojo politiko sprave in podeljevanja koncesij Slovanom samo povečuje njihove apetite.¹¹⁷ Pospešijo pa tudi diferenciacijo v celjskem nemškem taboru, ki od druge polovice leta 1880 dalje hitro napreduje, tako da je sredi leta 1881 prehod iz liberalizma v nacionalizem več ali manj dokončan.¹¹⁸

¹¹⁴ Uvodnik v Cillier Zeitung 23. 5. 1880. (Zur nationalen Gleichberechtigung) zavrača zahteve po uvedbi slovenskega jezika v šole in urade z naslednjimi argumenti: »Das grosse österreichische Vaterland besitzt trotz den verschiedenzüngigen Nationalitäten einen deutscher Character, deutsch ist sein Ursprung, deutsch seine Monarchie und Deutsche haben es zu einem Culturstaate gemacht. Es ist daher auch für Jeden, der im Staate ein Amt bekleiden will, in erster Linie die Kenntniss der deutschen Sprache geboten, während die landesübliche Sprache einzelner Provinztheile nur als Verständigungssprache erwünscht erscheint.« Temu dodaja, da pri oddajanju služb ne sme igrati glavne vloge nacionalnost aspiranta, ampak njegovo »duhovno premoženje«.

¹¹⁵ Cillier Zeitung pozorno spremlja dogodke na Kranjskem in ob vsaki slovenski pridobitvi ostro napada vlado. Razmeram na Kranjskem je posvečenih več uvodnikov (12. 8. 1880. Constitutionelle aus Oesterreich; 26. 8. 1880. Die Zustände in Krain; 16. 12. 1880. Auf administrativem Wege itd.) in nešteto krajših poročil, ki opisujejo »terorizem« Slovencev in nazadovanje kranjskega, še zlasti ljubljanskega nemštva. Od avgusta 1880 dalje, ko postane ljubljanski nemški list tednik, se zlasti okrepijo napadi na Winklerja, ki je po mnenju časopisa glavni krivec za neugodne spremembe. Iz člankov pa veje tudi nekakšna solidarnost s kranjskim nemštvom, zato ni nič čudnega, če na poslovnem večeru litijskega okrajnega glavarja Vestenecka (pred njegovim odhodom v Gradec aprila 1881) srečamo tudi predstavnike celjskih Nemcev.

¹¹⁶ Pri tem pa velja poudariti, da v časopisu še sedaj srečamo članke, iz katerih veje prepričanje, da bo vlada slej ali prej padla: »Der Versöhnung-Sport des Grafen Taaffe hat bereits die Einigung der liberalen Deutsch-österreichler erzielt und über kurz oder lang wird die Politik des gegenwärtigen Cabinets an den Klippen ihrer besten Anhänger stranden«. (Cillier Zeitung 19. 8. 1880.)

¹¹⁷ Cillier Zeitung 15. 8. 1880.

¹¹⁸ Okrepitev nacionalizma med celjskim nemštvom poteka v skladu s istimi trendi v nemškem liberalnem taboru v celoti.

Ko Cillier Zeitung komentira propad Laibacher Tagblatta, ki s 15. avgustom 1880 postane tednik, in odmeve slovenskega časopisja na njegov propad (Slovenski Narod je zapisal: »... das einzige deutsche Organ Krains ist krepirt«), pravi, da so se nacionalna nasprotja v monarhiji že tako zaostrila, da je nemogoče ostati nevtralen, ampak se je potrebno opredeliti: »Man muss Hammer oder Amboss sein«.¹¹⁹ Obenem pa začenja poudarjati potrebo po enotnejšem in odločnejšem nastopanju Nemcev proti nacionalnim nasprotnikom in vladi. Zato časopis z veseljem pozdravlja priprave na IV. nemško-avstrijski strankin dan (Parteitag) na Dunaju, občinski odbor pa pošlje na shod tudi svoje predstavnike z županom Neckermannom na čelu,¹²⁰ ki z navdušenjem sprejmejo sklepno resolucijo,¹²¹ kasneje pa k sklepom shoda pristopi tudi občina kot celota.¹²² Oživiljeni nemški nacionalni duh po nemško-avstrijskem strankinem dnevu se po mnenju Cillier Zeitung kaže tudi v prebuditvi celjskega Nemškega društva, ki sredi decembra 1880 po skoraj štiriletnem premoru,¹²³ obnovi svoje delovanje, in že na prvem zborovanju sprejme dve pomembni resoluciji.¹²⁴ S prvo izraža svoje globoko strinjanje s sklepi nemško-avstrijskega dne na Dunaju (to izrazi tudi s podelitvijo častnega članstva dr. Sturmju,¹²⁵ dr. Schmeykalu¹²⁶ in dr. Koppju¹²⁷), z drugo pa pristopi v Deutscher Schulverein kot ustanovni član. Od tega časa dalje postane Nemško društvo¹²⁸ jedro političnega življenja v Celju in s svojim delovanjem odločilno pripomore k dovrstitvi diferenciacije v celjskem nemškem taboru in okrepitvi nemško-nacionalnih gledanj, ki že kmalu prevladajo.

Cillier Zeitung že v uvodniku ob Veliki noči leta 1881 ostro zavrne vladino politiko sprave in poudari, da se je treba postaviti na povsem nacionalno stališče: »Misel na paktiranje z našimi nasprotniki naj bo zapisana v knjigo basni. Od njihovega fanatizma ne moremo pričakovati nobene obzirnosti in priznavanja, zato jim tudi javno in častno pokažimo, da se jih ne bojimo. Samo močno poudarjanje našega nemškega stališča lahko naredi konec neutrudnemu rovarjenju.«¹²⁹ Še natančneje opredeli novo politično orientacijo celjskega nemštva dr. Richard Foregger na volilnem zborovanju v Laškem, ko govori o dveh glavnih nalogah Nemcev:¹³⁰ »Pred nami sta dve nalogi. Mi, in predvsem vi, moja gospoda, imate kot volilci nalogo stati kot sklenjena falanga izurjenih orožnikov za našimi poslanci. Kot Nemci pa moramo izpolniti še drugo nalogo. Izjasnimo se za Nemce; recimo: nemštvo je za nas isto kot napredek; nemštvo je življenjski pogoj Avstrije; odpad od tega nazora je zločin proti državi; po-

¹¹⁹ Cillier Zeitung 12. 8. 1880.

¹²⁰ Cillier Zeitung 7. 11. 1880.

¹²¹ Cillier Zeitung 16. 12. 1880.

¹²² Cillier Zeitung 12. 12. 1880.

¹²³ Cillier Zeitung 16. 12. 1880.

¹²⁴ prav tam.

¹²⁵ Dr. Eduard Sturm (1830–1909), doktor prava, politik. Leta 1865 izvoljen v moravski deželni zbor, v letih 1867–1871, 1873–1889 državni poslanec. Kljub nemško-nacionalni usmeritvi se je pridružil Naprednemu klubu šele 1876 in v njem ostal do leta 1881. Nato je bil član kluba Združene levice (1881–1885), Nemško-avstrijskega kluba (1885–1888) in kluba Združene nemške levice (1888–1889). Do svojega umika iz političnega življenja v letu 1889 je bil ena izmed vodilnih političnih osebnosti v nemškem liberalnem taboru.

¹²⁶ Franz Schmeykal (1826–1894), voditelj nemške liberalne stranke na Češkem. V državni zbor je bil izvoljen 1861 in v njem deloval vse do svoje smrti. Zavzemal se je za delitev Češke po nacionalno zaokroženih okrožjih.

¹²⁷ Josef Kopp (1827–1907), doktor prava. Leta 1848 je bil član akademske legije na Dunaju, leta 1867 je bil izvoljen v dunajski občinski svet, leta 1868 pa v nižjeavstrijski deželni zbor. Leta 1869 je na Dunaju ustanovil Nemško društvo, ki ga je vodil do leta 1884. Bil je predsednik na nemško-avstrijskih strankinih dnevih leta 1870, 1871, 1873 in 1880. Leta 1873 je bil izvoljen v državni zbor in bil njegov član do smrti. V letih 1873–1881 je bil eden izmed načelnikov Naprednega kluba, nato pa je bil član kluba Združene levice, Nemško-avstrijskega kluba in kluba Združene nemške levice. Leta 1897 se je pridružil Nemškemu naprednemu klubu in ostal njegov član do svoje smrti. Bil je tipičen predstavnik Naprednega kluba, vendar pa najprej radikalen, kasneje pa zmernen. Bil je nemško-nacionalno usmerjen, pa nasprotnik radikalnejših prijemov v nacionalnem vprašanju.

¹²⁸ Po statutu je bil namen društva naslednji: »Der Deutsche Verein erstrebt die Belebung und Pflege des nationalen Geistes unter der deutschen Bevölkerung in Österreich, sowie die freiheitliche Entwicklung auf politischem, religiösem und volkswirtschaftlichem Gebiete«. (ZAC, Zbirka dr. Brenčiča, Praviila Nemškega društva v Celju, 1886, čl. 1.)

¹²⁹ Cillier Zeitung 17. 4. 1881. Ostern.

¹³⁰ Cillier Zeitung 28. 7. 1881. (Zborovanje je bilo 24. 7. 1881 v Larischevi pivnici v Laškem).

vejmo: Kot Avstrijci moramo biti Nemci in nismo dobri Avstrijci, če nismo dobri Nemci (als Österreicher müssen wir deutsch sein, und wir sind keine guten Österreicher, wenn wir nicht gute Deutsche sind). Tesno se združimo in izobesimo prapor nemške nacionalnosti. Slovani na jugu in severu si na svoj prapor niso zapisali ne svobode, ne napredka, ne katerekoli druge politične pridobitve, temveč le svoje slovanstvo; zapišimo tudi mi na svojo zastavo nemški materin jezik, nemško besedo in nemško čast, in zmagali bomo. Kajti nemštvo pomeni pravičnost in pravičnost ter lepe nemške navade so vedno zmaga-gale!«

Ob koncu leta 1881, ki prinese določene premike v političnem nastopanju nemškega liberalnega tabora v monarhiji,¹³¹ je nova politična orientacija celjskega nemštva že dejstvo, ki pride do polnega izraza ob polemikah glede političnega profila nove stranke, v katero bi se naj združile vse frakcije Ustavoverne stranke. Ko Cillier Zeitung, ki se od vsega začetka zavzema za reorganizacijo stare Ustavoverne stranke, govori o političnem profilu bodoče stranke, meni, da bi to morala biti stranka na izključno nemški podlagi. Zato ostro napada Herbst,¹³² ki je na volilnih zborovanjih v svojem volilnem okraju izjavil, da bo tudi nova stranka ostala na istih principih, kot stoji že dvajset let. Cillier Zeitung se ob tem sprašuje, kako lahko Herbst sploh govori o rekonstrukciji Ustavoverne stranke, če ne misli spremeniti njenega programa, in poudarja, da sprememba imena stranke ne pomeni nobene spremembe, če program ostane isti: »Če torej pravi dr. Herbst, da se lahko Ustavoverna stranka postavi na nemško stališče, ne da bi morala spremeniti svoj program in dosedanje vedenje, je to le sofistika tajnega svetnika, nič več in nič manj. Če želi Ustavoverna stranka postati **resnično** nemško nacionalna, **mora** svoje dosedanje vedenje spremeniti, svoj program pa mora predvsem razširiti in v več točkah popolnoma reformirati.«¹³³ Cillier Zeitung meni, da bi novi program moral obvezno vsebovati tudi zahtevo po personalni uniji z Ogrsko, administrativni samostojnosti Galicije in trgovski uniji z Nemčijo in na koncu članka vzneseno zakliče: »Bodočnost pripada nemškim nacionalcem.«¹³⁴

Po ustanovitvi nove stranke Združene levice (Vereinigte Linke) 19. novembra 1881, ki jo dunajski dopisnik Cillier Zeitung najavi kot pomembno zmago v zgodovini parlamentarizma in nemštva v Avstriji,¹³⁵ opazimo v časopisu že na samem začetku globoko razočaranje. Celjsko nemštvo obžaluje, da se nova stranka ni osnovala na podlagi nemštva in napredka, ampak je le nekakšen kompromis, s katerim želi opozicija vreči Taaffejevo vlado. Cillier Zeitung sicer meni, da »se naš dunajski dopisnik ni preveč zmotil, ko je v svojem zadnjem telegramu označil združenje opozicije kot pomemben in zmago obetajoč dogodek«, vendar pa opozarja, da je (čeprav se je položaj opozicije nasproti vladi in federalistično-klerikalni državnozborni večini izboljšal) nespametno slaviti združitev opozicije kot nekakšno zmago, saj se je s tem zbrala komaj vojska.¹³⁶ Časopis meni, da je treba na novo stranko gledati tudi z drugega stališča: »S stališča, ki ga zavzemamo (in prepričani smo, da smo v polnem soglasju z našimi bralci), se tudi to združenje kaže čisto drugače, kot so ga velikokrat razumeli. Za nas ni bilo pomembno samo to, da do združenja sploh pride, ampak je bilo važno, na kakšni osnovi pride do njega. Ta osnova naj bi bila nacionalna in napredna, organizacija novega kluba pa urejena tako trdno, da v odločilnih trenutkih beg izpod zastave sploh ne bi povzročal skrbi. V obeh

¹³¹ D. H. Müller, n. d., str. 39–40.

¹³² Eduard Herbst (1820–1892), doktor prava, univerzitetni profesor, politik. Deželni poslanec v češkem deželnem zboru v letih 1861–1885 in 1889–1891, državni poslanec v letih 1861–1892. Bil je vodilna osebnost v nemški ustavoverni stranki. Od 30. 12. 1867 do 11. 4. 1870 je bil tudi avstrijski pravosodni minister.

¹³³ Cillier Zeitung 16. 10. 1881. Deutsch-national.

¹³⁴ prav tam.

¹³⁵ Cillier Zeitung 20. 11. 1881.

¹³⁶ Cillier Zeitung 24. 11. 1881. Die Vereinigte Linke.

teh smereh daje Združena levica le najskromnejši minimum, na čelu nosi preveč jasen pečat kompromisa in žal je bilo združitev mogoče speljati prav na škodo načel Napredne stranke.¹³⁷

Razočaranje z novo stranko,¹³⁸ v kateri obdržijo vodilne pozicije stare sile (Cillier Zeitung jih označi za »spolitizirane profesorje in politične doktrinarnje«),¹³⁹ se že kmalu sprevrže v odkrito nezadovoljstvo. Cillier Zeitung začenja že v prvih številkah leta 1882 z ostrimi napadi na Združeno levico, ki še vedno vztraja na starem programu »liberalizma«, s tem pa škoduje nemškemu narodu.¹⁴⁰ Celjski nemški list meni, da je prav oportunistična politika nove (stare) stranke glavni krivec za to, da je cilj vlade, s pomočjo klerikalcev in demokratov za vedno uničiti prejšnjo moč liberalcev, že skoraj uresničen.¹⁴¹ Vendar pa v nacionalnih zadevah ne sme biti nobenega oportunizma, da se tudi »pri nas« ne ponovijo žalostni dogodki s Češkega ali Ljubljane.¹⁴² V skladu s tem celjsko nemštvo zavrača kakršnokoli politiko sprave z vlado in nacionalnimi nasprotniki, kar še posebej pride do izraza ob poskusu ustanovitve Nemške ljudske stranke, ki sta jo v letu 1882 poskušala priklicati v življenje dr. Fischhof¹⁴³ in baron Walterskirchen.¹⁴⁴ Cillier Zeitung že ob prvem poročilu o porajajoči se stranki in njenem programu sprave zapiše, da vsebuje program le malo dobrega in novega. Vendar pa: kar je novega, ni dobro in kar je dobrega, ni novo.¹⁴⁵ Po neuspešnem zborovanju dne 18. julija 1882 na Dunaju, na katerem bi se naj nova stranka konstituirala,¹⁴⁶ se Cillier Zeitung z vso silo vrže na kritiko te stranke in njenih ustanoviteljev. Na udar časopisa pride zlasti baron Walterskirchen, nekdanji vodja štajerske Napredne stranke, ki je na že omenjenem zborovanju izjavil: »Zadovoljimo najprej vse jezikovne in druge nacionalne želje Slovanov v Avstriji, pa si bomo pridobili zveste zaveznike proti ultramontancem in fevdalcem. Avstrija bo tako dobila sicer federalistično, toda liberalno vladavino.«¹⁴⁷ Cillier Zeitung meni, da je napačna vsaka koncepcija federalizmu in slovanstvu, saj oboje vodi k slovenizaciji »naših vasi, trgov in mest«, in z veseljem pozdravlja resolucijo, sprejeto na zborovanju društva Fortschritt v Laškem, ki novo Fischhof-Walterskirchnovo stranko odločno zavrača.¹⁴⁸ Popolnoma pa se strinja tudi z besedami podnačelnika laškega društva Larischa (izrečenimi na omenjenem zborovanju), da liberalni Slovenci sploh ne obstajajo in da besed liberalizem in svoboda še ni bilo slišati iz slovenskih ust.¹⁴⁹

Poleg kritike Združene levice pa Cillier Zeitung že od vsega začetka glasno agitira za ustanovitev Nemškega kluba, ki bi moral povezati nemške liberalne

¹³⁷ prav tam.

¹³⁸ Razočaranje z novo stranko je razvidno tudi iz resolucije celjskega Nemškega društva z dne 3. 12. 1881, ki se glasi: »Der deutsche Verein von Cilli möge die Resolution sassen, dass wir die Vereinigung aller liberalen Abgeordneten in einem Club mit Freunden begrüßen, aber auch zugleich die Hoffnung aussprechen, dass dieser Club bei jeder Gelegenheit auf das kräftigste das deutsche Interesse wahren werde.« (Cillier Zeitung 4. 12. 1881.)

¹³⁹ Cillier Zeitung 16. 10. 1881. Deutsch-national.

¹⁴⁰ Cillier Zeitung (9. 4. 1882. Auserstehung) meni, da reorganizacija ustavoverne stranke ni izpolnila pričakovanj v nobenem pogledu, saj se z Združeno levico ni okrepila niti opozicija. Nova stranka je preveč oportunistična in ji manjka jasen program, ki bi moral biti nemško-nacionalen in svobodnjaški.

¹⁴¹ Cillier Zeitung 23. 3. 1882. Schach den Mameluken!

¹⁴² Cillier Zeitung 21. 5. 1882. Nur keine falsche Opportunität!

¹⁴³ Adolf Fischhof (1816–1893), zdravnik. S svojim govorom dne 13. marca 1848 na Dunaju je prispeval k izbruhu revolucije in bil v revolucionarnih letih predsednik dunajskega varnostnega odbora in kratak čas ministrski svetnik. Kasneje je deloval predvsem kot publicist in si prizadeval za demokratično rešitev nacionalnega vprašanja. Leta 1878 je poskušal doseči sporazum med Nemci in Čehi (Emmersdorf), leta 1882 pa skupaj z baronom Walterskirchnom ustanoviti Nemško ljudsko stranko, ki naj bi si prizadevala za narodno spravo. (O njem: D. Loučar: Adolf Fischhof, Veda II, 1912.)

¹⁴⁴ Cillier Zeitung 1. 5. 1882, 11. 6. 1882, 22. 6. 1882. (Poleg Fischhofa in Walterskirchna sta proponenta nove stranke tudi dr. K. Lueger in dr. Kronawetter.)

¹⁴⁵ Cillier Zeitung 1. 5. 1882.

¹⁴⁶ Cillier Zeitung 20. 7. 1882.

¹⁴⁷ Cillier Zeitung 24. 8. 1882. Politisch-volkswirtschaftlicher Verein Fortschritt in Tüffer. (Na zborovanju društva v Laškem 20. 8. 1882 je Larisch najprej citiral navedene Walterskirchnove besede, nato pa jih ostro skritiziral.)

¹⁴⁸ prav tam. (Resolucija meni, da pomeni Nemška ljudska stranka velik korak nazaj, saj je povzročila cepitev nemštva in daje koncesije Slovanom.)

¹⁴⁹ prav tam. (Na koncu je govoril še Foregger, ki je citiral besede lorda Beaconsfielda, izrečene na Berlinskem kongresu, da je slovanska rasa najmanj pravična do drugih narodnosti.)

poslance na izključno nacionalni podlagi in se v boju proti konservativni državnozborni večini posluževati tudi tako skrajnih korakov kot je abstinenca. Poleg strogo nemško-nacionalne politike bi se novi klub moral zavzemati za napredek, izobrazbo, resnico in svobodo, še zlasti pa za rešitev nakopičenih socialnih problemov, saj je Združena levica stranka velekapitala, ki si ne želi spreminjati obstoječe stanje.¹⁵⁰ Cillier Zeitung (od 1. januarja 1883 Deutsche Wacht)¹⁵¹ priobči v zvezi s tem več člankov, ki govore o potrebi rešitve delavskega vprašanja, zvišanja mezd, uvedbe progresivnega obdavčenja, izboljšanja položaja malega obrtnika, trgovca in uradnika ter ureditve kmečkega vprašanja.¹⁵² Pri tem se od leta 1882 dalje kaže močan vpliv idej Georga von Schönererja¹⁵³ in časopis objavlja (bodisi v celoti ali v izvlečkih) precej njegovih govorov, zlasti tistih, v katerih kritizira nastopanje Združene leve, in se z njimi v veliki meri tudi strinja.¹⁵⁴ Cillier Zeitung meni, da ima Schönerer precizen političen program, ki je predvsem nacionalen in svobodomiseln (deutsch und freisinnig); Združena levica pa je nacionalna le, dokler ne pride pod vprašaj njena lojalnost do krone, in liberalna le tako daleč kot dopuščajo njeni interesi. Kakor njeno nacionalno mišljenje, tako je tudi njen liberalizem omejen z oportunizmom, s tem pa seveda škoduje interesom nemštva.¹⁵⁵ Vendar velja poudariti, da večina celjskih Nemcev s Foreggerjem in Neckermannom na celu ne sprejema vseh točk Schönererjevega programa. To velja zlasti za antisemitizem, ki ga celjski nemški list enostavno ignorira,¹⁵⁶ še bolj pa za zantev po državnopравни povezavi z nemškim rajhom, ki jo celjski voditelji zavračajo z besedami: »Mi si želimo le Avstrijo pod nemškim vodstvom«.¹⁵⁷ Kljub temu ima »Georgsritter«¹⁵⁸ tudi v Celju nekaj gorečih pristašev, ki se povsem strinjajo z njegovim programom in delovanjem. Takšen je npr. Anton Langgassner, urednik Cillier Zeitung,¹⁵⁹ ki po odhodu iz Celja sodeluje pri ustanovitvi Nemškega nacionalnega društva na Dunaju¹⁶⁰ in skupaj s Sylvestrom¹⁶¹ vztraja na linškem programu in ob Schönererju¹⁶² ter postane prvi urednik

¹⁵⁰ Cillier Zeitung 16. 4. 1882. Die Stellung der National-Deutschen in Oesterreich.

¹⁵¹ S 1. januarjem 1883 se časopis preimenuje v Deutsche Wacht, kar je že posledica nove politične orientacije celjskega nemštva, ki jo lahko razberemo iz časopisa že v letih 1881/1882. Ob tem Deutsche Wacht (4. 1. 1883. Was wir wollen.) zapiše, da je njen program strogo nacionalen in izključno svobodomiseln (deutsch und freisinnig).

¹⁵² Npr. Cillier Zeitung 6. 8. 1882. Politik und Wirtschaft. (Članek pravi, da so nujno potrebne obsežne gospodarske reforme in da bi morala vsaka politična stranka varovati ne samo nacionalne, temveč tudi gospodarske interese ljudstva.); Deutsche Wacht 7. 1. 1883. Die Einkommensteuer. (Članek se zavzema za progresivno obdavčitev); Cillier Zeitung 1. 2. 1882. Schutz den Arbeitern. (Članek pozdravlja Schönerer-Fürnkranzov predlog v državnem zboru po sprejetju zakona, ki naj regulira delavsko vprašanje.); Deutsche Wacht 19. 4. 1883. Beschränkung der Arbeitszeit. (Članek se zavzema za omejitve delovnega časa.); Deutsche Wacht 29. 4. 1883. Die Lohnfrage. (Članek se zavzema za pravičnejše mezde.) itd.

¹⁵³ Vitez Georg Schönerer (1842–1921), vodilna osebnost vsenemškega in antisemitskega gibanja v Avstriji. Mladost je preživel v Nemčiji, kjer je tudi doštudiral. Leta 1873 je bil izvoljen v državni zbor in pristopil Naprednemu klubu. Leta 1882 je objavil t. i. linški program, ki ga je leta 1885 v zadnji točki dopolnil še z zahtevno po izločitvi židovskega vpliva iz javnega življenja. Ko je marca 1888 vdrl v uredništvo Neue Wiener Tagblatta, ker je časopis objavil (napačno) vest o smrti cesarja Wilhelma, je bil obsojen na 4 mesece težke ječe, izgubo plemiškega naziva in poslanskega mandata. V državni zbor je bil ponovno izvoljen leta 1897 in bil njegov član do leta 1907, ko ni bil več izvoljen. V tem času je bil glavni propagator gibanja Los von Rom. Že leta 1883 je ustanovil list Unverfälschte Deutsche Worte, ki je izhajal do leta 1912. V zadnjem desetletju pred 1. svetovno vojno je njegova popularnost hitro padala.

¹⁵⁴ Npr. Cillier Zeitung 5. 3. 1882. (Obsežen del Schönererjevega govora v državnem zboru v zvezi z izdatki za državno policijo.); Cillier Zeitung 15. 6. 1882. Schönerer in Breslau. (Celoten Schönererjev govor iz Breslaua, ki govori o nujnosti carinske unije z Nemčijo.) itd.

¹⁵⁵ kot v op. 150.

¹⁵⁶ Čeprav je slovensko časopisje dokaj antisemitsko usmerjeno in se od začetka osemdesetih let dalje pojavljajo protizidovski članki vse pogostje tudi v nemškem časopisju (Oesterreichischer Volksfreund je 23. 4. 1882 objavil seznam domačih in tujih antisemitsko usmerjenih časopisov, ki obsega 14 avstrijskih in 4 nemške liste; o tem glej: I. A. Hellwing: Der konfessionelle Antisemitismus im 19. Jahrhundert in Oesterreich. Herder Wien–Freiburg–Basel 1972, str. 67/68), pa v Cillier Zeitung oziroma Deutsche Wacht vse do srede osemdesetih let ne najdemo nikakršnih člankov o židovskem vprašanju.

¹⁵⁷ Deutsche Wacht 29. 5. 1883. Der Untersteirische Fortschrittverein. (Tudi v drugih člankih.)
¹⁵⁸ V takšni obliki navaja popularno ime za Schönererja hči dr. E. Glantschnigga Margarete Weinhandl v svojih spominih: Und deine Wälder rauschen fort, Leykam Graz 1943, 2. Auflage, str. 219.

¹⁵⁹ Anton Langgassner je bil urednik Cillier Zeitung od 3. 11. 1881 do 26. 2. 1882 in je torej nekako 4 mesece nadomestil Maxa Besozija.

¹⁶⁰ Cillier Zeitung 8. 6. 1882. (Nemško nacionalno društvo se je ustanovilo na Dunaju dne 2. 6. 1882. Načelnik društva je postal E. Pernerstorfer, tajnik pa A. Langgassner.)

¹⁶¹ Julius Sylvestr (1854–1944), doktor prava, odvetnik v Salzburgu. V osemdesetih letih je bil pristaša Schönererja, kasneje pa se je od njega oddaljil. Leta 1897 je bil izvoljen v državni zbor (v njem je bil do leta 1918) in pristopil Nemški ljudski stranki.

¹⁶² Deutsche Wacht 17. 4. 1904. Das Linzer Programm.

Schönererjevega antisemitskega lista *Unverfälschte Deutsche Worte*.¹⁶³ Odločen pristaš rosenauškega viteza je tudi dr. Edvard Glantschnigg, celjski odvetnik in idejni vodja štajercijanskega gibanja v osemdesetih letih, ki s Schönererjem sodeluje še pred objavo linškega programa,¹⁶⁴ v drugi polovici osemdesetih let pa je najvidnejši predstavnik Schönererijanskega gibanja v Celju in na Spodnjem Stajerskem.¹⁶⁵

Obenem z rastočim nezadovoljstvom s politiko Združene leveice in neuspešno agitacijo za ustanovitev Nemškega kluba se v *Cillier Zeitung* pojavi ideja o samostojni politiki spodnještajerskega nemštva. Napredujoči slovenizaciji se lahko spodnještajersko nemštvo, ki je že potisnjeno v trge in mesta, upre le složno in na strogo nacionalni podlagi. Pri tem pa ne sme biti pasivno, ampak mora preiti v odločen napad, ki lahko edini prinese ustrezne rezultate: »Vendar ni dovolj le nemško čustvovati, nemško misliti in pri pivski mizi rezonirati o politiki; ni dovolj izobešati ob posebnih priložnostih črno-rdeče-zlato zastavo. Vse to ni dovolj v naši situaciji. Ne smemo ravnodušno gledati, kako Slovenci neutrudno širijo svoje gospodstvo, ne smemo podcenjevati pomena nasprotnikove agitacije, ne smemo se omejevati na obrambo, če nočemo korak za korakom izgubiti pozicij, ki jih še danes imamo. Obstaja star pregovor, ki pravi: v življenju moraš biti kladivo ali nakovalo! **Bodimo torej mi kladivo!** Na plan, nemški Mihec, iz spanja! Ne bomo se oboroževali za obrambo, temveč za napad. Vsakdo izmed nas ve, da obstaja slovenska propaganda. Seveda se moramo proti njej boriti. Toda storimo več: **nasproti ji postavimo nemško.** Tako kot so se namenili naši nasprotniki slovenizirati Spodnje Stajersko, bomo mi zdaj poskušali **germanizirati.**«¹⁶⁶

Cillier Zeitung meni, da se spodnještajerski Nemci nimajo več kaj ozirati na Dunaj, ki je le lep kozmopolitska prestolnica države,¹⁶⁷ ampak morajo ho-

¹⁶³ I. A. Hellwing, n. d., str. 62/63.

¹⁶⁴ Tako M. Weinhandl (n. d., str. 219) med drugim zapiše, da je Schönerer obiskal njenega očeta v Celju na začetku osemdesetih let, še pred objavo linškega programa.

¹⁶⁵ Dr. Edvard Glantschnigg (27. 1. 1840, Celovec — 15. 8. 1907, Gradec), pravnik in politik. Zaradi narave dela očeta Thomasa Glantschnigga se je družina stalno selila. Ze nekaj mesecev po Edvardovem rojstvu je bil oče iz Celovca prestavljen v Bejak kot II. okrožni komisar. Januarja 1844 se je družina preselila v Postojno, kjer je oče služboval kot I. okrožni komisar, septembra 1847 pa v Ljubljano, kjer je do upokojitve v letu 1849 opravljal funkcijo okrajnega glavarja. Osnovno šolo je obiskoval Edvard v Postojni in Ljubljani, gimnazijo pa v Ljubljani (1849—1857). Po uspešno opravljeni maturi je nameraval študirati orientalistiko, vendar pa je na očetovo prigovarjanje odšel na Dunaj študirati pravo. Ob izbruhu vojne se je aprila 1859 kot prostovoljec javil k regimentu Constantin No. 18, ki je bil že sredi maja poslan v Trst. Vendar se mu želja, čimprej priti do sovražnika, ni uresničila, ker je bila vojna prehitro končana. Sredi avgusta je bila njegova enota prestavljena na Ogrsko, zato je zaprosil za odpust. Ker pa je v njegovi vojaški knjižici pisalo, da so ga sprejeli v vojsko za dobo 8 let, odpusta ni dobil. Tako je naslednji dve leti služboval po raznih krajih na Češkem in v severni Italiji, kjer je poučeval v kadetski šoli, dne 21. julija 1861 pa je zaradi bolezni končno dobil željeno odpustnico. Jeseni tega leta se je vpisal na graško univerzo in nadaljeval študij prava, ki ga je končal leta 1866. Vmes se je poskušal udeležiti vojne za Schleswig-Holstein, vendar ga zaradi lažje invalidnosti niso sprejeli, in pridružitvi ekspediciji v Mehiko, ki se je poleti 1866 odpravljala na pomoč cesarju Maksimilijanu, vendar pa je bila druga ekspedicijska enota, ki je bila stacionirana v Ljubljani, razpuščena, in Glantschnigg je v naslednjih mesecih opravil še doktorat. Od jeseni 1866 pa do 1873 je Glantschnigg opravil 7 let odvetniške prakse v Ljubljani, leta 1873 pa je odprl lastno odvetniško pisarno v Celju. V Celju se je začel ukvarjati tudi s političnim delom. Bil je član Ustavovernega in kasneje Nemškega društva in s svojimi dokaj radikalnimi stališči tudi vplival na ajuno politično orientacijo. Leta 1882 je dal pobudo za ustanovitev spodnještajerskega Naprednega društva. Ko je bilo v naslednjem letu društvo končno ustanovljeno, je postal njegov predsednik. S pomočjo društva je poskušal v praksi uresničiti osnovne ideje štajercijanske ideologije, ki jo je teoretično utemeljeval v številnih člankih v *Cillier Zeitung* (Deutsche Wacht) in listu Kmetski prijatelj (1882—1884). Ze od vsega začetka je bil eden izmed najbolj vnetih pristašev Georga von Schönererja na Spodnjem Stajerskem in leta 1885 je sodeloval pri ustanovitvi društva nemških nacionalcev na Stajerskem (Verein der Deutschen in Steiermark), ki je sledilo linškemu programu v vseh njegovih zahtevah. Ko je Schönerer leta 1886 ustanovil Schulverein für Deutsche s poudarjeno antisemitsko usmerjenostjo, se mu je Glantschnigg takoj pridružil in vse do razpustitve društva 1889 uspešno propagiral njegove cilje in sodeloval pri ustanovitvi več krajevnih skupin društva na celjskem območju. Z njegovim posredovanjem je Schulverein für Deutsche leta 1887 finančno podprl ustanovitev nemškega otroškega vrta v Celju ter z večjimi ali manjšimi zneski podpiral tudi obrtno nadaljevalno in glasbeno šolo. Jeseni 1889 se je Glantschnigg preselil v Maribor, kjer je deloval vse do svoje smrti kot odvetnik in eden izmed vodilnih propagatorjev schönererijanskega gibanja. (Glej Margarete Weinhandl: Und deine Wälder rauschen fort. Kindheit in Untersteier. Leykam—Verlag, Graz, 1943, 2. Auflage, zlasti poglavja: Mein Vater in Vom Kampf unserer Väter; Deutsche Wacht 18. 8. 1907.)

¹⁶⁶ *Cillier Zeitung* 11. 12. 1881, Wacht Auf! (I)

¹⁶⁷ *Cillier Zeitung* 23. 3. 1882. Schach den Mameluken! (V podobnem smislu je objavljen v *Cillier Zeitung* že 6. 11. 1881 kratek članek, ki opisuje nemštvo na Dunaju takole: »Es ist ein Irrthum, wenn behauptet wird, dass in Grosstädten der Radicalismus zu Hause sei. Paris allerdings ist seit je ein Herd

diti svojo lastno pot ter si ustanoviti stranko na nacionalni podlagi, kot so jo imeli pred ustanovitvijo Združene leveice,¹⁶⁸ ki je na Spodnjem Štajerskem ustvarila samo zmedo.¹⁶⁹ Zato začenja od konca marca 1882 časopis z agitacijo za ustanovitev samostojne spodnještajerske Napredne stranke, ki bo z organiziranim političnim nastopanjem na nemško-nacionalni podlagi zaustavila napredujočo slovenizacijo.¹⁷⁰ Za svojo zamisel pridobi tudi mariborsko in ptujsko nemštvo.¹⁷¹ Že aprila 1882 se ustanovi poseben agitacijski komite, v katerem so poleg Celjanov tudi predstavniki mariborskih in ptujskih Nemcev, z nalogo organizirati v Celju, najjužnejšem nemškem mestu v monarhiji Parteitag, na katerem se naj ustanovi nova stranka.¹⁷² Vendar zaradi prepovedi štajerskega namestništva, ki je bila verjetno posledica napovedanega slovenskega protizborovanja,¹⁷³ do shoda ne pride, s tem pa se ponesreči tudi ustanovitev spodnještajerske Napredne stranke.¹⁷⁴ Tako lahko celjsko nemštvo realizira svojo zamisel šele leto dni kasneje, ko je 20. maja 1883 na zborovanju v Celju ustanovljeno spodnještajersko Napredno društvo (Untersteirische Fortschrittsverein),¹⁷⁵ ki postane v naslednjih letih pomemben političen dejavnik na slovenskem Štajerskem¹⁷⁶ in igra glavno vlogo zlasti pri širjenju štajercijanstva.¹⁷⁷

Ideologija štajercijanstva, posebna oblika štajerskega nemškega nacionalizma, ki obvladuje spodnještajersko nemštvo vse do razpada monarhije, pa tudi kasneje,¹⁷⁸ poskuša s poudarjanjem štajerske regionalne zavesti in pomena stanovskih vprašanj širiti nemški liberalizem med slovenskim kmečkim prebivalstvom in zavreti razvoj slovenske narodne zavesti.¹⁷⁹ Štajercijanstvo poudarja potrebo sloge med štajerskimi Slovenci in Nemci, med kmeti in meščani, ki je obstajala že od nekdaj in jo je prekinila šele nova slovenska narodnostna politika. Ta je privedla do razkola v nekdanjem složnem gospodarskem sodelovanju Slovencev in Nemcev, ko je postavila na dnevni red narodnojezikovna vprašanja in popolnoma prezrla gospodarska, ki so življenjskega pomena tako za Nemce kot Slovence. Slovenska narodna politika je boj duhovnikov in advokatov za njihove koristi, z namenom, da bi prišel kmet v gospodarsko in duhovno odvisnost in se ponovno vrnil v podložništvo.¹⁸⁰

der Revolution gewesen, Berlin ist die Centrale der deutschen Socialdemokraten, St. Petersburg ist die Hauptsitz der nihilistischen Revolutionspartei; aber Wien, die herrliche Stadt, die Metropole der habsburgischen Monarchie, darf nicht auf gleiche Stufe gestellt werden mit den genannten Städten und ein himmelschreiendes Unrecht würde seiner Bevölkerung zugefügt, wollte man dieselbe als radical denuncieren... Von einer nationalen Bewegung finden Sie in Wien kaum eine Spur, der Wiener ist völlig indifferent, in nationaler, wie überhaupt in politischer Beziehung... Wien ist wirklich keine deutsche Stadt, seine Bevölkerung ist durch und durch versetzt mit romanischen und slavischen Elementen und nur zufällig oder, wenn man will, einer traditionellen Gewohnheit zufolge ist das Deutsche die alleinige Umgangssprache in Wien. Dieses Gemisch von Nationalitäten aber, welches sich durch Generationen hindurch stabilisiert hat, bildet eben das spezifische Wienerthum und dieses Wienerthum ist völlig farblos in nationaler Beziehung und von einem Servilismus, über den man staunen muss. Wie einst die Römer während der Kaiserzeit nur »panem et circenses« verlangten, so bilden Schaulust und Genussucht die Grundzüge des heutigen Wiener Volkscharakters... Die Frage aber, welche Rolle Wien in der deutsch-nationalen Bewegung spielt, mögen Sie sich hienach selbst beantworten«.

¹⁶⁸ Cillier Zeitung misli s tem na štajersko Napredno stranko iz let 1879–1881, v kateri je bil tudi dr. Foregger.

¹⁶⁹ Cillier Zeitung 23. 3. 1882. Schach den Mameluken!

¹⁷⁰ Cillier Zeitung 26. 3. 1882. Aufruf an die Deutschen Untersteiermarks! (tudi v naslednji številki).

¹⁷¹ Cillier Zeitung 23. 4. 1882, 30. 4. 1882.

¹⁷² Cillier Zeitung 30. 4. 1882, 2. 7. 1882. (Strankin dan je bil sklican za 16. 7. 1882 v Celje.)

¹⁷³ Slovenski gospodar 15. 6. 1882, 6. 7. 1882, 13. 7. 1882.

¹⁷⁴ Cillier Zeitung 13. 7. 1882. Unsere Freiheit.

¹⁷⁵ Deutsche Wacht 27. 5. 1883. Der Untersteirischen Parteitag. (Poročilo o strankinem dnevu v Celju in ustanovitvi novega društva.)

¹⁷⁶ Društvo v naslednjih letih priredi več zborovanj po raznih krajih na Spodnjem Štajerskem, zavzema pa se za nemščino kot uradni jezik, centralistično urejeno državo, svobodo in enakost pred zakonom, zmanjšanje proračuna in stroškov za vojsko, davčne reforme, industrializacijo države, zaščitno carino proti kmetijskim pridelkom iz ZDA, carinsko unijo z Nemčijo, reformo valute, uvedbo davka na luksuz itd. (Deutsche Wacht 8. 11. 1883.) Po letu 1885 začne društvo hirati in že kmalu ne zasledimo več poročil o njegovem delovanju.

¹⁷⁷ Načelnik društva je dr. Edvard Glantschnigg (bil je tudi pobudnik njegove ustanovitve), ki poskuša preko njega uveljaviti štajercijanstvo na podeželju. To se npr. lepo vidi iz poročila o zborovanju društva v Slovenski Bistrici dne 29. 6. 1884, oziroma iz Glantschniggovega govora na tem zborovanju. (Deutsche Wacht 3. 7. 1884.)

¹⁷⁸ F. Baš: Okupatorska historiografija o Slov. Štajerskem, ZC 1947, str. 222.

¹⁷⁹ F. Baš: Maribor v avstrijski ustavni dobi, ČZN n. v. 3, 1967, str. 220.

¹⁸⁰ prav tam.

Prve znake štajercijanstva opazimo v Cillier Zeitung že v letu 1880,¹⁸¹ zlasti pa v začetku leta 1881, ob debatah o novi regulaciji zemljiškega davka.¹⁸² Ob koncu leta 1881 v Cillier Zeitung najdemo že nekaj obširnejših člankov, iz katerih je štajercijanska ideologija razvidna v vseh podrobnostih.¹⁸³ Decembra 1881 je v časopisu objavljen daljši prispevek (v dveh delih) z naslovom: Wacht auf!, iz katerega lahko razberemo vse glavne točke nove ideologije. Pisec pravi, da na Spodnjem Štajerskem slovenizacija iz dneva v dan napreduje in da je dolžnost vsakega Nemca, da se brani. Pri varovanju nemških interesov pa je potrebno mirno premotriti situacijo in najti prava sredstva, ki bodo vodila k cilju po najlažji poti. Po mnenju pisca se da veliko doseči že s tem, da se s slovenskimi delavci in hlapci Nemci ne pogovarjajo po slovensko, temveč nemško: »To skoraj izključno uporabo slovenskega jezika v občevarju z nižjimi razredi moramo označiti kot nenavadnost v našem socialnem življenju. Kajti to škoduje nemštvu in pospešuje slovenizem. Če se bodo Nemci v občevarju, kolikor je mogoče, omejevali na uporabo nemškega jezika, potem se bo nemški jezik gotovo kmalu širil tudi na podeželju.«¹⁸⁴ Prav tako je treba biti pazljiv pri vzgoji nemških otrok, ki se že v rani mladosti naučijo govoriti slovensko in kasneje slovenski jezik tudi uporabljajo. Največja nevarnost pa preti s strani duhovščine in prvakov, ki strastno propagirajo slovenizem. Zato mora biti težišče boja prav omejitve njihovega vpliva med kmečkim prebivalstvom: »Podeželskemu prebivalstvu moramo razjasniti, da ti lažni preroki nimajo z njim dobrih namenov in da kmetom samo škodijo, če jih prepričujejo, da ne potrebujejo nemškega jezika.«¹⁸⁵

Sredi julija 1882 začne pod uredništvom dr. Edvarda Glantschnigga izhajati v Celju časopis Kmetski prijatelj, ki poskuša uveljaviti novo ideologijo na podeželju s precejšnjo agresivnostjo. Pisan je v nemščini in slovenščini, »prav po celjsko-nemčurski šegi »pisel supen, pisel flajš, pisel bindiš, pisel dajč«,«¹⁸⁶ njegova glavna vsebina pa so napadi, polni različnih insinuacij, na slovenske politične voditelje.¹⁸⁷ Vendar časopis že po dveh letih izhajanja zaradi pomanjkanja naročnikov ugasne, s tem pa začenja usihati tudi štajercijanstvo.¹⁸⁸ Zadnji večji nastop štajercijanstva v osemdesetih letih so državnozborske volitve 1885, ko Glantschnigg izda pred volitvami drobno, slovensko pisano brošuro z naslovom: »Miha Vošnjak v pravi postavi«, v kateri strastno napada slovenskega kandidata in ga predstavlja kot najhujšega sovražnika kmeta.¹⁸⁹ Glantschnigg pravi: »Če volijo kmetje Celjskega volilnega okraja Miha Vošnjaka za svojega poslanca v državnem zboru, izvolili so si za svojega zastopnika narajšega sovražnika, ki se sicer s sladkimi besedami misli vkrasti v serca kme-

¹⁸¹ Cillier Zeitung 12. 9. 1880. Noch ist es Zeit. (Clanek pravi, da se liberalizem — kljub liberalni eri — med kmečkim prebivalstvom ni preveč (ali nič) razširil. Vpliv klerikalcev je vedno večji, liberalnega duha pa je čutili samo v mestih in nekaterih trgih. Za to pa so krivi meščani sami, ker niso delovali med podeželskim ljudstvom in ga pridobili za liberalizem. Seveda pa še ni povsem prepozno: »An den Liberalen liegt es daher auf die Landbevölkerung ungeachtet der gehässigen Gegenagitationen einzuwirken.« V članku: Zum Nationalitätsstreite (Cillier Zeitung 29. 8. 1880), ki napada Winklerja in tiskanje nemštva na Kranjskem, pa je zapisano, da se je treba boriti proti sovražnikom Nemcev z vsemi sredstvi, vendar pa: »Nicht gegen das Slovenische Volk, dass leider Gott fast willenslose Gefolgschaft seinen politischen Tyrannen leistet, kämpfen wir, sondern gegen letztere selbst. Mit dem Volke, sobald es von seinen gegenwärtigen falschen Propheten befreit ist, werden wir leicht Frieden schliessen. Tausende gemeinsame Berührungspunkte zwingen ja für Einigkeit.«

¹⁸² Cillier Zeitung 9. 1. 1881. Zur Wählerversammlung in Sachsenfeld. (Clanek napada J. Vošnjaka, ki je na zborovanju v Zalcu prepričeval kmete, da je regulacija gruntnega davka, kot jo predlaga vlada, nujno potrebna.)

¹⁸³ Cillier Zeitung 10. 11. 1881.

¹⁸⁴ Cillier Zeitung 11. 12. 1881 in 22. 12. 1881.

¹⁸⁵ prav tam.

¹⁸⁶ Slovenski gospodar 20. 7. 1882. Iz Celja. Freimaurerska »Celjanka« je porodila mladiča.

¹⁸⁷ Pri tem je zanimivo, da je Cillier Zeitung 21. 8. 1881 zapisala, da se Nemci nikoli ne bodo borili z orožjem svojih nacionalnih nasprotnikov, ker ni častno, da bi se posluževali denunciacij in hujkanja: »Unsere schärfste Waffe ist die Superiorität der deutschen Race, unsere Cultur, unser Viedersinn und unsere Ehrlichkeit, mit diesen Waffen müssen wir siegen, in dieser Rüstung werden wir verzeihen, unsere Gegner versöhnen, um vereint im friedlichen Wettkampfe, jede Nation in der ihr von ihrer Cultur zugewiesenen Sphäre, arbeiten und schaffen zum Wohl und Besten unseres gemeinsamen Vaterlandes.«

¹⁸⁸ Zasluge za to ima tako Slovensko društvo (ust. 1882) kot tudi Slovenski gospodar, ki posveča veliko pozornost napadom na Kmetskega prijatelja in štajercijanstvo.

¹⁸⁹ Dr. Edvard Glantschnigg: Miha Vošnjak v pravi postavi, Celje 1885.

tov, pri tem pak hoče kmete uničiti enako Horvatom leta 1848, koji rezali so glave sovražnikom z besedami: Ne bojaj se brate!« (str. 4). S številnimi konkretnimi primeri dokazuje Vošnjakove špekulacije pri celjski Posojilnici. »V Celji poročil se je z hčerjo premožnega mestjana, katerega pregovoril je za svoje denarne špekulacije, in ga potem tudi prevlekel v nacionalni tabor. Njegov posel, ali njegova naloga bila je samo ta, dobiti sredstev ali priložnosti, pomnožiti svoje in svojega svekerja premoženje kolikor bi bilo mogoče. Za to sredstvo izvolil si je lahkoverne kmete. — Da to je mogoče samo s pomočjo duhovščine je ročno sprevidel, zato zvezal se je preserčno z duhovščino in postal je nar hrabrejši vojak, ki bori se za katoliško vero, proti kateri na Štajerskem nikdo noče postopati ali borovati se. Ročno prišel je s tim med pervake, s tim pak tudi bila je pognojena in obdeljana njiva, na kateri izrastla je posojilnica, katero povečuje Miha Vošnjak za nar večjo dobrotnico kmeta, katera pak v resnici ni čisto nič družega, kakor denarno ustanovilo, s katerim obogatela se bota Miha in njegov sveker« (str. 5). »Miha Vošnjak ... hoče voljen biti v državni zbor samo zato, da bi si polnil svoj žep, ne pa, da bi zastopal v državnem zboru slovenske kmete, ter potegoval se za njihovo blagostanje. Če ne pride naše opominjanje uže prepozno, prosim Vas: Volite si moža iz Vaše srede, moža Vašega stanu, volite razumnega poštenega kmeta, ki ima pravo serce za Vas, ne volite pa nikdar Hmeljevega Miha! Bog Vas razsvetli, Bog Vas obvaruj!« (str. 12). Vendar je edini uspeh Glantschnigga, da zaradi izredno ostrga in tudi žaljivega odgovora v *Südsteirische Post* toži Miho Vošnjaka in tožbo tudi dobi,¹⁹⁰ medtem ko štajercijanstvo sredi druge polovice osemdesetih let preneha biti političen faktor, na katerega bi morali Slovenci resno računati. Seveda pa, kot bomo videli kasneje, le za kratek čas.¹⁹¹

Nasprotja v Združeni levici, ki marca 1885 pripeljejo do izstopa 22 poslancev iz stranke,¹⁹² in nadaljevanje oportunistične politike vodstva privedejo do tega, da postanejo zahteve po radikalnejši nacionalni politiki nemškega liberalnega tabora vedno glasnejše in zlasti pred državnozborskimi volitvami leta 1885 dobi ideja o nujnosti ustanovitve Nemškega kluba močno podporo. *Deutsche Wacht* skoraj v vsaki številki agitira za ustanovitev Nemškega kluba, Foregger, katerega kandidatura je enoglasno sprejeta na deželni konferenci štajerske Napredne stranke,¹⁹³ pa zahtevo po ustanovitvi poudarja na vseh volilnih zborovanjih.¹⁹⁴ Njegovo zmago celjsko nemštvo bučno pozdravi,¹⁹⁵ *Deutsche Wacht* pa zadovoljno zapiše, da povsod po državi prihajajo na volitvah v ospredje odločnejši možje, ki imajo polno zaupanje nemških volilcev in ki bodo ustvarili nov program na nacionalni podlagi ter se držali strankarske discipline (proti diktaturi Chlumecky-Herbst).¹⁹⁶ Ko pride po volitvah do razcepa v Združeni levici in se ustanovi Nemški in pa Nemško-avstrijski klub, se *Deutsche Wacht* odločno opredeli za prvega (v njem je tudi Foregger), čeprav šteje le 40 članov.¹⁹⁷ Po njenem mnenju je le Nemški klub tisti, ki se zavzema za resnične interese nemštva, saj bo v vseh vprašanjih sledil le nemškimi nacionalnim interesom. Nemško-avstrijski klub pa izhaja iz starih tradicij Ustavoverne stranke in po mnenju celjskega nemškega lista je njegov obstoj anahronizem. V Taaffejevi dobi se namreč ne gre postavljati na iste pozicije (centralizma in doktrinarnega liberalizma) kot v času Auerspergove vlade. Prav tako se v notranji politiki ne sme gledati samo na državne interese, ampak

¹⁹⁰ *Deutsche Wacht* 15. 7. 1886.

¹⁹¹ Leta 1894 izda *Wratschko* brošuro *Slovenski gospodar in slovenski kmet*, leta 1900 pa se ustanovi *Stajerc-Partei*, ki doseže v desetletju pred I. svetovno vojno uspehe zlasti v severnejših predelih Spodnje Štajerske.

¹⁹² *Deutsche Wacht* 29. 3. 1885.

¹⁹³ *Deutsche Wacht* 7. 5. 1885.

¹⁹⁴ *Deutsche Wacht* 17. 5. 1885.

¹⁹⁵ *Deutsche Wacht* 7. 6. 1885. (Foregger je zmagal s 590 proti 369 glasovi za okr. komisarja Jermana.)

¹⁹⁶ *Deutsche Wacht*, 14. 6. 1885. *Das neue Abgeordnetenhaus*.

¹⁹⁷ *Deutsche Wacht* 25. 6. 1885. *Der deutsche Club*.

tudi in predvsem na nacionalne ... Nemško-avstrijski klub hoče doseči v Avstriji nekakšno etnografsko enotnost; to pa je popolnoma zgrešeno, saj je Avstrija le zgodovinska in geografska enota in nič več.¹⁹⁸

Deutsche Wacht in celjsko nemštvo se od vsega začetka identificirata s programom Nemškega kluba, ki se zavzema za varovanje nemških nacionalnih interesov na vseh področjih družbenega življenja, obenem pa nastopa proti slavizmu, ultramontanizmu, absolutnemu (doktrinarnemu) liberalizmu in korupciji v vseh oblikah.¹⁹⁹ Celjsko Nemško društvo pozdravi ustanovitev Nemškega kluba s posebno resolucijo, s katero obenem tudi prosi poslanca dr. Richarda Foreggerja, naj si z vsemi močmi prizadeva za uresničenje klubovega programa.²⁰⁰ Kasneje Deutsche Wacht pozdravlja vsak nastop poslancev nemškega kluba v državnem zboru (zlasti v zadevah, ki se tičejo nemških nacionalnih interesov), se pridruži sklepu kluba, da se pošlje Bismarcku zahvala za njegov »epohalni« govor v nemškem parlamentu,²⁰¹ in se vseskozi zavzema za močno Avstrijo na nemški podlagi, ki naj bo tesno povezana z Nemčijo. Celjski nemški list meni, da pripada Nemcem v Avstriji vodilna vloga, saj so v kulturnem in gospodarskem oziru daleč najrazvitejši.

Ko pride marca 1886 z Dunaja novica, da je štajerski poslanec grof Wurmbrand²⁰² v državnem zboru izjavil, da si njegova stranka (Nemško-avstrijski klub) ne želi »nemške Avstrije« (kasneje se izkaže, da je bila informacija napačna), Deutsche Wacht ogorčeno zapiše: »Da, gospod grof, mi si želimo nemško Avstrijo, v kateri bo našemu narodu, ki ostale v kulturi daleč presega, pripadalo prvo mesto ... Želimo si, in to odkrito povemo, igrati prvo violino v Avstriji, ker smo le mi in samo mi za to sposobni in upravičeni.«²⁰³ Podobno tudi celjski poslanec dr. Richard Foregger na zborovanju v Celju 10. julija 1886 poudarja, da je sožitje več narodov, ki so na približno enaki stopnji kulturnega razvoja, brez problemov uresničljivo (kot je primer v Švici), da pa je kaj takšnega v nacionalno heterogeni Avstriji popolnoma nemogoče, kajti »kjer biva takšna množica neenakomerno razvitih narodov in narodičev skupaj in med seboj, tam si miru ne da zamisliti. Iz Avstrije se nikoli ne bo posrečilo narediti idealne države, v kateri bi imeli vsi različni narodiči svojo samostojnost za večno zagotovljeno. To bi bilo proti naravi ... Narodi, ki so tako različni in deloma tako majhni, se morajo bojevati drug z drugim, močnejši bodo zmagali, ostali pa bodo deležni usode tistih narodov, ki so jih nazadnje posesali večji narodi.«²⁰⁴ Po njegovem mnenju se postavlja samo vprašanje, kateri narod v Avstriji je najmočnejši, seveda pa je zanj odgovor na to vprašanje popolnoma jasen: to so le Nemci in edinele Nemci, ki jim zaradi tega pripada vodična vloga v Avstriji.²⁰⁵

Ko pride leta 1886 do prvih trenj v Nemškem klubu zaradi židovskega vprašanja in vpliva Schönererjeve agitacije,²⁰⁶ je celjsko nemštvo, ki sicer ves čas poudarja potrebo sloge, sprva bolj naklonjeno Schönererju. Deutsche Wacht v uvodniku z dne 9. septembra 1886 (»Schönerer«), ki vsebuje poročilo o Schönererjevem zborovanju v Mariboru, med drugim zapiše, da se nekateri sicer ne strinjajo s Schönererjevim antisemitizmom, da pa je ob tem treba poudariti, da

¹⁹⁸ Deutsche Wacht 24. 9. 1885. Deutsch und deutsch-österreichisch.

¹⁹⁹ Deutsche Wacht 27. 9. 1885. Der Aufruf des deutschen Club's.

²⁰⁰ Deutsche Wacht 18. 10. 1885.

²⁰¹ Deutsche Wacht 4. 2. 1886.

²⁰² Grof Gundaker Wurmbrand-Stuppach (1838–1901), politik. Leta 1878 je bil izvoljen v štajerski deželni zbor, leta 1879 pa še v državni zbor, kjer je bil med aktivnejšimi liberalnimi politiki. Ze leta 1880 je v državnem zboru zahteval priznanje nemškega jezika za državni jezik in kasneje ta predlog večkrat ponovil. V letih 1884–1893 in 1896–1897 je bil štajerski deželni glavar, v Windischgrätzovem kabinetu pa je opravljal funkcijo trgovskega ministra.

²⁰³ Deutsche Wacht 21. 3. 1886.

²⁰⁴ Deutsche Wacht 15. 7. 1886.

²⁰⁵ prav tam.

²⁰⁶ Schönerer je leta 1885 dopolnil linški program z zahtevo po izločitvi židovskega vpliva v javnem življenju in prešel od antisemitizma iz gospodarskih in socialnih motivov (ki je bil v Avstriji vedno izredno prisoten) na rasni antisemitizem, obenem pa začel s strastno agitacijo proti Židom. (O tem glej: F. L. Carstens: Faschismus in Oesterreich. Von Schönerer zu Hitler. Wilhelm Fink Verlag München, 1977, str. 14/15 in na drugih mestih v prvem poglavju.)

le-ta bazira na njegovi resnični ljubezni do lastnega naroda. Prav tako se Deutsche Wacht povsem strinja s Schönererjevimi besedami, da so prav Slovani najboljše bojni tovariši skorumpiranega židovstva in poudarja, da je Schönerer pravi ljudski tribun.²⁰⁷ Vendar v časopisu že kmalu zasledimo povsem drugačno stališče, ki pod vplivom dr. Foreggerja tudi prevlada. Celjski poslanec v polemikah vseskozi poudarja, da židovsko vprašanje ne sme igrati nobene vloge pri nastopanju Nemškega kluba, zato napada dr. Weitlofa in klubov organ Deutsche Zeitung, ki širita antisemitizem, ter izjavlja, da boj s korupcijo nikakor ni identičen z antisemitizmom.²⁰⁸ Njegova stališča so med veliko večino celjskega nemštva sprejeta brez večjih ugovorov, čeprav lahko zasledimo tudi popolnoma drugačna gledanja, ki v celoti sprejemajo Schönererjev antisemitski program,²⁰⁹ a so v izraziti manjšini.

Trenja v Nemškem klubu in oblikovanje dveh frakcij, ki si stojita nasproti pri vprašanju odnosa do antisemitizma in Nemško-avstrijskega kluba, privedejo že februarja 1887 do izstopa 16 poslancev s Foreggerjem na čelu iz Nemškega kluba.²¹⁰ Šestnajsterica v proglasu pravi, da še vedno stoji na programu Nemškega kluba iz septembra 1885, glede židovskega vprašanja pa poudarja, da je to zadeva vsakega posameznika.²¹¹ Dr. Richard Foregger, ki ob izstopu iz kluba odloži tudi svoj mandat, pa svoje ravnanje obrazloži volilcem v Celju takole: Nemški klub, ki je ob ustanovitvi visoko povzdignil nemško nacionalno zastavo, ne sme biti antisemitsko usmerjen, saj boj proti korupciji ni identičen z antisemitizmom. Antisemitizem pa škoduje tudi nemškim interesom, saj se veliko Židov čuti za Nemce in v številnih volilnih okrajih so prav Židje odločilno pripomogli do nemških volilnih zmag.²¹² Celjsko nemštvo, ki se povsem strinja z njegovimi izjavami,²¹³ ga zato ponovno potrdi za svojega kandidata in na aprilskih volitvah Foregger z velikansko večino tudi zmagaja,²¹⁴ pri čemer je deležen vse podpore celjskega Nemškega društva in časopisa Deutsche Wacht.²¹⁵ Strinja pa se tudi z njegovim vstopom v Deutschnationale Vereinigung, klub, ki ga maja 1887 ustanove iz Nemškega kluba izstopivši poslanci,²¹⁶ in vneto propagira njegov program, ki ga lahko povzamemo v štirih točkah: 1) združenje si bo prizadevalo za nemško prevlado v monarhiji, 2) borilo se bo proti sedanji vladi in slovanski večini v parlamentu ter si prizadevalo za nevtralno vlado, 3) prizadevalo si bo za socialne in gospodarske reforme in bo ščitilo interese dela, 4) odnos do židovskega vprašanja je zadeva vsakega posameznika, nikakor pa ni to stvar političnega nastopanja.²¹⁷

Foregger ostane v Nemško-nacionalnem združenju vse do začetka devetdesetih let in si aktivno prizadeva za uresničevanje njegovega programa, zlasti druge točke in ostro nastopa proti vsem, tudi najmanjšim slovenskim zahtevam. Zahteve Slovencev po enakopravnosti slovenskega jezika v šolah in uradih za-

²⁰⁷ Deutsche Wacht 9. 9. 1886. Schönerer.

²⁰⁸ Deutsche Wacht 23. 9. 1886. Cilli, 21. September.

²⁰⁹ Tako se je septembra 1886 v Celju pojavil letak z naslovom: Politische Zwitter, ki je obtoževal Foreggerja zaradi njegove prosemitske usmerjenosti. Foregger je na ta letak odgovoril v posebnem dopisu Deutsche Wacht (23. 9. 1886) in v njem med drugim zapisal, da je v njegovih očeh veliko več vrednosti pošten Žid, ki se bori proti korupciji, kot pa anonimni pisec letaka, ki seje le razpor med Nemce na Stajerskem.

²¹⁰ Deutsche Wacht 17. 2. 1887. An unsere Wähler.

²¹¹ prav tam.

²¹² Deutsche Wacht 3. 3. 1887. Dr. Foregger vor seinen Wählern.

²¹³ Vendar pa iz Slovenskega gospodarja (7. 4. 1887) izhaja, da se je pred volitvami znašlo celjsko nemštvo v dilemi: »Sedaj je nastal razpor med volilci. Nekateri bi ga, drugi pa, zlasti trezni obrtniki bi ga ne volili več radi, kajti mož (t. j. Foregger, op. J. C.) ni celih 13 let, kar jih je v drž. zboru »zastopal«, ničesar zanje storil. Za-nje tudi ni imel časa ter je tiral veliko-nemško politiko ali je pa — mož se tudi na to zastopi — »umetno« veslal. Za potrebo pa je še potlej tudi židovskim trgovcem pomagal s svetom, kajti on je na Dunaji tudi advokat« ...

²¹⁴ Deutsche Wacht 17. 4. 1887. (Foregger je dobil 514 glasov od 913 oddanih, od tega kar 268 v Celju. Gelingsheim je v Celju dobil le 31 glasov.)

²¹⁵ V predvolilnem boju označi Deutsche Wacht Gelingsheima takole: »Gelingsheim ist ein junger Mann, der um jeden Preis Carrieren machen will. Dass ihm zum letzteren Zwecke die Tatsache, von der slovenischen Partei candidirt worden zu sein, auch dann sehr dienlich wäre, wenn er unterliegen würde, versteht sich selbst«. (Deutsche Wacht 27. 3. 1887. Ein Candidat?)

²¹⁶ Deutsche Wacht 26. 5. 1887. Der neue Club.

²¹⁷ prav tam.

vrača s svojimi starimi argumenti in poudarja, da je avstrijskim Slovanom prav nemški jezik most, ki jih povezuje z evropsko kulturo.²¹⁸ V njegovih protislovenskih nastopih prihaja do izraza vedno večja radikalizacija celjskega nemštva, ki se ob nenehnem napredovanju Slovencev vedno glasneje sprašuje »kako dolgo še bo lahko naše prijazno mesto, kulturna oaza v puščavi prvobitnega slovenstva, obvarovalo svoj nemški značaj, če se bo na vseh straneh z našim nasprotnikom lastnim fanatizmom, še naprej sloveniziralo,«²¹⁹ obenem pa stalno opozarja na žalostno usodo kranjskih Nemcev, ki se v Celju nikoli ne sme ponoviti.²²⁰ Seveda pa na okrepljeni občutek ogroženosti celjskega nemštva ne vplivajo več samo zunanji faktorji,²²¹ ampak predvsem občuten napredek Slovencev in okrepitev slovenskega meščanstva v Celju samem.

Jezikovna naredba za Celje

Leta 1885 pride iz Maribora v Celje dr. Ivan Dečko, ki s požrtvovalnim narodnim delom oživi politično življenje Slovencev v mestu.²²² Kot odvetniški koncipient v Sernečevi pisarni vodi poseben nacionalni referat z nalogo pisanja slovenskih pritožb in borbe za pravice slovenskega jezika v šolah in uradih,²²³ obenem pa aktivno deluje na gospodarski krepitvi celjskih Slovencev in organizira akcijo za prihod slovenskih obrtnikov in trgovcev v mesto.²²⁴ Njegovo delovanje že kmalu prinese pomembne uspehe — leta 1887 doseže prvi slovenski vpis v zemljiško knjigo na Spodnjem Štajerskem,²²⁵ leta 1889 po njegovi zaslugi zmagajo Slovenci pri volitvah v celjski okrajni zastop,²²⁶ v istem letu se ustanovi Južnoštajerska hranilnica,²²⁷ leta 1890 dobe Slovenci koncesijo za Zvezno tiskarno²²⁸ in zmagajo na občinskih volitvah v okoliški občini,²²⁹ leta 1891 začne izhajati slovenski list Domovina²³⁰ itd. Ti uspehi sprožijo ostre reakcije celjskega nemštva, to pa v začetku devetdesetih let privede do izredne ostrine v nacionalnih bojih v Celju. Deutsche Wacht komentira vsako slovensko pridobitev kot napad na nemško posestno stanje²³¹ in v vsaki številki poziva v boj proti napredujoči slovenizaciji. Celjska mestna občina, ki je vse do razpada monarhije trdno v nemških rokah,²³² poskuša na vsak način zavreti slovensko napredovanje v mestu, pri čemer se poslužuje vseh dovoljenih in nedovoljenih sredstev. Kako sprejema celjsko nemštvo koncesije Slovincem, je najbolje raz-

²¹⁸ Npr. Deutsche Wacht 23. 6. 1887. Nationale Gleichberechtigung.

²¹⁹ Deutsche Wacht 7. 4. 1887.

²²⁰ Deutsche Wacht 6. 1. 1887. Bahn frei! (Časopis pravi: »Die Lage unserer Stammesgenossen in Krain ist auch in der That eine solche, dass der Gedanke an sie jedem Deutschen das Herz abdrücken möchte«.)

²²¹ Kljub temu pa so ti (zlasti dogodki na Kranjskem) še vedno pomembni tudi kasneje.

²²² Dr. Ivan Dečko in njegova doba, Maribor 1938 (založil in izdal V. Spindler), str. 34.

²²³ J. Serneč: Spomini, str. 61.

²²⁴ Dr. Ivan Dečko in njegova doba, str. 36.

²²⁵ prav tam, str. 35.

²²⁶ J. Serneč: Spomini, str. 64.

²²⁷ Dr. Ivan Dečko in njegova doba, str. 36.

²²⁸ prav tam, str. 50.

²²⁹ ZAC, Občina Celje-okolica, fasc. 18/sign. 10, fasc. 19/sign. 6.

²³⁰ O političnem profilu Domovine glej: France Jesenovec: Pogled v Hribarjevo celjsko Domovino, CZb 1964.

²³¹ Na splošno o tem: A. G. Whiteside: The Germans as an Integrative Force in Imperial Austria: The Dilemma of Dominance; v: Austrian History Yearbook III/1, 1967. (Zanimivo je tudi razmišljanje Leva Brunčca v Slovenskem Braniku (I. 4. 1911. Poglavlja o manjšinah, III), ki med drugim zapiše: »Vsoto sil, moči in vpliva, katero je ta ali ona narodnost dosegla na gospodarskem, prosvetnem in splošno družbenem (socialnem) polju, imenujemo navadno narodnostno posest. Število, razsežnost in prolfajalna sila industrijskih in trgovskih podjetij, število šol in učilišč sploh, zemlja, uradi, pravice, to vse, spojeno v rokah ene narodnosti, tvori narodnostno posest. Docela naravno je stremljenje vsakega naroda, ohraniti svojo posest in jo po možnosti povečati. Zdrav narod se množi in raste; ozemlje, na katerem prebiva, mu polagoma ne zadostuje več, postaja mu preozko in ga sila iskati novo torišče za svoj prirastek. Ta naravni nagon in to stremljenje po razširjanju mej pa stavi zopet zapreke istovetnemu stremljenju drugega, sosednjega naroda. Ta se postavi v bran, odbija napade in kuje maščevalne naklepe. Tako nastaja narodnostni boj. Narodnostni boj je torej čisto naravna posledica razpenjivosti, ki jo razvija vsak narod, ta v večji, oni zopet v manjši meri, kakršna je pač njegova notranja sila.«

²³² Pri tem je seveda treba opozoriti na občinski volilni sistem, ki favorizira ekonomsko močnejše nemštvo. Zato celjsko nemštvo leta 1914 ostro reagira na predlog spremembe občinskega volilnega sistema, ki so ga v štajerskem deželnem zboru dali poslanci Resel, dr. Schacherl in tovariši, in celjski občinski odbor sprejme 20. 2. 1914 proti temu predlogu posebno resolucijo. (ZAC, MOC, fasc. 12, zapisnik seje občinskega odbora 20. 2. 1914.)

vidno iz reakcij mestne občine na t. i. jezikovno naredbo za Celje,²³³ ki pomeni prvo veliko zmago Slovencev na jezikovnem področju.

Ob slavnostni ustanovitvi celjskega Sokola dne 7. in 8. septembra 1890 je prišlo v Celju do hudih nacionalnih ekscesov,²³⁴ ki so privedli že tako napete nacionalne odnose v mestu do vrelišča. Ker je celjsko redarstvo (Sicherheitswache) ob napadih »nemške drhali«²³⁵ na člane sokolskega društva in njihove goste v glavnem mižalo, se je vodstvo društva pritožilo proti postopanju mestne policije na namestništvo v Gradec in zahtevalo, da se odvzame celjskemu mestnemu uradu nadzor nad policijo.²³⁵ Njihova pritožba ni rodila uspeha, zato je več članov društva demonstrativno zahtevalo od mestnega urada izdajo orožnega lista, ta pa je njihove prošnje enostavno zavrnil. Vendar se je ob tem slovenskim prvakom porodila misel, da bi kljubovali mestnemu uradu. Zato je tajnik Posojilnice Franc Lončar spomladi 1891 ponovil prošnjo za izdajo orožnega lista. Na negativno rešitev mestnega urada se je najprej pritožil na štajersko namestništvo, od katerega je zahteval tudi vročitev odločbe v slovenskem jeziku. Ker je namestništvo enostavno potrdilo odločbo na prvi instanci (23. maja 1891), se je junija 1891 pritožil na ministrstvo notranjih zadev in svoje zahteve argumentiral takole: »Ta slavni mestni urad odbil je mojo prošnjo za podelitev orožnega lista z dovoljenjem, da smem nositi puške, 1 enocevko in 1 dvocevko, potem 1 dvocevni samokres in 1 revolver brez vsakega postavnega vzroka. Edini razlog, kateri je pri tej odločitvi vodil slavni mestni urad, so bili škandali, katere je povzročila sodrga celjska zoper Sokole o priliki sokolske slavnosti v Celji dne 7. in 8. septembra 1890, kateri napadi so šli tako daleč, da je edino vojaški sili, katero je vlada postavila, zahvaliti, da ni prišlo do velikega kriprelivanja. Ti neosnovani napadi nemško misleče mestne sodrge bili so povod, da so Sokoli prosili za orožne liste, da smejo ne samo v Celji ampak v obče za svojo telesno varnost nositi revolverje. Ker so temu slavnemu mestnemu uradu ti obžalovanja vredni izgredi in napadi na mirne »Sokole«²³⁵ bili popolnoma znani, bi vsakdo objektivno misleči pričakoval, da bode slavni mestni urad to uvaževal in brez vseh zavir dovolil orožni list, kajti že samo, če bi omenjena sodrga izvedela, da večina »Sokolov«²³⁵ sme nositi orožje, bilo bi pričakovati, da bi za bodoče slučaje njo to zadrževalo od enakih izgredov. Slavni mestni urad celjski podeljuje udom nemškega kolesarskega društva brez vsakih zavir orožne liste, tako da je vsak od nemškega kolesarskega kluba oborožen z revolverjem. Udi tega kolesarskega kluba so večinoma trgovski pomočniki (komiji), in če se takim dajajo orožni listi, bili so udje celjskega »Sokola«, terih velik del ima akademično omiko in akademično dostojanstvo, toliko bolj opravičeni pričakovati, da se jim bode dala pravica orožje nositi, posebno ker so bili predmet takih obžalovanja vrednih izgredov in napadov, katere vsak omikani človek, bodi si te ali one stranke, strogo obsoja . . . Visoko c. kr. namestništvo odbilo je moj rekurz zoper to krivično ravnanje slavnega mestnega urada ter upira svojo odločbo na to, ker sem prosil, da smem nositi dve puški: 1 enocevko in 1 dvocevko in pa 1 samokres in 1 revolver, češ, ta velika množina orožja dela me tako groznega in nevarnega, da nikakor ne bi kazalo podeliti orožni list. Ta razlog je pa naravnost smešen. Že v svoji prošnji sem navedel, da sem bil lovec in kot tak potrebujem vendar puške; kajti jaz mislim, da so tisti časi minuli, ko so ljudje divjačino s palicami pobijali. Vsak lovec pa mora imeti dve puški, kajti, če se mu ena pokvari, da ima drugo pripravljeno. Sicer pa ne vem, kako naj imenujem nazore visokega c. kr. namestništva, kateri menda misli, da se hočem oborožiti, kakor kak Črnogorec, ter morebiti z obema puškama na rami, s samo-

²³³ ZAC, MOC, fasc. 19, predsedstveni spisi za leto 1892. (Celotno gradivo o zadevi Lončar je zbrano v posebnem konvolutu, zato ne navajam posameznih spisov.)

²³⁴ ZAC, MOC, fasc. 19; pritožba sokolskega društva na namestništvo v Gradec 28. 9. 1890. (Društvo v 12 konkretnih primerih dokazuje pristranost mestnega redarstva in zahteva, da se mestne policijske oblasti nadomestijo s posebnim policijskim komisarjem.)

²³⁵ prav tam.

kresom in revolverjem za pasom, po ulicah celjskih se sprehajati. Če sem prosil orožnega lista za različno orožje, ni še s tem rečeno, da bi si s tem vse orožje naenkrat na rame obesil ali za pas utaknil, ampak da smem imeti eno ali drugo, kakor bo potreba nanosila . . . Prepričan sem toraj, da bo visoko c. kr. ministerstvo notranjih zadev to enostransko, protipostavno in nas Slovence globoko razžalljivo naredbo spremenilo, iz ktere se razvidi, da se hoče dvojna mera rabiti, ena za Nemce v Celji, druga za Slovence v Celji in da se pri tem gre uže tako daleč, da celjski Slovenci niti ne morejo udeležiti se kakega lova, ker ne dobe orožnega lista, da bi smeli nositi puške . . . Prošnjo za orožni list vložil sem v slovenskim jeziku, ta moja prošnja odbila se je v nemškem jeziku, kar je popolnoma protipostavno. Zoper tako rešitev v tujem nemškem jeziku sem se pritožil na visoko c. kr. namestništvo, a to ne samo, da ni moji pritožbi ustreglo, ampak tega v svoji naredbi ni niti z besedico omenilo in se mi je intimirala ta naredba **zoper u nemškem jeziku**, kar je tudi popolnoma protipostavno. Zoper to ravnanje visokega c. kr. namestništva vložim toraj tudi pritožbo in že sedaj naznamim, da bodem, če se mojemu upravičenemu zahtevanju, da dobim na slovensko vlogo tudi slovensko rešitev, iskal pravico pri c. kr. državnem sodišču.«

Spretno napisani pritožbi Franca Lončarja (zastopal ga je dr. Ivan Dečko) je ministrstvo notranjih zadev ugodilo le deloma. Z odločbo z dne 28. oktobra je razveljavilo odločbo štajerskega namestništva z dne 23. maja 1891 in dovolilo podelitev orožnega lista za navedeno orožje, rešitev drugega dela Lončarjeve pritožbe pa je naložilo štajerskemu namestništvu. To pa je bilo mnenja, da celjski mestni urad ni dolžan odgovoriti na slovensko vlogo Franca Lončarja v slovenskem jeziku, in je svojo odločitev argumentiralo s tem, da je čl. XIX. državnih osnovnih postav zadoščeno že s tem, ko mestni urad sprejme slovensko vlogo, da je poslovni jezik mestnega urada nemški, poleg tega pa Franc Lončar popolnoma obvlada nemščino.

Ker takšna rešitev Franca Lončarja ni zadovoljila, se je na odločbo namestništva ponovno pritožil (23. novembra 1891) na ministrstvo notranjih zadev. V pritožbi je poudaril, da ta odločba »zadržuje jasen slučaj prekršenja člena XIX. državnih temeljnih postav«, ki »priznava enakopravnost vseh v deželi navadnih jezikov v **uradu**«, to pa pomeni, »da se vsaka v enem v deželi navadnem jeziku vložena vloga reši v **istem** jeziku«, kot je določilo že državno sodišče v svoji razsodbi z dne 3. julija 1888 zoper odločbo istrskega deželnega odbora. »Nikakor toraj ni res, da je postavni določbi zadoščeno uže s tem, da je ta slavni mestni urad mojo slovensko vlogo **sprejel**, ampak jaz sem opravičen zahtevati, da se ta moja vloga tudi reši v tistem, to je slovenskem jeziku . . . V katerem jeziku slavni mestni urad izdaja svoja naznanila, to je, naznanila katera izdaja vsled lastnega sklepa, in ne rešujoč vlog kake stranke, me za sedaj ne briga; meni je samo za rešitev moje slovenske vloge; pri tem prašanju pa mene čisto nič ne briga, kak poslovni jezik si je določil mestni urad. Ta si lahko določuje svoj poslovni jezik, pa le v **okviru postav**; nikdar pa se s svojo odločbo, da je namreč njegov poslovni jezik nemški, nemore postaviti na **državne** temeljne postave in mi vsiljevati rešitev v tujem nemškem jeziku; ampak on je — kakor vsak urad — dolžan vse postave **vestno** izpolnjevati. Da li jaz znam nemški, ali ne, to preiskovati ne pristoji ne slavnemu mestnemu uradu ne visokemu c. kr. namestništvu nobena pravica. S tem, če bi jaz znal nemški, **nisem še izgubil ne svoje narodnosti, ne pravic**, katere mi kot udu avstrijskega naroda priznaje in zajamčuje državna temeljna postava, pravic do spoštovanja enakopravnosti mojega maternega jezika.« Na koncu je Lončar od ministrstva za notranje zadeve zahteval, da »strezajoč pritožbi zaukaže, da ima slavni mestni urad celjski mojo napominano slovensko prošnjo za orožni list rešiti v slovenskem jeziku, in mi dostaviti tudi vse intimate višjih inštanc v tej zadevi takisto v slovenskem jeziku.« S pritožbo je uspel, saj je ministrstvo notranjih zadev

z odločbo z dne 1. aprila 1892 celjskemu mestnemu uradu zaukazalo, da rešuje slovenske vloge v slovenskem jeziku, ker sta v Celju običajna tako nemški kot slovenski jezik.

Navedena odločba ministrstva notranjih zadev je sprožila ostre reakcije celjskega nemštva in občinski odbor se je na predlog župana dr. Neckermanna na seji dne 22. aprila 1892 odločil, da se bo nanjo pritožil, obenem pa sprožil postopek pred državnim sodiščem. Tako je mestni urad že 23. aprila 1892 poslal ministrstvu za notranje zadeve obsežen dopis, v katerem je opozoril, da izhaja odločba iz napačnega izhodišča, da sta v Celju običajna tako nemški kot tudi slovenski jezik, in zaprosil ministra za notranje zadeve, da sistira odločbo. Nekaj dni kasneje (28. aprila 1892) je mestni urad naslovil pritožbo tudi na državno sodišče in v njej ponovil svoje stare argumente. Po njegovem mnenju je Celje popolnoma nemško mesto, kjer se že od nekdaj uraduje samo v nemškem jeziku in vse do zadnjega časa mestni urad ni sprejel nikakršnih slovenskih vlog. Podeželsko prebivalstvo v okolici je vseskozi živelo v miru in slogi z nemškimi prebivalci mesta Celja, ki so zaradi tega, ker kmetje niso obvladali nemškega jezika, z njimi občevali v njihovem jeziku. »Ta vindišarski jezik (diese windische Sprache) se pa povsem razlikuje od umetno ustvarjenega novoslovenskega jezika, ki je splošno običajen po pisarnah slovenskih odvetnikov in notarjev, ne pa tudi med prebivalstvom. Kmet ga v večji meri sploh ne razume in na sodiščih se je že ponovno zgodilo, da je pri razglasitvi sodbe v tem novoslovenskem jeziku kmet zaprosil, če bi se mu lahko pojasnila v nemškem jeziku, ker ga bolje razume.« Zaradi tega je smešno trditi, da je novoslovenski jezik, v katerem je napisana tudi pritožba Franca Lončarja, v Celju običajen jezik, enako kot vindišarski. Prav tako je treba poudariti, da je celjski mestni urad že od nekdaj sprejemal slovenske vloge, ki pa jih je reševal v nemškem jeziku. Na to se dosedaj še ni nihče pritožil. Tudi štajersko namestništvo, ki je o tukajšnjih jezikovnih razmerah dobro poučeno, je v odločbi z dne 8. novembra 1891 ugotovilo, da slovenski jezik v Celju ni običajen v enaki meri kot nemški. To pa nam kažejo tudi rezultati ljudskega štetja leta 1890, po katerih prebiva v Celju le 1577 Slovencev. Pri tem pa se je treba zavedati, da je Celje sedež okrožnega sodišča, v katerega zaporih je vedno okoli 400 kaznjencev, po narodnosti skoraj izključno Slovencev. Tudi v tukajšnji garniziji se je 362 vojakov priglasilo k slovenskemu občevalnemu jeziku, treba pa je upoštevati še precejšnje število dninarjev in služabnikov, ki so se prav tako priglasili k slovenskemu občevalnemu jeziku. Ostali pa so duhovniki, kar 11 slovenskih advokatov in notarjev, voditelji obeh slovenskih denarnih zavodov z družinami in služinčadjo, slovenski dijaki na tukajšnji gimnaziji ter posamezni uradniki, profesorji in učitelji. Pri tem je zanimivo, da še ti velikokrat med seboj komunicirajo v nemškem jeziku. Navedeni slovenski element, ki živi danes v mestu Celju, pa nima ničesar skupnega s »pogumnim slovenskim ljudstvom«, s katerim se poskuša identificirati. Njegovi interesi so v popolnem nasprotju z interesi slovenskega kmeta, saj so usmerjeni samo k lastnemu bogatenju in tudi pritožba Franca Lončarja hoče samo dokazati, da tudi slovenski privatni uradnik poseduje moč, da lahko uveljavi kakršnokoli zahtevo. Ministrstvo notranjih zadev se je v svoji odločitvi oprlo na čl. XIX. državnih osnovnih postav, kar je popolnoma nerazumljivo, saj bi potemtakem morali tudi v vseh drugih nemških mestih reševati vloge v različnih (nenemških) jezikih. Zaradi tega občina Celje prosi državno sodišče, da razveljavi odločbo ministrstva za notranje zadeve.

Istočasno s pritožbo mestnega urada se je za pravice celjskega nemštva potegnil tudi Foregger in v državnem zboru vložil interpelacijo, s katero je zahteval razveljavitev jezikovne naredbe za Celje,²³⁶ vendar pa z njo ni imel

²³⁶ Deutsche Wacht 5. 5. 1892. Interpellation.

uspeha. Neuspeh je doživela tudi njegova in Steinwenderjeva²³⁷ interpelacija zoper jezikovni naredbi za Celje in Celovec v decembru istega leta,²³⁸ medtem ko je državno sodišče z odločbo z dne 4. julija 1892 pritožbo mestne občine enostavno zavrnilo, ker je bila v nasprotju s formalnimi zakonskimi določili. Tako je jezikovna naredba za Celje obveljala in iz gradiva mestne občine Celje je razvidno, da jo je mestni urad vse do srede druge polovice devetdesetih let tudi spoštoval. Kasneje pa se je poskušal z različnimi sklepi občinskega odbora jezikovni naredbi na vsak način izogniti, čeprav pri tem ni imel preveč uspeha.²³⁹

Celjski program

Takšne in podobne slovenske pridobitve in nenehni slovenski napadi na nemško posestno stanje privedejo do tega, da začenja celjsko nemštvo gledati tudi na vso politiko v monarhiji le iz svojih ozkih nacionalnih interesov. Zato npr. leta 1890 ostro nastopi proti poskusom nagodbe s Čehi, ker meni, da bodo za njimi postavljali podobne zahteve tudi Slovenci. V članku *Böhmische Ausgleich und die Slovenen*²⁴⁰ *Deutsche Wacht* zapiše, da imajo Slovenci sporazum s Čehi za model, po katerem bi se naj uresničile tudi njihove želje. Vendar pa se je treba pri razpravljanju o češki nagodbi vrniti vsaj deset let nazaj, ko je bil nemški element še gospodujoč. Kasneje je na vseh področjih družbenega življenja bistveno nazadoval, tako da je danes njegova eksistenca že ogrožena in hoče s to nagodbo sankcionirati obstoječe stanje. Češka nagodba za Nemce ne pomeni kakšnih večjih pridobitev. Razdelitev deželnega šolskega in deželnega kmetijskega sveta sicer zagotavlja Nemcem vpliv pri pomembnih vprašanjih. Ustanovitev češke trgovske zbornice pomeni čisto izgubo za Nemce, medtem ko je uvedba nacionalnih kurij v deželni zbor tako in tako popolna resignacija. *Deutsche Wacht* meni, da je s tega vidika treba obravnavati tudi slovenske težnje, saj takoj postane jasno, kaj Slovenci hočejo. V zadnjih desetih letih so slovenizirali osnovne šole, utrkvizirali gimnazije, vpeljali slovenščino v urade, in javne službe zasedli s slovenskimi uradniki. To pa bi se naj sedaj sankcioniralo z nekakšno slovensko nagodbo. Slovenci bi imeli radi tudi za Štajersko dva deželna šolska in kmetijska sveta ter vse druge zavode. Prej so sanjali le o kraljestvu Sloveniji, sedaj pa bi imeli radi pod svojo upravo kar celo Štajersko in Koroško. Ni jim dovolj, da je na Kranjskem nemštvo popolnoma potlačeno in da nazaduje na Štajerskem in Koroškem. Hoteli bi še več. Seveda pa tega ne bodo dobili, saj pravi članek na koncu, da je nemško-češka nagodba največ, kar je nemški narod še pripravljen žrtvovati.

Iz istega razloga se celjsko nemštvo zavzema za radikalnejšo nemško-nacionalno politiko, zato vseskozi ostro nastopa proti Združenim nemški levici⁴²¹ in Plernerju,²⁴² ki še vedno vodi svojo staro politiko »liberalizma« in si prizadeva

²³⁷ Dr. Otto Steinwender (1847–1921), klasični filolog in politik. Leta 1885 je bil izvoljen v državni zbor, bil dve leti član Nemškega kluba, nato pa Nemškega nacionalnega združenja in Nemške nacionalne stranke, za katero je dal tudi pobudo. Po ustanovitvi Nemške ljudske stranke je bil med njenimi vodilnimi člani, vendar je leta 1899 iz nje izstopil in deloval v državnem zboru kot »divjak« do leta 1907, ko se je pridružil nemškim agrarcem. V letih 1909–1911 je bil predsednik državnega zbora, v koroškem deželnem zboru pa je deloval od leta 1890. Bil je ena izmed najmarkantnejših osebnosti avstrijskega parlamentarizma.

²³⁸ *Deutsche Wacht* 15. 12. 1892. (Celjsko in celovško jezikovno naredbo kratko omenja tudi J. Mal: *Zgodovina slovenskega naroda*. Najnovejša doba, Celje 1928 in dalje, str. 1176, 1178.)

²³⁹ Celjski občinski odbor se je držal besed ministrske odločbe vse do leta 1898, ko je na seji dne 4. 11. 1898 sprejel sklep, da v zadevah lastnega delokroga sprejema samo nemške vloge. Na ta sklep pa se je pritožil dr. Juro Hrašovec in po dolgotrajnem pravdanju dosegel, da je državno sodišče dne 15. 10. 1902 razsodilo v njegovo (slovensko) korist in razveljavilo sklep občinskega odbora. (ZAC, MOC, fasc. 91, št. 1765/1901.)

²⁴⁰ *Deutsche Wacht* 2. 2. 1890.

²⁴¹ R. Charvat: *Deutsch-österreichische Politik*, Leipzig 1907, str. 177.

²⁴² Ernst Plener (1841–1923), doktor prava. Leta 1865 je stopil v diplomatsko službo, jo zapustil in bil 1873 izvoljen v državni zbor, leta 1878 pa še v češki deželni zbor. V obeh je bil izredno aktiven pri vseh političnih, gospodarskih in finančnih vprašanjih. Kmalu je prevzel vodstvo v nemški liberalni stranki po Herbstovem umiku iz političnega življenja (1885) in prav po njegovi zaslugi sta se 1888 Nemški klub in Nemško-avstrijski klub združila v klub Združene nemške leve. V Windischgrätzovem koalici-

predvsem za čimprejšnjo vrnitev na oblast, čeprav z nenačelno politiko škoduje Nemcem.²⁴³ Po mnenju Deutsche Wacht vodi Združena nemška levica tudi »nacionalno« politiko, ki je direktno naperjena proti nemškemu narodu, tako da je edina prava nemška stranka Nemško nacionalno združenje, ki mu pripada tudi Foregger in večina poslancev alpskih dežel.²⁴⁴

Po razpustitvi državnega zbora januarja 1891 se v predvolilnem boju pojavi v nemškem nacionalnem časopisju ideja o ustanovitvi nove nemške nacionalne stranke, ki naj bi glede na oklic poslancev Steinwenderja, Bareutherja²⁴⁵ in Derschatta²⁴⁶ nastala iz Nemško nacionalnega združenja.²⁴⁷ Program, ki so ga v oklicu izdali omenjeni poslanci, pravi, da bo nova stranka povsod sledila interesom časti in koristim nemškega naroda, zavzemala pa se bo tudi za široke meščanske svoboščine, za svobodno šolo, za socialne reforme, ne samo v korist delavskega razreda, ampak tudi kmečkih in srednjih slojev po mestih, ter se dosledno bojevala proti korupciji v vseh oblikah.²⁴⁸ Ta program naleti med celjskim nemštvom na izredno ugoden odmev in Deutsche Wacht kar ne more prehaliti njegovih pobudnikov. Vendar pa je že na začetku skeptična do pojavov antisemitizma v porajajoči se stranki. Časopis meni, da sicer v stranko lahko vstopijo vsi nemško-nacionalni elementi in tako tudi nacionalno čuteči antisemiti, vendar pa antisemitizem nikakor ne bi smel biti vsebovan v njenem programu, ker to ni v skladu z njeno svobodnjaško usmerjenostjo.²⁴⁹ Istega mnenja je tudi celjski poslanec dr. Richard Foregger, ki sicer na volilnem zborovanju pred volilci v Celju ne izjavi ničesar v zvezi z novo stranko in kandidira na podlagi starega programa Nemško-nacionalnega združenja, »ki je bilo vedno skrajno levo krilo opozicije«, njen program pa ostro nemški in napreden.²⁵⁰ Ko pa se v slovenskem časopisju pojavijo trditve, da je Foregger kandidat »Steinwenderjeve stranke«, jih Deutsche Wacht energično zanika in pravi, da je Foregger kandidat celjskega Nemškega društva, njegov program pa je usmerjen k sodelovanju obeh nemških liberalnih strank.²⁵¹ Foregger obrazloži svoje poglede na novo politično grupiranje v nemškem liberalnem taboru tudi v posebnem dopisu Deutsche Wacht,²⁵² v katerem pravi, da se ne more pridružiti novi stranki zaradi njene protižidovske usmerjenosti: »Da jaz sam nisem anti-semit, je znano. Že pred mnogimi leti sem to javno naznanil in nisem mož, ki bi svoja prepričanja menjaval s tokovi dneva«. Po njegovem mnenju je antisemitizem le »bolezenski simptom naših socialnih razmer« in kot tak ne bi smel imeti prostora v programu prave nemške-nacionalne stranke. Resnična nemška stranka bi se morala boriti le za zaščito nemštva po celi monarhiji in še posebej na Štajerskem, kjer so Nemci najbolj ogroženi, njen program pa bi moral temeljiti na izključno nacionalnem načelu, kateremu bi morala biti podrejena vsa ostala politična vprašanja.²⁵³

Ko se po državnozborskih volitvah²⁵⁴ v državnem zboru osnuje Nemško-nacionalni klub, v katerem je kar 9 poslancev iz Štajerske,²⁵⁵ Foreggerja ne naj-

skem ministrstvu je postal finančni minister in 19. 6. 1895 odstopil skupaj s celim ministrstvom. V polemiki glede celjskega vprašanja je v začetku julija odložil še svoj mandat in se ni več udeleževal strankarske politike. V letih 1895–1918 je bil predsednik skupnega najvišjega računskega sveta avstro-ogrske monarhije.

²⁴³ Deutsche Wacht 1. 6. 1890. Die heutige Parteiverhältnisse.

²⁴⁴ prav tam.

²⁴⁵ Ernst Bareuther (1838–1905), doktor prava, odvetnik na Dunaju. V državni zbor je bil izvoljen leta 1873 in bil v njem do leta 1903. Sprva je bil liberalno, potem pa nacionalno usmerjen. Bil je med pobudniki za ustanovitev Nemške nacionalne stranke (1891) in eden izmed propagatorjev Nemške ljudske stranke (1896). Leta 1898 je iz Nemške ljudske stranke izstopil in se pridružil Schönerer-Wolfovi skupini.

²⁴⁶ Julius Derschatta von Standhalt (1852–1924), doktor prava, odvetnik v Gradcu. Državni poslanec je bil v letih 1885–1892 in 1901–1909, v letih 1906–1908 pa železniški minister. Bil je nemško-nacionalno usmerjen in od leta 1896 dalje prva osebnost Nemške ljudske stranke na Štajerskem.

²⁴⁷ Deutsche Wacht 5. 2. 1891. Eine deutsch-nationale Partei.

²⁴⁸ prav tam.

²⁴⁹ prav tam.

²⁵⁰ Deutsche Wacht 26. 2. 1891.

²⁵¹ Deutsche Wacht 1. 3. 1891.

²⁵² Deutsche Wacht 5. 3. 1891.

²⁵³ prav tam.

²⁵⁴ Deutsche Wacht 12. 3. 1891. (Foregger je zmagal le s 95 glasovi večine.)

²⁵⁵ Deutsche Wacht 25. 3. 1891.

demo v njem.²⁵⁶ Od tega časa dalje deluje v parlamentu kot »divjak« in si zlasti prizadeva za enotno nastopanje obeh nemških liberalnih strank na izključno nemški nacionalni podlagi, saj lahko po njegovem mnenju le takšna politika prinese Nemcem željene rezultate. Svoje »divjaštvo« in politično delovanje v državnem zboru zagovarja pred svojimi volilci v *Deutsche Wacht* takole:²⁵⁷ najprej poudari, da se zavzema za ustanovitev enotne nemške stranke na nacionalni podlagi, ki bo vsa politična vprašanja presojala z nacionalnega vidika. Dokler pa se njegova želja ne uresniči, bo deloval v državnem zboru samostojno. Iz tega pa izhaja tudi njegov odnos do obeh nemških liberalnih strank v državnem zboru. Na eni strani ne more postati član kluba Združene nemške levice, ker kot zastopnik nemških interesov na Spodnjem Štajerskem ne more sodelovati s stranko, ki je pripravljena sodelovati tudi z nemškimi nacionalnimi sovražniki, celo s Slovenci. Proti vstopu v Steinwenderjevo stranko pa po njegovem mnenju govori tudi dovolj razlogov. Vendar pa je zanj glavni razlog ta, da stranka sodeluje z antisemiti.

Foreggerjevo stališče (t. j. zahteva po ustanovitvi enotne nemške stranke na nacionalni podlagi) je glede na situacijo v Celju povsem razumljivo, saj so v mestu nacionalne razmere tako napete, da je povsem upravičen Sernečev vzklík, da je Celje najbolj zanikrno mesto v monarhiji, kar se nacionalnih razmer tiče.²⁵⁸ *Deutsche Wacht* vseskozi poudarja nujnost nemške sloge na nacionalni podlagi, saj je to edini način, da se ob napredujoči slovenizaciji ohrani nemštvo na Spodnjem Štajerskem in tudi v Celju, najjužnejšem nemškem mestu v monarhiji. Obenem pa se skupaj s Foreggerjem zavzema za ustanovitev nove nemške ljudske stranke, ki bo resnični zastopnik interesov vsega nemškega naroda in katere geslo mora biti: »Alles für und durch das Volk«.²⁵⁹ Tako *Deutsche Wacht* ugodno sprejme celo Lienbacherjev poziv za ustanovitev enotne nemške nacionalne stranke, čeprav ima o njem zaradi sodelovanja s konservativci izredno slabo mnenje.²⁶⁰ S pravim navdušenjem pa pozdravi dopis poslancev Foreggerja in Krausa načelnikoma obeh nemških liberalnih klubov Steinwenderju in Plenerju z dne 10. junija 1892, v katerem se zahteva enotnost vseh nemških naprednjaško usmerjenih poslancev.²⁶¹

Foregger-Krausova akcija, ki jo celjski občinski odbor pozdravi s posebno resolucijo,²⁶² obrodi sadove le na Štajerskem in deloma tudi na Koroškem, kjer se poslanci obeh klubov dogovore za enotno nastopanje v državnem zboru v vseh pomembnih političnih in gospodarskih vprašanjih.²⁶³ Pri tem ponovno pride do izraza nekakšna samosvoja politika spodnještajerskega nemštva, ki ji lahko sledimo vse od konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja in za katero je značilno, da je usmerjena k preseganju »nemških razprtij« in enotnemu nastopanju na nacionalni podlagi. Ta politika privede julija 1893 do posebnega »Parteitag« v Celju, ki se ga udeleže skoraj vsi vodilni štajerski politiki obeh nemških liberalnih strank,²⁶⁴ in na katerem (spodnje)štajersko nemštvo formulira svoje politične zahteve.²⁶⁵

²⁵⁶ *Deutsche Wacht* 29. 3. 1891.

²⁵⁷ *Deutsche Wacht* 2. 4. 1891.

²⁵⁸ *Deutsche Wacht* 5. 4. 1891.

²⁵⁹ *Deutsche Wacht* 17. 12. 1891. An unsere Leser!

²⁶⁰ *Deutsche Wacht* 24. 12. 1891.

²⁶¹ *Deutsche Wacht* 12. 6. 1892. Kundgebung.

²⁶² *Deutsche Wacht* 26. 6. 1892.

²⁶³ *Deutsche Wacht* 17. 7. 1892. Die deutsch-steirischen Abgeordneten sind geeinigt; *Deutsche Wacht* 28. 7. 1892.

²⁶⁴ Strankinega dne v Celju so se med drugim udeležili: dr. Paul Hofmann von Wellenhof, Konrad von Forcher, Rudolf von Hackelberg, Gustav Kokoschinegg, Alexander Koller, Leopold Link, Carl Morre, Alfred von Moscon, dr. Reicher, dr. von Schreiner, dr. Starkel, grof Carl Stürgkh. (*Deutsche Wacht* 9. 7. 1893.)

²⁶⁵ *Deutsche Wacht* 13. 7. 1893, Slovenski gospodar 20. 7. 1893 — 1. Spodnještajerski Nemci imajo ohranitev in pospeševanje nemštva za vodilno politično načelo, ki se mu morajo podrediti vsi ostali interesi. Zato tvorijo tukaj vsi Nemci eno stranko, ki podpira vse, kar nemštvu koristi, in se bori proti vsemu, kar bi mu lahko škodilo. — 2. Nemški jezik mora biti priznan za uradni, službeni in državni jezik. Ta zahteva ni upravičena le zaradi zgodovine in položaja Nemcev v Avstriji, temveč je v skladu z državnimi potrebami in mora biti izpolnjena: za povzdigo gospodarskega prometa in splošne kulture; za ohranitev avstrijskega državnega prava in skupne vojske; za zavarovanje in ohranitev moči naše mo-

1) Die Deutschen Untersteiermarks betrachten die Erhaltung und Förderung des Deutschthums als leitenden politischen Grundsatz, dem alle übrigen Interessen unterzuordnen sind; deshalb bilden hier alle Deutschen Eine Partei, welche Alles unterstützt, was dem Deutschthum nützt; hingegen Alles bekämpft, was demselben schaden könnte.

2) Die deutsche Sprache muss als Amts-, Dienst- und Staatssprache anerkannt werden. Diese Forderung ist nicht nur durch die Geschichte und Stellung der Deutschen in Oesterreich gerechtfertigt, sondern sie entspricht dem Staatsbedürfnisse und sie muss erfüllt werden:

Zur Hebung des wirtschaftlichen Verkehrs und der allgemeinen Cultur; zur Erhaltung des österreichischen Staatsrechtes und des gemeinsamen Heeres; zur Sicherung und Wahrung der Machtstellung unserer Monarchie.

Bei uns in Untersteiermark tritt die Berechtigung einer derartigen Regelung der Sprachenfrage für den Staat um so klarer hervor, als ja schon jede Gemeindevertretung das Recht in Anspruch nehmen will, ihre Amtssprache selbst zu bestimmen, und auch bei den Staatsämtern durch die Vielsprachigkeit eine heillose Verwirrung einzureissen droht.

3) Die slavischen Elemente werden gegenüber den Deutschen von den staatlichen Organen — wir heben hier nur die Ernennungen der Beamten, Notare und Schulinspectoren hervor — und insbesondere auch von der Landesregierung bevorzugt, was auf die Pflege der Gerechtigkeit und der Verwaltung nachtheilig einwirkt und bereits einen unmessbaren Schaden angerichtet hat. Je schwerer dies nun von den Deutschen des Unterlandes empfunden wird, desto ernster wird die Pflicht des in seiner überwiegenden Mehrheit deutschen Landtages und des **autonomen**, aus ihm hervorgegangenen **Landesausschusses**, wie seiner Organe, an der deutschen Verwaltung festzuhalten, den slavisirenden, auf die Zerreissung des Landes gerichteten Bestrebungen **entschieden** entgegenzutreten, das **staatserhaltende Deutschthum** zu schützen und dadurch die **Untrennbarkeit des Herzogthums Steiermark** zu sichern.

4) Wenn sich die Slavenfreundlichkeit der Regierung auf das **Schulwesen** erstreckt, so mögen diejenigen Mitglieder des Landesschulrathes, die aus der deutschen Landtagsmehrheit hervorgegangen sind, einem solchen Drucke nicht nachgeben, sondern sich demselben vielmehr mit ihrer ganzen Kraft entgegenstemmen.

narhije. Pri nas na Spodnjem Stajerskem je upravičenost takšne ureditve jezikovnega vprašanja za državo še toliko večja, ker si že vsak občinski zastop jemlje pravico, da si sam določa svoj uradni jezik in tudi pri državnih uradih se z večjezičnostjo ustvarja grozljiva zmešnjava. — 3. Slovanskemu elementu nasproti Nemcem državni organi — omenimo tukaj le imenovanja uradnikov, notarjev in šolskih inšpektorjev — in posebno tudi deželna vlada dajejo prednost, kar škodljivo vpliva na skrb za pravičnost in upravo in je povzročilo že neizmerno škodo. Težje ko to sprejemajo spodnještajerski Nemci, večja je dolžnost po prevladujoči večini nemškega deželnega zbora in **autonomega**, iz njega izhajajočega **deželnega odbora**, ter njegovih organov, držati se nemške uprave, **odločno** nastopati proti slavizacijskim, k razkolu dežele naperenim težnjam, **ščititi državo ohranjajoče nemštvo** in s tem varovati **nedeljivost vojvodine Stajerske**. — 4. Če vlada prijaznost do Slovanov razširja na šolstvo, naj se tisti člani deželnega šolskega sveta, ki izhajajo iz nemške deželnozborske večine, takšnemu prilstvu ne vdajo, temveč se mu naj toliko bolj z vsemi silami zoperstavijo. Po vseh mestih in trgih na Spodnjem Stajerskem naj snuje in vzdržuje nemške šole država oziroma dežela. Zunaj mest in trgov pa se naj vsak šolar, ne da bi se mu kratil pouk v materinščini, uči tudi nemščine; za napredovanje učiteljev pa naj ne bo več odločilno le slovensko mišljenje. Spreminjanje naših nemških gimnazij, v katerih slovenskemu ljudstvu posredujejo neizmerno zaklade nemške omike in znanosti, v mešane, njihova preosnova po znanem češkem modelu, t. j. po poti uvedbe t. i. **slovenskih vzporednic** v slovenske izobraževalne ustanove, imamo za napad na nemško nacionalno lastnino, za politično in nacionalno podpiranje Slovanov na račun naših narodnih čustev, posesti in pravice. — 5. Nemci na Spodnjem Stajerskem niso doslej proti slovensko mislečim obrtnikom in slovenskim kmetom niti proti slovenskim poslom, nikoli sovražno ali strankarsko nastopali. Temu nasproti pa si je slovenska nasprotna stranka ustanovila občešlovensko obrtno zvezo in njen sedež postavila v Celje.²⁶⁶ Ta, proti blaginji nemških obrtnikov napereni korak in v njem ležeče žaljivo izzivanje nas sili zdaj k protikupepu: vsakega obrtnika, ki deli naše občešlovensko in državo ohranjajoče stališče, na vse mogoče načine podpirati, proti vsakemu, ki deluje zoper Nemce, pa se do skrajnosti boriti. — 6. Cerkev naj se ne zlorablja za nacionalni boj. Spodnještajerski Nemci odločno ugovarjajo proti temu, da se jih prikazuje kot **cerkvi sovražne**. V tem očitu vidijo nepošteno politično bojno sredstvo, ki lahko Nemcem katoliško cerkev tudi dejansko odjui. — 7. Nemci na Spodnjem Stajerskem lahko svoje ogroženo stališče izpolnijo le tako, da se vsi istomišljeniki, mož za možem, izogibajo cepitvi si in složno nastopajo v boju zoper vedno bolj zahtevno in predržno slovanstvo in v upiranju vsaki Nemcem sovražni vladi. Ker imamo **vzajemno jamstvo vseh Nemcev v Avstriji** za najvišji dosegljivi cilj, pozivamo najprej sonarodnjake iz Zgornje Stajerske, predvsem pa iz našega deželnega glavnega mesta, da se z vsemi silami postavijo za ohranitev nemštva na Spodnjem Stajerskem.

In allen Städten und Märkten des steirischen Unterlandes sind deutsche Schulen vom Staate, beziehungsweise vom Lande zu errichten und zu erhalten. Ausserhalb der Städte und Märkte soll jedes Schulkind — unbeschadet der Rücksichtnahme auf seine Muttersprache auch deutsch lernen; für die Beförderung der Lehrer aber möge die slovenische Gesinnung nicht mehr allein massgebend sein. Die Umwandlung unserer deutschen Gymnasien, aus welchen dem slovenischen Volke die unermesslichen Schätze deutscher Bildung und Wissenschaft übermittleit werden, in gemischtsprachige, ihre Umgestaltung nach dem bekannten tschechischen Muster d. h. auf dem Wege der Einführung sogenannter »**slovenischer Parallelklassen**« in slavische Unterrichtsanstalten betrachten wir als Eingriff in deutsches nationales Eigenthum, als politische und nationale Unterstüztung der Slaven auf Kosten unserer nationalen Gefühle, Besitzthümer und Rechte.

5) Die Deutschen im steirischen Unterlande sind bisher weder den slovenisch gesinnten Gewerbsleuten und slovenischen Bauern, noch den slovenischen Dienstboten feindlich oder parteiisch entgegengetreten.

Dem gegenüber hat die slavische Gegenpartei einen gross-slovenischen Gewerbebund errichtet und dessen Sitz nach der deutschen Stadt Cilli verlegt.²⁶⁶ Dieses gegen das Wohl der deutschen Gewerbsleute gerichtete Vorgehen und die darin gelegene verletzende Herausforderung zwingt nunmehr zu der Gegenmassregel: jeden Gewerbsmann, der unseren gemeinnützigen und staatsershaltenden Standpunkt theilt, auf alle mögliche Art zu unterstützen; jeden, der den deutschen entgegengerichtet, aber aufs Aeusserste zu bekämpfen.

6) Die Kirche soll zum nationalen Kampfe nicht missbraucht werden. Die Deutschen des Unterlandes legen entschieden Verwahrung dagegen ein, als **kirchenfeindlich** hingestellt zu werden; sie weisen diesen Anwurf als unlauteres politisches Kampfmittel zurück, und bezeichnen ihn als geeignet, die Deutschen der Katolischen Kirche thatsächlich zu entfremden.

7) Die Deutschen des Unterlandes können ihre gefährdete Stellung nur dann erfüllen, wenn alle Gesinnungsgenossen Mann für Mann dafür einstehen, wenn sie jede zersplitterung der Kräfte vermeiden und geschlossen vorgehen im Kampfe gegen das immer begehrllicher und verwegener auftretende Slavenenthum und im Widerstande gegen jede deutschfeindliche Regierung.

Indem wir somit die **Gemeinbürgerschaft aller Deutschen in Oesterreich** als das höchste erreichbare Ziel betrachten, fordern wir zunächst von dem Stammesgenossen der oberen Steiermark, vor allem aber unserer Landeshauptstadt, dass sie sich für die Erhaltung des Deutschthums im Unterlande mit allen Kräften einsetzen.

Navedeni »celjski program« (tako v Celju sprejete resolucije poimenuje nemško-nacionalno časopisje), ki ga predsednik celjskega Nemškega društva dr. Stepschnegg označi takole:²⁶⁷ »Nicht clerical, nicht liberal und auch nicht national allein, sondern **überhaupt national** unter einem Rahmen und einem Dach, unter welchem alle Männer deutscher Zunge, mögen sie sonst durch welche Unterschiede immer von einander getrennt sein, zusammenkommen«, najbolje izraža politično usmeritev celjskega nemštva, saj so vse resolucije delo celjskega Nemškega društva in na zborovanju še samo potrjene.²⁶⁸ Celjski program, ki v nekaterih delih (zlasti v prvi in sedmi točki) vsebuje dobesedne citate iz Dumreicherjevih Südostdeutsche Betrachtungen,²⁶⁹ pa z idejo o »nem-

²⁶⁶ Marca 1893 je bilo v Celju ustanovljeno Občeslovensko obrtno društvo, to pa je sprožilo ostre reakcije celjskih Nemcev, ki so takoj napovedali gospodarski bojkot slovenskih obrtnikov. (Domovina 5. 4. 1893. 15. 4. 1893.)

²⁶⁷ Deutsche Wacht 13. 7. 1893.

²⁶⁸ Prav tam.

²⁶⁹ Tako je označil »celjski program« baron Hackelberg, predsedujoči na zborovanju v Celju v pisnu J. M. Baernreitherju 31. 7. 1893; glej: Ernst Rutkowski: Briefe und Dokumente zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie. Teil I. Der Verfassungstreue Grossgrundbesitz 1880—1899. R. Oldenbourg Verlag München, Wien 1983, str. 187/188.

škem vzajemnem jamstvu« (Deutsche Gemeinbürgerschaft)²⁷⁰ pomeni tudi podlago, na kateri še naprej poteka Foregger-Krausova akcija za ustanovitev enotne Nemške ljudske stranke,²⁷¹ ki pa v spremenjeni politični situaciji ob koncu leta 1893 doživi neuspeh, čeprav je od tega časa dalje ideja o solidarnosti vseh Nemcev v monarhiji močno prisotna.

Iz celjskega programa je torej politična orientacija večine celjskega nemštva ob koncu Taaffejeve dobe več kot razvidna. Seveda pa velja poudariti, da med delom celjskih Nemcev že v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja opazimo tudi radikalnejše usmeritve. Medtem ko si večina celjskih Nemcev s Foreggerjem in Neckermannom na čelu (Slovenski gospodar jih imenuje kar »Nekermanovci«)²⁷² želi le močno in centralizirano Avstrijo z nemško prevlado (pisanje slovenskega časopisja o vsenemški usmerjenosti celjskih nemških politikov, ki ga zasledimo že v sedemdesetih letih, so insinucije),²⁷³ pa se zlasti med mladino pojavljajo ekstremnejša stališča, ki tudi javno zastopajo vsenemška gledanja in si prizadevajo za radikalnejše prijeme v nastopanju proti Slovencem. Takšnega duha srečamo v celjski skupini nemškega Germanenbunda, ki je že leta 1893 razpuščen zaradi »prevelikega škiljenja v Prusijo«,²⁷⁴ pa tudi pri nekaterih drugih celjskih društvih in dijaških organizacijah, kot npr. v gimnazijskem Bismarckovem društvu, katerega statuti prepovedujejo članom občevarje s Slovenci.²⁷⁵ Velikonemške težnje pridejo jasno do izraza tudi ob vsakoletnih slavnostih ob obletnicah bitke pri Sedan, ki se v Celju redno praznujejo od konca osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje,²⁷⁶ pa tudi ob različnih nemških slavnostih, ki se v mestu vrstijo kar ena za drugo.²⁷⁷

Seveda pa so takšna gledanja v prvi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja še v manjšini in Schönerer ima po Glantschniggovi preselitvi v Maribor 1889 v Celju le malo pristašev, čeprav mu ne gre odrekati splošne popularnosti. Okrepitev radikalnejših stališč med celjskim nemštvom opazimo šele v zadnji fazi boja za celjsko gimnazijo, kar je glede na to, da smatra celjsko nemštvo utrakovizacijo celjske gimnazije za odločilen korak k popolni slovenizaciji mesta, povsem razumljivo. Pri tem velja poudariti, da pomeni neugodna rešitev gimnazijskega vprašanja dogodek, ki odločilno vpliva na spremembe v politični orientaciji celjskega nemštva, saj celjsko nemštvo, ki je do vstopa Združene nemške leve v koalicijo in sodelovanja s Hohenzwartom in Slovenci sicer precej skeptično, vse do glasovanja v proračunskem odboru junija 1895 ne nasprotuje novi vladi, ker meni, da je treba podpirati vsako vlado, ki je vsaj nevtralna do Nemcev.²⁷⁸

Celjsko gimnazijsko vprašanje

Od sprejetja znamenite Vošnjakove resolucije v državnem zboru aprila 1880, ki jo je takratni slovenski tisk komentiral kot »prvo zmago slovensko v državnem zboru«,²⁷⁹ so slovenski poslanci ves čas Taaffejevega ministirovanja

²⁷⁰ Terminološko tukaj sledim delu J. Pleterski: Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju, Založba Obzorja Maribor, 1981, str. 66.

²⁷¹ Npr. Deutsche Wacht 24. 9. 1893, 1. 10. 1893.

²⁷² Slovenski gospodar 15. 6. 1893.

²⁷³ Politična orientacija celjskega nemštva, ki jo ponazarjata dr. Foregger in dr. Neckermann, je vse do srede devetdesetih let na povsem avstrijskih temeljih.

²⁷⁴ Domovina 15. 9. 1893. »Germanenbund« v Celju.

²⁷⁵ Slovenski gospodar 8. 2. 1894.

²⁷⁶ Eno izmed takšnih slavnosti je opisala Domovina (17. 9. 1892) takole: »Spomin na bitvo pri Sedan, v kateri so pred 21 leti Prusi premagali Francoze, so dne 2. septembra slovesno praznovali celjski nemškuterji. Kupili so za nekaj desetec smodnika, zbrali se na Starem gradu, žgali kres in rakete in poleg tega obilno pili. Ko je vino razvzljalo jezike začeli so govoriti nabitnice, v katerih so hvalili Pruse in izrekli željo, da bi vse naše dežele že kmalu prišle pod prusovsko komando. Posebno glasna sta bila advokat Stepischnegg in njegov pisar, ki sta si tudi ob Slovencih malo jezike brusila. Pravijo, da so udeleženci še le ob treh zjutraj zmagoslavno prikolovratili domov«.

²⁷⁷ V Celju je bilo skoraj vsako leto kakšno večje, vsenemško slavlje (zborovanja turnarjev, obrtnikov, nemških kolesarjev, pevskih društev, Südmarke), saj je celjsko nemštvo poskušalo tudi na ta način dokazovati nemški značaj mesta.

²⁷⁸ Deutsche Wacht 4. 1. 1894. Die deutsche Nationalpartei und die Coalition.

²⁷⁹ Slovenski gospodar 29. 4. 1880.

urgirali ustanovitev slovenskih paralelk na gimnazijah v raznih slovenskih mestih, zlasti v Mariboru in Celju. Tako je Taaffe moral v posebnih razgovorih 20. novembra 1888 obljubiti Hohenwartu, da bo že v naslednjem šolskem letu aktiviral slovenske vzporednice na gimnaziji v Mariboru, leta 1894 pa bi se naj odprle tudi slovenske paralelke v Celju.²⁸⁰ Prvi del svoje obljube je Taaffe res izpolnil, ko so se leta 1889 na mariborski gimnaziji otvorile utrakvistične vzporednice v I. letniku,²⁸¹ drugega pa je vztrajno zavračeval z izgovorom, da se morajo najprej preanalizirati rezultati na nemško-slovenskih paralelkah v Mariboru. Preden je šel po padcu Taaffejeve vlade Hohenwart v koalicijo, mu je sedem slovenskih poslancev, ki so še ostali v njegovem klubu, zapretilo z izstopom, če vlada končno ne izpolni svoje obljube.²⁸² Slovenske poslance pa je novi ministrski predsednik Windischgrätz²⁸³ potolažil z obljubo, da postavi slovenske vzporednice na celjski gimnaziji v proračun za leto 1895, kar je kasneje tudi storil — vendar šele po odločnem nastopu slovenskih poslancev v državnem zboru.

Februarja 1894 je dr. Lavoslav Gregorec v državnem zboru vložil interpelacijo, v kateri je opisal »grozljive« razmere na celjski gimnaziji (obstoj Bismarckovega dijaškega društva, pristranost profsorskega zbora, ki je v političnem oziru strogo nemško nacionalno usmerjen, obstoj pripravljalnega razreda, zaradi katerega morajo slovenski dijaki obiskovati gimnazijo 9 let itd.) in od navedenega ministrstva zahteval ustanovitev že davno obljubljenih slovenskih vzporednic na gimnaziji v Celju v šolskem letu 1894/95.²⁸⁴ Gregorčeva interpelacija je naletela na odločno zavračanje nemških nacionalnih in liberalnih poslancev, še zlasti pa glasno odmevala v Celju. Celjsko Nemško društvo je že na zborovanju 28. februarja 1894 odločno zavrnilo slovenske zahteve, češ da so naperjene k slovenizaciji celotne celjske gimnazije, in je v posebni resoluciji zahtevalo od nemških poslancev, da ostro nastopijo proti neresničnemu prikazovanju razmer na celjskem učnem zavodu.²⁸⁵ Deutsche Wacht je začela s strastnimi napadi na Slovence, ki bi radi izkoristili Hohenwarta le, da izpeljejo tisto, kar jim ni uspelo pod Taaffejem, utrakvizacijo celjske gimnazije in s tem glavni udar za slovenizacijo cele Spodnje Štajerske.²⁸⁶ Ko se je v začetku marca 1894 celjsko gimnazijsko vprašanje načelo tudi v proračunskem odseku, kjer je naučni minister Madeyski na seji 8. marca 1894 odgovoril Šukljetu z obljubo, da bo vlada podprla ustanovitev slovenske nižje gimnazije v Celju, če se izkaže, da vzporednice v Mariboru uspešno delujejo,²⁸⁷ je krenila na Dunaj cela deputacija celjskih Nemcev z županom Gustavom Stigerjem in podžupanom Juliusom Rakuschem na čelu, ki je poskušala prepričati ministre Madeyskega, Plenerja in Wurmbranda o neutemeljenosti slovenskih zahtev.²⁸⁸ Vendar pa ni imela prevlekega uspeha,²⁸⁹ saj se je vlada zaradi pritiska Hohenwartovega kluba znašla v težavni situaciji, ki bi lahko ob napačnem postopanju privedla do razpada koalicije.

V proračunskem odboru so se okoli celjskega vprašanja bili ostri boji. Že na seji 8. marca 1894 je dokazoval upravičenost slovenskih zahtev po uvedbi slovenskih vzporednic na celjski gimnaziji Šuklje, ki je opozarjal, da je večina dijakov na celjski gimnaziji po narodnosti Slovencev.²⁹⁰ Za njim je nastopil

²⁸⁰ B. Sutter, n. d., I., str. 108.

²⁸¹ Slovenski gospodar 20. 6. 1889. Nova imenitna uredba.

²⁸² Domovina 5. 12. 1893. Izjava sedmih slovenskih poslancev, ki so še ostali v Hohenwartovem klubu.

²⁸³ Knez Alfred Windischgrätz (1851–1927), doktor prava. V letih 1883–1893 je bil deželni poslanec v češkem deželnem zboru, v letih 1893–1895 ministrski predsednik, v letih 1897–1918 pa predsednik avstrijske gospodarske zbornice.

²⁸⁴ Deutsche Wacht 25. 2. 1894. Die Interpellation Gregorec im Abgeordnetenhaus; Domovina 5. 3. 1894.

²⁸⁵ Deutsche Wacht 4. 3. 1894.

²⁸⁶ Deutsche Wacht 8. 3. 1894. Der Vorstoss der Slovenen.

²⁸⁷ Deutsche Wacht 11. 3. 1894. Die Cillier Frage; Slovenski gospodar 15. 3. 1894. Slovencem pravica, krivica Nemcem?

²⁸⁸ Deutsche Wacht 11. 3. 1894; Slovenski gospodar 15. 3. 1894.

²⁸⁹ Sutter, n. d., I., str. 109.

²⁹⁰ kot v op. 288.

nemški nacionalni poslanec Bareuther, ki je poudaril, da so slovenske zahteve povsem nesprejemljive, ne samo z nacionalnih vidikov, ampak tudi/in predvsem z vidika načel koalicijske vlade, katere program je usmerjen ohranitvi statusa quo v vseh pomembnejših političnih vprašanjih.²⁹¹ Istočasno je dr. Richard Foregger v državnem zboru vložil interpelacijo, s katero je izpodbijal Gregorčeve navedbe kot neresnične in zlonamerne, ter zahteval od naučnega ministra ustanovitev posebne komisije, ki naj raziše razmere na celjski gimnaziji in o njih poroča v državnem zboru.²⁹² Vendar njegova zahteva ni bila uslišana in celjsko gimnazijsko vprašanje je za nekaj časa mirovalo.

Ko se je skoraj po enomesečnem premoru 4. aprila 1894 ponovno sestal državni zbor (njegovo otvoritev je Deutsche Wacht pozdravila z upanjem, da bo 110 poslancev Združene nemške levice in 15 poslancev Nemške nacionalne stranke znalo zaustaviti 7 Slovencev iz Hohenwartovega kluba),²⁹³ je v proračunski debati prišlo celjsko gimnazijsko vprašanje ponovno v ospredje. Že 5. aprila je o nujnosti otvoritve slovenskih paralelk ponovno govoril Šuklje, ki je poudaril, da je na celjski gimnaziji kar 63 % dijakov slovenske narodnosti, obenem pa ostro udaril po Deutsche Wacht, ki hujska proti Slovincem in upravičenim slovenskim zahtevam.²⁹⁴

Nacionalna struktura dijakov na celjski gimnaziji v letih 1875/76—1894/95

Solsko leto	Nemci	Slovenci	Solsko leto	Nemci	Slovenci
1875/76	85	89	1885/86	126	178
1876/77	91	95	1886/87	121	186
1877/78	98	98	1887/88	119	189
1878/79	110	104	1888/89	123	171
1879/80	119	112	1889/90	124	173
1880/81	120	121	1890/91	123	185
1881/82	127	130	1891/92	119	182
1882/83	130	137	1892/93	125	210
1883/84	122	172	1893/94	120	207
1884/85	126	182	1894/95	123	195

Šukljetu je takoj odgovoril dr. Foregger, ki je označil slovensko zahtevo po utrakvizaciji nižje gimnazije kot odločilen korak k popolni slovenizaciji pomembnega nemškega »jezikovnega otoka« in jo zavrnil tako z vidika programa koalicije kot s kulturnega vidika. Po njegovem mnenju je slovenski jezik še premalo razvit, da bi lahko imeli Slovenci svoje gimnazije, kajti samo s slovenskim jezikom avstrijski državljani absolutno ne morejo izpolnjevati svoje naloge, gotovo ne morejo izpolnjevati nobenih višjih kulturnih nalog, pa tudi v interesu Slovencev je, da so gimnazije v jezikovno mešanih področjih Stajerske in Koroške nemške.²⁹⁵ Naslednjega dne je v proračunsko debato posegel še Miha Vošnjak, ki je v dvournem govoru argumentirano izpodbijal Foreggerjeva izvajanja. Najprej je zavrnil njegovo trditev, da so slovenske zahteve v nasprotju z osnovnimi načeli koalicije: »Osnova slovenskih paralelk že zaradi tega ne nasprotuje načelom koalicije, ker sploh to ni nobeno »veliko« politično vprašanje. Vse kaj drugega je bilo, ko je včeraj predgovornik s »Trente« omenil odločitev južne Tirolske, ker je veliko politično vprašanje. Veliko politično vprašanje pomenja češko državno pravo. Veliko politično vprašanje bi bilo, ko bi mi spro-

²⁹¹ Deutsche Wacht 11. 3. 1894; Sutter, n. d., I., str. 109.

²⁹² Deutsche Wacht 11. 3. 1894.

²⁹³ Deutsche Wacht 5. 4. 1894.

²⁹⁴ Deutsche Wacht 8. 4. 1894. Die Cillier Frage im Abgeordneten hause; Slovenski gospodar 12. 4. 1894. (Ta Šukljetov govor je zaradi izjave, da se Slovenci delijo v dve struji, od katerih ena »izvaja svoje postopanje iz etnografske skupnosti jugoslovanskih narodov in se nehoti bolj in bolj oddaljuje od zapada, in hoče, da bi tudi ljudstvo zrlo proti vzhodu«, sprožil ostre napade, zlasti s strani klerikalnega tabora. O reakcijah na Šukljetovo izjavo glej: D. Kermavner: Slovenska politika v letih 1879 do 1895. Politiko zgodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848—1895, Ljubljana 1966, str. 221/232).

²⁹⁵ Deutsche Wacht 8. 4. 1894, 12. 4. 1894 (celoten govor v prilogi).

žili južnoslovansko vprašanje, ali vsaj zedinjenje vseh slovenskih pokrajin v jeden upraven okoliš.²⁹⁶ Nato je popravil Foreggerjeva izvajanja o »slovenskih paralelkah«, češ, da gre v bistvu (podobno kot v Mariboru) le za dvojezične vzporednice, v katerih se poučujejo v slovenščini le štirje predmeti.²⁹⁷ Na koncu pa je poudaril, da je utrkvizacija nižje gimnazije v Celju kulturna potreba slovenskega naroda in zavrnil Foreggerjeve trditve o zatiranju nemškega življa v Celju od začetka Taaffejeve dobe dalje.²⁹⁸

Takšni in podobni nastopi so se v državnem zboru vrstili tudi kasneje, medtem pa je nemško nacionalno časopisje, zlasti celjska *Deutsche Wacht*, strastno agitiralo in prikazovalo celjsko vprašanje kot vprašanje moči (*Machtfrage*), kot epizodo v »velikem boju med Nemci in Slovani v Avstriji«, ²⁹⁹ kot principielno vprašanje³⁰⁰ in kot zadevo časti vseh Nemcev v monarhiji, ob kateri se končno mora pokazati nemška solidarnost.³⁰¹ Na drugi strani pa je bilo tudi slovensko časopisje odločno nepopustljivo, to pa je v poletnih mesecih 1894 privedlo do tega, da so se nasprotja okoli »celjskega vprašanja« skrajno zaostрила. V juniju in juliju 1894 sta slovenska in nemška stran organizirali več političnih zborovanj, na katerih sta zahtevali »svoje pravice«. Že 3. junija 1894 je bilo v Gradcu veliko zborovanje nemških zaupnih mož Štajerske, ki so se ga udeležili skoraj vsi vodilni poslanci Nemške nacionalne stranke in Združene nemške levice (Derschatta³⁰², Steinwender, Stürgkh³⁰³, Morre³⁰⁴), ter številni drugi ugledni politiki Štajerske in Koroške. Med drugimi sta na zborovanju govorila tudi deželnozborski poslanec E. Wokaun^{304a} in Richard Foregger, ki je v dolgem govoru ponovil svoja stara stališča o celjskem vprašanju kot vprašanju moči, svoje trditve pa argumentiral s slovenskim zavračanjem ustanovitve slovenske nižje gimnazije v kakšnem drugem kraju na Spodnjem Štajerskem. Po njegovem mnenju so Slovenci prepričani, da se bo »nemška stvar« na Spodnjem Štajerskem rešila prav v Celju, zato so skoncentrirali svoje napade na celjsko gimnazijo, ker hočejo s tem izvesti odločilen korak k popolni slovenizaciji nemškega Celja. Ker pa bi to pomenilo odločilen udarec tudi za nemštvo, ki živi v okoliških trgih, je treba slovenske namere na vsak način onemogočiti.³⁰⁵ Na shodu je bila sprejeta posebna resolucija, s katero so nemški zaupni možje Štajerske izrazili svoje ogorčenje nad slovenskimi zahtevami: »Die am 3. Juni 1894 in Graz versammelten deutschen Gesinnungsgenossen erheben entschieden Protest gegen die fortdauernde ungerechtfertigte Begünstigung der slovenischen Ansprüche auf Kosten der Deutschen; sie erblicken in der geplanten Errichtung slovenischer Parallelclassen am Gymnasium in Cilli eine Verletzung der nothwendigsten Voraussetzung der Coalition und verwahren sich gegen dieselbe als eine empfindliche Schädigung der Deutschen; sie erklären es als

²⁹⁶ Slovenski gospodar 3. 5. 1894.

²⁹⁷ Slovenski gospodar 26. 4. 1894.

²⁹⁸ Slovenski gospodar 3. 5. 1894.

²⁹⁹ Deutsche Wacht 15. 4. 1894.

³⁰⁰ Deutsche Wacht 29. 7. 1894.

³⁰¹ Deutsche Wacht 8. 3. 1894, 18. 3. 1894.

³⁰² glej op. 246.

³⁰³ Grof Karl Stürgkh (1859–1916), politik. Leta 1890 je postal državni poslanec in v državnem zboru deloval v okviru kluba Združene levice, leta 1891 pa tudi štajerski deželni poslanec. V Bienenrthovem kabinetu je bil naučni minister, novembra 1911 pa je postal avstrijski ministrski predsednik. 21. oktobra 1916 ga je ustrelil F. Adler.

³⁰⁴ Karl Morre (1832–1897), politik. Leta 1886 je bil izvoljen v štajerski deželni zbor, leta 1891 pa v državni zbor. V obeh se je zavzemal zlasti za rešitev kmečkega in delavskega vprašanja. Bil je tudi velik ljubitelj gledališča in v diletantskih vrstah veljal za prvovrstnega improvizatorja in humorista. Napisal je tudi več del za gledališče: *Die Familie Shneck*; *Die Frau Rätthin*; *Der Regimentsarzt*; *Drei Drittel*; *Der ganze Papa* itd.

^{304a} Dr. Emanuel Wokaun (5. 1. 1850, Celje — 23. VII. 1896, Celje), pravnik in politik. V Celju je končal glavno šolo in gimnazijo in odšel študirat pravo v Gradec. Po uspešno opravljenem doktoratu se je februarja 1877 zaposlil kot avskultant na vojaškem sodišču, leta 1884 pa kot pristav na celjskem okrožnem sodišču. Po smrti celjskega župana in deželnega poslanca dr. Neckermanna je bil novembra 1893 izvoljen za deželnega poslanca v celjski mestni kuriji in sicer na podlagi t. i. celjskega programa, sprejete na spodnještajerskem »Parteitagu« v Celju julija istega leta. Že leta 1894 je bil izvoljen v petičijski odbor, leto kasneje pa še v finančni odbor deželnega zbora. Interese celjskega nemštva je še posebej zavzeto zastopal med zadnjo fazo bojev za celjsko gimnazijo, kasneje pa je bil med pobudniki ustanovitve nemškega dijaškega doma v Celju. (*Deutsche Wacht* 26. 7. 1896.)

³⁰⁵ Deutsche Wacht 7. 6. 1894. Die Parteikonferenz in Graz.

eine Ehrenpflicht aller Deutschen ohne Unterschied der Fraktionsstellung, mit aller Entschiedenheit und mit dem grössten Nachdruck für die im schweren Kampfe stehenden untersteirischen Stammesbrüder einzutreten; sie erwarten von allen deutschen Abgeordneten die entschiedenste und rücksichtsloseste Abwehr aller auf eine Schädigung des deutschen Besitzstandes gerichteten Bestrebungen und fordern dieselben auf, ihre Stellung zur Coalition von der Haltung der Regierung gegenüber den nationalen Ansprüchen der Südslaven, insbesondere in der Frage der Utraquisierung des Gymnasiums in Cilli abhängig zu machen«.³⁰⁶

Navedena resolucija je bila med celjskim nemštvom navdušeno sprejeta in občinski odbor je na seji 15. junija 1894 sklenil poslati organizatorju zborovanja, štajerskemu deželnemu poslancu Alexandru Kollerju posebno zahvalo, s katero se mu je toplo zahvalil za prizadevanje, da »primer Celje« ni ostal omejen le na lasten okoliš.³⁰⁷ Mesec dni kasneje je celjski občinski odbor sprejel še eno resolucijo, iz katere je razvidno gledanje celjskega nemštva na »gimnazijsko vprašanje«: »Das im staatlichen Interesse gegründete k. k. Gymnasium in Cilli ist eine Lehranstalt, an welcher sich seit dem Bestande derselben die deutsche Unterrichtssprache unbestreitbar auf das Vorzüglichste bewährt hat.

Die Slavisierung der deutschen Anstalt entspricht keinem pädagogischen Bedürfnisse und ebensowenig dem aufrichtigen Wunsche der slovenischen Bevölkerung, welche vor wenigen Jahren mit Tausenden von Unterschriften versehene Petitionen um grössere Rücksichtnahme auf den in den Volksschulen arg vernachlässigten deutschen Sprachunterricht erfolglos an die massgebende Stelle gesendet hat. Das Verlangen nach Slavisierung der Anstalt wurzelt keineswegs im untersteirischen slovenischen Bauernvolke, das seine Söhne dem deutschen Staatsgymnasium in Cilli zusendet, trotzdem die Beschickung slovenischer oder selbst croatischer Gymnasien schon wegen der günstigeren geographischen Lage die Erziehungskosten in vielen Fällen sogar wesentlich verringern würde.

Die Erfüllung eines nur mit dem Scheine des Bedürfnisses und der Berechtigung umgebenen Begehrens wird die in der deutschen Bevölkerung bestehende Erbitterung in bedenklicher Weise steigern; erklärlich, weil es sich wieder um eine Fortsetzung der vielsachen, die nationale Eigenart und das materielle Wohl der deutschen Bewohner Cillis gefährdenden Zugeständnisse an die slavischen Politiker handelt, von welchen die nationalen Ueberzeugungen und wirtschaftlichen Interessen dieser patriotischen Bevölkerung ununterbrochen auf das Tiefste verletzt und beeinträchtigt werden dürfen, während den einfachsten und billigsten Bitten der Deutschen Cillis, sowie des ganzen steirischen Unterlandes niemals Rechnung getragen, sondern stets ablehnend entgegengetreten wird.

Der Gemeinderath der bedrohten Stadt Cilli fühlt sich verpflichtet, klar und deutlich auszusprechen, dass die Errichtung slovenischer Parallelclassen oder die Gründung eines selbstständigen slavischen Gymnasiums in Cilli die Auslieferung der deutschen Stadt und damit die Preisgebung der Deutschen des ganzen steirischen Unterlandes an das Slaventhum unbedingt zur Folge haben muss, und verwahrt sich dagegen, dass eine derartige Massnahme als eine ganz unbedeutende hingestellt wird, während sie für die Deutschen Unter-

³⁰⁶ prav tam; resolucija v slovenščini: Slovenski gospodar 7. 6. 1894. — Dne 3. junija 1894 v Gradcu zbrani nemški somišljeniki odločno protestirajo zoper nenehno neupravičeno podpiranje slovanskih zahtev na račun Nemcev; v načrtovani ustanovitvi slovenskih vzporednic na gimnaziji v Celju vidijo kršitev nujnega pogoja koalicije in ji ugovarjajo kot občutno oškodovanje Nemcev; izjavljajo, da je častna dolžnost vseh Nemcev, brez razločka na frakcijski položaj, da se z vso odločnostjo in največjo silo postavijo za v težkem boju stoječe spodnještajerske rodne brate; od vseh nemških poslancev pričakujejo najodločnejšo in brezobzirno obrambo pred vsemi, k oškodovanju nemškega posestnega stanja naperjenimi nameni, in jih pozivajo, da svoj odnos do koalicije postavijo v odvisnost od obnašanja vlade nasproti nacionalnim zahtevam južnih Slovanov, še posebej pri vprašanju utrakvizacije gimnazije v Celju.

³⁰⁷ Deutsche Wacht 24. 6. 1894; ZAC, MOC, fasc. 6, zapisnik seje občinskega odbora z dne 15. 6. 1894.

steiermarks von höchster Wichtigkeit und folgeschwerster Bedeutung wäre.«³⁰⁸

V odgovor na »nemško rohnenje« je v poletnih mesecih tudi slovenska stran organizirala več zborovanj v Celju in okolici (Mozirje, Šmarje), na katerih je od vlade zahtevala takojšnjo izpolnitev pravičnih slovenskih zahtev in apelirala na slovenske poslane, člane Hohenwartovega kluba, da v nasprotnem primeru izstopijo iz kluba.³⁰⁹ Pri tem pa so resolucije, sprejete na že omenjenih shodih, govorile izključno o »slovenskih paralelkah na celjski gimnaziji« in zavračale idejo o ustanovitvi slovenske »nižje gimnazije« v kakšnem drugem kraju v okolici Celja (največkrat se omenja Žalec), ki jo je propagirala zlasti Združena nemška levica. Po mnenju Slovenskega gospodarja izhajajo ponudba o čisto slovenski nižji gimnaziji od »naših« sovražnikov, ki hočejo s tem doseči prepoved obojega.³¹⁰ Sovražnici Slovencev sta tako nova Nemška nacionalna stranka kot tudi stara liberalna Združena nemška levica: »Nacionalna stranka pravi, da nam ne gre nič ter nam kliče: Roke proč od nemške posesti, nemške c. kr. gimnazije. Druga pa, »liberalna levica«, sicer ne kliče tako, vendar pa nam ne dovoli slovenskih vzporednic, samo da po drugi poti. Ona pravi, da je že prav, če nam vlada kaj poda, le ne slovenskih vzporednic, bolje je, če dobimo posebej nižjo gimnazijo, če že mora biti, tudi v Celju; še bolje pa je neki, če dobimo tako kje drugje n. pr. v Ljutomeru. Prva nam torej ne dovoli nič, druga pa slovensko nižjo gimnazijo v Celju ali kje drugje. In to je tudi — nič; kajti, da se odpre slovenska nižja gimnazija, bodi že v Celju ali drugje, za to je treba posebne postave; slovenske vzporednice pa napravi lahko minister s svojo odredbo, brez vsake postave in torej lahko že v tej jeseni. Nje že dobimo torej, če vlada hoče, z novim šolskim letom, nižje gimnazije pa še ne, ampak kvečjemu čez leto dni. In kaj se v tem času lahko zgodi! Na to tudi stavi svoje upanje nemška »liberalna levica« in zdaj daje nam tedaj tudi ona nič, torej nič za nič: Nič nacionalna stranka in za nje nič »liberalna levica.«³¹¹

Nasprotja glede celjskega gimnazijskega vprašanja so se julija 1894 že tako zaostrila, da se je naučni minister Madeyski odpravil k cesarju v Ischl. Franc Jožef ni bil preveč navdušen nad načrtom ustanovitve slovenske gimnazije v Celju, vendar pa se je izjasnil za takojšnjo ustanovitev, če je vlada že dala obljubo in je agitacija vedno hujša.³¹² Tako je prišel na seji ministrskega sveta 19. avgusta 1894 Madeyski na plan s predlogom, da se vnesejo stroški za ureditev slovenske nižje gimnazije v državni proračun za leto 1895, obenem pa se je izrekel zoper priključitev slovenskih paralelnih razredov na obstoječo nemško gimnazijo, saj bi se lahko le-ta (že v osebi ravnatelja) slovenizirala.³¹³ Proti njegovemu predlogu sta Plener in Wurmbrand predlagala, da se ustanovi slovenska nižja gimnazija na Bregu pri Celju ali pa v Ljutomeru, vendar pa se

³⁰⁸ Deutsche Wacht 22. 7. 1894; ZAC, MOC, fasc. 6, zapisnik seje občinskega odbora z dne 20. 7. 1894; resolucija je objavljena tudi v knjigi H. Wastian: Der Kampf um Cilli, Celje 1896, str. 4/5. — V državnem interesu ustanovljena c. kr. gimnazija v Celju je učni zavod, na katerem se je od njegovega postanka neizpodbitno kar najjajnejše izkazal nemški učni jezik. Slavizacija nemškega zavoda ne odgovarja nobeni pedagoški potrebi in prav tako ne iskreni želji slovenskega prebivalstva, ki je pred nekaj leti brezuspešno poslalo na odločilna mesta s tisoči podpisov opremljene peticije za večje upoštevanje v ljudskih šolah že hudo zanemarjenega pouka nemškega jezika. Zahteva po slavizaciji zavoda ne korenini med spodnještajerskim slovenskim kmečkim ljudstvom, ki pošilja svoje sinove na nemško državno gimnazijo v Celje, čeprav bi obiskovanje slovenskih ali celo hrvaških gimnazij, že zaradi ugodnejše geografske lege, vzgojne stroške v številnih primerih celo bistveno zmanjšalo. Izpolnitev take, le pod videzom potrebe in upravičenosti podane zahteve, bo med nemskim prebivalstvom obstoječe ogorčenje na nevaren način stopnjevalo; razumljivo, ker gre znova za nadaljevanje nacionalnih posebnosti in materialni blaginji nemških prebivalcev Celja nevarnih koncesij slovenskim politikom, ki lahko kar naprej globoko žalijo in oškodujejo nacionalno prepričanje in gospodarske interese tega patriotičnega prebivalstva, medtem ko se najpreprostejše in najbolj upravičene prošnje Nemcev Celja in vse Spodnje Štajerske nikdar ne upoštevajo temveč vedno odklanjajo. Občinski svet ogroženega mesta Celja se čuti dolžnega, jasno in razločno izraziti, da bo ureditev slovenskih vzporednic ali ustanovitev samostojne slovenske gimnazije v Celju imela za neizbežno posledico izjavo nemškega mesta in s tem prepušitev Nemcev celotne Spodnje Štajerske slovanstvu, in protestira proti temu, da bi tak ukrep predstavljal kot povsem nepomemben, ko pa bi bil za Nemce Spodnje Štajerske izredno pomemben in bi imel zelo težke posledice.

³⁰⁹ Slovenski gospodar 28. 6. 1894, 12. 7. 1894, 26. 7. 1894.

³¹⁰ Slovenski gospodar 28. 6. 1894.

³¹¹ Slovenski gospodar 9. 8. 1894. Nič za nič.

³¹² Sutter, n. d., I., str. 110.

³¹³ prav tam.

o obeh predlogih člani vlade niso uspeli sporazumeti. Zedinili so se le o tem, da se v proračun vnese tudi postavka za Celje, kar se je kasneje tudi zgodilo.³¹⁴

Zaradi ogroženosti koalicije se je finančni minister Plener ponovno odločil za posredovanje in poskušal pridobiti za mirno rešitev celjskega vprašanja poslanca grofa Karla Stürgkha, ki je imel precejšen vpliv v Združeni nemški levici, ter dr. Richarda Foreggerja. Predlagal jima je kompromisno rešitev, po kateri naj bi mesto Celje dobilo na račun kompenzacije za slovenske vzporednice pravico razširitve občinskega področja in dovoljenje za ustanovitev nižje realke, pri tem pa je Stürgkhu za pomoč in sodelovanje obljubil imenovanje za ministrskega svetnika v naučnem ministrstvu.³¹⁵ Na teh razgovorih je Plener tudi svetoval Foreggerju, naj v Celju deluje pomirjevalno, vendar so njegovi poskusi naleteli na gluha ušesa.³¹⁶ Po smrti zmernega celjskega župana dr. Josefa Neckermanna junija 1893 je namreč prišel na čelo občine Gustav Stiger, ki je bil (kot njegov namestnik Julius Rakusch³¹⁷) radikalno nacionalnega mišljenja. Ta dva sta od Foreggerja zahtevala, naj ne pozabi svojih volilcev in celjski poslanec je sredi septembra 1894 izdal drobno knjižico z naslovom: **Zur Cillier Gymnasialfrage**, ki je izhajala iz trditve, da Slovencem sploh ne gre za novi učni zavod, temveč za osvojitve najjužnejše in najmočnejše nemške trdnjave in s tem za slovenizacijo celotne Spodnje Štajerske, kajti »mit Cilli fallen auch die kleinen deutschen Vorwerke«. Ta njegova brošura ter številni nastopi nekaterih nemških nacionalnih poslancev in javnih delavcev (zlasti poslanca Armanda von Dumreicherja in zgodovinarja Heinricha Friedjunga),³¹⁸ so iz celjskega vprašanja naredili prestižno vprašanje celotnega nemštva v monarhiji.³¹⁹ Nemško časopisje je vedno glasneje govorilo o nemški »Gemeinbürgerschaft«, o nekakšni nemški solidarnosti in o izgladitvi nasprotij med sudetskim in alpskim nemštvom, pri tem pa je po Sutterjevem mnenju pozabljalo, da bi morali biti Nemci absolutno zainteresirani za obstoj koalicijskega ministrstva.³²⁰ Vlada je sicer poskušala zavreti nemško nacionalno agitacijo in ko je konec septembra ponovno prišla na Dunaj deputacija celjskega občinskega sveta z županom Stigerjem na čelu, je naučni minister Madeyski »ni hotel sprejeti, ko je izvedel, da je prišla zaradi celjske gimnazije«.³²¹ Vendar pa so besede Foreggerja in Dumreicherja vse preveč odmevale in celjsko gimnazijsko vprašanje se je vedno bolj zapletalo.

Dne 18. oktobra 1894 je finančni minister Plener objavil državni proračun za leto 1895,³²² ki je vseboval tudi postavko 1500 gld za celjsko nižjo gimnazio z nemško-slovenskim učnim jezikom (za četrto leto) in pri tem kar nekako prezrl resolucijo Združene nemške levice z dne 14. oktobra 1894, da bo odgovorila na poskus ustanovitve slovenske gimnazije v Celju z izstopom iz koalicije.³²³ Obenem se je začel pogajati s Slovenci, naj pristanejo na ustanovitev gimnazije v Žalcu ali kakšnem drugem kraju v bližini Celja, kar pa so slovenski poslanci odločno zavračali.³²⁴ Ko tudi akcija celjskega okrajnega glavarja Wagnerja, da

³¹⁴ prav tam.

³¹⁵ prav tam.

³¹⁶ prav tam. (Foregger je 8. 8. 1894 pisal Dumreicherju, da je Celjanom popolnoma vseeno, če zaradi gimnazijskega vprašanja razpade tudi koalicija.)

³¹⁷ Julius Rakusch (8. IV. 1852, Celje — 24. XII. 1910, Celje), podjetnik in politik. Leta 1870 se je zaposlil v trgovini z železom svojega očeta Daniela, ki jo je 1876 prevzel skupaj z bratom Josefom, po bratovi smrti pa je postal edini lastnik trgovine. S svojim kapitalom je pomagal številnim nemškim podjetnikom in bil soustanovitelj Westnove tovarne emajlirane posode v Celju, Lorberjeve strojne tovarne v Žalcu, tovarne emajlirane posode Peter Wester v Bratislavi ter Lenkovega I. celjskega mlina. Od leta 1879 je bil član občinskega odbora, v letih 1893–1904 celjski podžupan, v letih 1904–1906 pa župan. Leta 1908 mu je občinski odbor podelil naziv častnega občana mesta Celja, zaradi svoje širokogrudnosti pri denarnih podporah pa je bil tudi častni član številnih celjskih društev. V političnem oziru je bil pristaš radikalne nemške politike nasproti Slovencem in zlasti odločno nasprotoval ustanovitvi in obstoju slovenske nižje gimnazije v Celju. (Deutsche Wacht 24. 12. 1910.)

³¹⁸ Sutter, n. d., I., str. 111.

³¹⁹ Sutter, n. d., I., str. 110.

³²⁰ prav tam.

³²¹ Slovenski gospodar 27. 9. 1894.

³²² Deutsche Wacht 28. 10. 1894.

³²³ Deutsche Wacht 14. 10. 1894, 18. 10. 1894.

³²⁴ Sutter, n. d., I., str. 113.

bi pridobil za vladino zamisel občinska zastopa Žalca in Šentjurja, ni prinesla nobenega uspeha,³²⁵ je bilo z nemške in slovenske strani narejeno vse, kar je bilo mogoče, in boj za Celje je postal središče celotnega političnega dogajanja v monarhiji.

Že konec oktobra 1894 je graški občinski odbor na predlog dr. Hohenburgerja³²⁶ poslal v državni zbor posebno peticijo, v kateri je od nemških poslancev zahteval, da izpolnijo svojo nacionalno dolžnost in preprečijo slovenizacijo Celja, obenem pa predlagal, da se postavka Celje črta iz proračuna.³²⁷ Ta peticija je na Spodnjem Štajerskem sprožila pravo nemško protestno gibanje proti celjski postavki, saj so po vzoru deželnega glavnega mesta poslali v državni zbor podobne peticije tudi občinski odbori Ptuja (29. oktobra),³²⁸ Radgone (31. oktobra), Brežic (4. novembra), Maribora in Vitanja (5. novembra) ter drugih manjših krajev.³²⁹ Nemški protestni akciji so se pridružili tudi istrski Italijani, ki so prav v tem času bili boj proti slovenskim (dvojezičnim) napisom v Istri,³³⁰ in piranski župan dr. Fragiaco je 6. novembra 1894 poslal celjskemu občinskemu odboru zanimiv dopis, s katerim je izrazil v imenu piranskega magistrata celjskemu nemštvu vse simpatije: »Enako pomembno vprašanje kot so dvojezični napisi, ki danes pretresajo celotno Istro, je z enakimi težnjami povzročeno vprašanje ustanovitve slovenske gimnazije v mestu Celju. *Dva kulturna naroda*, oba močna in ponosna na svojo zgodovino, gledata, kako jima prodirajoča slovanska plima skuša odnesti najsvetejšo vseh pravic in izbrisati njun nacionalni znak. Enake okoliščine, v katerih se nahajajo istrski Italijani in štajerski Nemci, so me napotile, da v imenu *mesta Pirana* izrazim častiti mestni občini Celje *najvišjo simpatijo* in željo, da bi *Nemcem in Italijanom* v težkem nacionalnem boju, ki ga danes bojujejo, končno *uspelo doseči zmago*.«³³¹

Od srede novembra 1894 do konca januarja 1895 je celjsko gimnazijsko vprašanje več ali manj mirovalo, v novo fazo razvoja pa je stopilo s predlogom, ki ga je 7. februarja 1895 predložil v sprejetje štajerskemu deželnemu zboru graški župan in deželni poslanec dr. Wilhelm Kienzl. »In Erwägung, dass in das Reichsbudget ein Betrag für Errichtung eines Staats = Untergymnasiums mit deutschslovenischer Unterrichtssprache in Cilli von der k. k. Regierung eingestellt worden ist; in Erwägung aber des Umstandes, dass es aus dem ganzen Vorgange und der Entwicklungsgeschichte dieser Angelegenheit ganz zweifellos hervorgeht, dass das Begehren nach Errichtung eines Untergymnasiums mit deutsch-slovenischer Unterrichtssprache in oder ausser Cilli oder nach Errichtung von slovenischen Parallelklassen im bestehenden Staatsgymnasium zu Cilli nicht aus einem kulturellen Bedürfnisse hervorgegangen ist, vielmehr nur dazu dienen soll, dem nationalen Einflusse und der politischen Stellung der Slovenen im steirischen Unterlande eine neue für die weitere nationale Entwicklung massgebende Stütze auf Kosten des durch den gegenwärtigen Regierungsgrundsatz gewährleisteten nationalen Besitzbestandes der Deutschen zu gewinnen; in weiterer Erwägung, dass ein solcher Vorgang dem Landtage als ein offenbarer Bruch des gegenwärtigen politischen Situation zur Grundlage dienenden Koalitionsprinzipes erscheint; in endlicher Erwägung, dass dieser neuerliche Angriff auf die Stellung der Deutschen in Steiermark in der Bevölkerung eine tiefgehende, auf das ganze Land, ja selbst weit über die Grenzen deselben hinaus sich erstreckende Beunruhigung hervorgerufen hat, — diese geplante Er-

³²⁵ Slovenski gospodar 22. 11. 1894, 29. 11. 1894; Deutsche Wacht 22. 11. 1894.

³²⁶ Victor von Hohenburger (1857–1918), doktor prava, odvetnik v Gradcu. Državni poslanec je bil v letih 1897–1901 in deloval v okviru Nemške ljudske stranke. V letih 1909–1916 je bil avstrijski justični minister, v letih 1917–1918 pa član gosposke zbornice.

³²⁷ Deutsche Wacht 28. 10. 1894.

³²⁸ Deutsche Wacht 1. 11. 1894.

³²⁹ Deutsche Wacht 29. 10. 1894, 1. 11. 1894, 5. 11. 1894, 8. 11. 1894.

³³⁰ Slovenski gospodar 15. 11. 1894. Istrski Lahi in naši Nemci.

³³¹ Deutsche Wacht 11. 11. 1894.

richtung daher den nationalen Frieden im Lande ernstlich und dauernd gefährdet, — in schliesslicher Erwägung, dass der Landtag die Rückwirkung solcher Einrichtungen auf das Wohl des Landes zu erwägen und darüber zu berathen, eventuell Anträge zu stellen, nach § 19, Abs. 1, Punkt a) der Landesordnung berufen ist, — spricht sich der Landtag des Herzogthums Steiermark gegen die geplante Errichtung eines Staats-Untergymnasiums mit deutschslovenischer Unterrichtssprache in Cilli oder von slovenischen Parallelklassen am Staatsgymnasium zu Cilli und überhaupt gegen jegliche Massnahme auf das entschiedenste aus, welche unter dem Vorwande kulturellen Bedürfnisses oder pädagogischer Rücksichten doch nur als neuer Vorstoss in das deutsche Sprachgebiet in Untersteiermark sich darstellt.«³³²

Na Kienzlov predlog, ki ga je podpisalo še 37 drugih poslancev,³³³ so slovenski poslanci že naslednji dan odgovorili z izstopom iz deželnega zbora in z abstinenco, svoj korak pa so motivirali s posebno izjavo v deželnem zboru: »Uvažuje, da ima predlog, kateri je deželnozborska večina stavila koncem seje štajerskega deželnega zbora dne 7. februarja t.l., namen, preperečiti ustanovitev učnega zavoda za slovensko prebivalstvo na Štajerskem, dasi se ima ustanoviti na državne in ne na deželne stroške in dasi bi se s tem nemškim sodeželanom nič ne vzelo; uvažuje nadalje, da se s tem predlogom protestuje principiello sploh zoper vsakršno napravo, s katero bi se ugodilo kulturnim potrebam slovenskega prebivalstva in zadostilo pedagoškim ozirom, in da torej predlog nasprotuje državnim osnovnim zakonom; uvažuje, da se prizadevanja slovenskega prebivalstva, dobiti učni zavod, na žaljiv način postavlja zgolj kot agitacijsko sredstvo in se Slovenci v narodnem oziru sploh proglašajo za brezpravne; uvažuje, da je predlog podpisala cela nemškoliberalna deželnozborska večina, na čelu jej gospod deželni glavar, ki je vendar imenovan za celo štajersko deželo in ne samo za nje nemški del, in se torej v tem predlogu izražena narodna preširnost, nestrpnost in sovraštvo proti Slovincem manifestuje kot mišljenje deželnozborske večine; uvažuje konečno, da je upoštevanje katerihkoli še tako upravičenih narodnih zahtev Slovencev v tem deželnem zboru povsem izključeno, smatramo zastopniki slovenskega prebivalstva vsako nadaljnjo udeležbo pri razpravah tega deželnega zbora za neplodno in brezuspešno in nezdružljivo s častjo slovenskega naroda, ter izjavljamo zategadelj, da ne moremo več sodelovati v deželnem zboru.«³³⁴

Radikalni nastop štajerskih poslancev, ki ga je celjsko nemštvo označilo le za slabo odigrano komedijo,³³⁵ je vzbudil med štajerskimi Nemci precejšnje začudenje. Zato je že 9. februarja 12 nemških katoliških konservativcev s Karlonom na čelu v deželnem zboru postavilo kompromisni predlog, po katerem naj bi vlada uredila izobraževalne razmere na Štajerskem tako, da bi lahko vsi abiturienti zapuščali gimnazije po osmih letih šolanja, pri tem pa dobro obvladali oba jezika: »Der Landtag spreche die Erwartung aus, die Regierung werde

³³² Deutsche Wacht 7. 2. 1895. — Glede na to, da je prispevek v državnem proračunu za ustanovitev nižje gimnazije z nemško-slovenskim učnim jezikom v Celju postavila c. kr. vlada; glede na okoliščine, da iz celotnega postopanja in razvoja te zadeve nedvoumno izhaja, da zahteva po ustanovitvi nižje gimnazije z nemško-slovenskim učnim jezikom v ali izven Celja ali ustanovitvi slovenskih vzporednic na obstoječi državni gimnaziji v Celju ni izšla iz kulturnih potreb, ampak naj bi mnogo bolj služila pridobiti nacionalnemu vplivu in političnemu položaju Slovencev na Spodnjem Štajerskem novo, za nadaljni razvoj odločilno podporo, na račun nacionalnega posestnega stanja Nemcev, ki mu je porok sedanje vladino načelo; nadalje glede na to, da se takšen postopek kaže deželnemu zboru kot javen prelom s koalicijskim principom, ki služi za osnovo sedanjih političnih situacij; in končno glede na to, da je ta najnovejši napad na položaj Nemcev na Štajerskem, med prebivalstvom cele dežele in tudi daleč preko njenih meja povzročil najgloblje vznemirjenje — načrtovana ustanovitev zato nacionalni mir resno in trajno ogroža — in nazadnje, glede na to, da je po čl. 19, odst. 1, točka a) deželnega reda deželni zbor poklican, da pretehta posledice takšnih ustanovitev za blaginjo dežele, se o njih posvetuje in eventuelno stavi predloge, se deželni zbor izreka zoper načrtovano ustanovitev državne nižje gimnazije z nemško-slovenskim učnim jezikom ali slovenskih vzporednic na državni gimnaziji v Celju in nasploh še najodločnejše zoper vse ukrepe, ki se pod pretežno kulturnih potreb in pedagoških ozirom kažejo le kot nov sunek v nemško jezikovno področje na Štajerskem.

³³³ Kienzlov predlog je med drugim podpisal tudi grof Attems, štajerski deželni glavar, kar je še posebej razjezilo Slovence.

³³⁴ Domovina 15. 2. 1895; Deutsche Wacht 10. 2. 1895.

³³⁵ Deutsche Wacht 17. 2. 1895.

bei Regelung der Unterrichtsverhältnisse an den Gymnasien des steiermärkischen Unterlandes die Frage so lösen, dass die Abiturienten in die Lage kommen, das Gymnasium nach achtjährigem Studium mit vollkommener Kenntnis beider Landessprachen zu verlassen.³³⁶ Ta kompromisni predlog, ki je bil postavljen z namenom, da bi se slovenski poslanci vrnili v deželni zbor, je bil pozitivno sprejet tudi s strani nemških liberalcev in 12. februarja 1895 je dr. Kienzl ob koncu svojega govora, s katerim je utemeljeval svoj predlog izpred nekaj dni, predlagal, naj se izvoli poseben odbor, ki naj poskuša razrešiti napeto situacijo okoli celjskega vprašanja.³³⁷ Njegov predlog je bil enoglasno sprejet (podprli so ga tudi konservativci) in še na isti seji je bil izvoljen dvajstčlanski odbor z baronom Hackelbergom na čelu,³³⁸ ki je že tri dni kasneje (15. februarja) predložil deželnemu zboru v sprejem dva predloga glede rešitve celjskega vprašanja. V prvem je zahteval od vlade, da glede na svoj program pri vprašanju ustanovitve slovenske nižje gimnazije v Celju upošteva mnenje štajerskih deželnih šolskih oblasti, ki najboljše poznajo razmere v deželi. V drugem predlogu pa je naložil štajerskemu deželnemu odboru, da preuči Karlonov predlog in v zvezi z njim naredi eventuelne ustrezne korake pri vladi, do naslednje sešije pa poroča o zadevi deželnemu zboru.³³⁹ Štajerski deželni zbor je navedena (kompromisna) predloga še na isti seji enoglasno sprejel, v upanju, da bodo z njima zadovoljni tudi Slovenci. Vendar pa je glasovanje štajerskih konservativcev za oba predloga takoj vzbudilo ostro reakcijo slovenskih članov Hohenwartovega kluba. Na seji njegovega konservativnega kluba 20. februarja 1895 je Miha Vošnjak ostro napadel čudno Karlonovo politiko in od Hohenwarta zahteval, da se do resolucije štajerskega deželnega zbora opredeli konservativni klub kot celota. Karlon, ki je na navedeni seji Vošnjaku odgovoril, da so Slovenci lahko z resolucijo štajerskega deželnega zbora več kot zadovoljni, saj ta v nobenem oziru ne veže vlade, pa se je na koncu strinjal z odklonilnim stališčem večine, ki je sprejela sklep, da bo konservativni klub glasoval za celjsko postavko v proračunu.³⁴⁰

Dne 19. februarja 1895 se je ponovno sešel državni zbor, vendar se je v proračunskem odseku zavlačevalo z glasovanjem o postavkah za srednje šole.³⁴¹ Ker je postajala situacija vedno bolj zapletena, saj je tudi klub Združene nemške leveice na svoji seji 23. februarja 1895 izrazil popolno strinjanje z resolucijo štajerskega deželnega zbora,³⁴² graški občinski odbor pa se je dva dni kasneje v posebnem razglasu zavzel za uresničitev dr. Kienzllovega predloga,³⁴³ se je ministrski predsednik Windischgrätz konec februarja 1895 odločil za posredovanje in na prijateljski obed povabil nekaj slovenskih in nemških politikov, da bi se v miru dogovorili o celjskem vprašanju.³⁴⁴ Že na začetku razgovorov je prelat Karlon predlagal, naj se problem reši v smislu njegovega (v štajerskem deželnem zboru sprejetega) predloga, po katerem bi se naj v državni proračun namesto postavke za Celje vnesla druga, širša postavka, namenjena ureditvi razmer na vseh gimnazijah na Štajerskem, in sicer tako, da bo maturantom omogočeno nadaljevanje študija po osmih letih, t. j., da se ukinemo pripravljalni razredi (kot so bili tudi na celjski gimnaziji), ki podaljšujejo slovenskim dijakom učno dobo za 1 leto.³⁴⁵ Kompromisni predlog, ki bi ga lahko obe strani sprejeli (vsak drug predlog bi namreč škodoval koaliciji in pripeljal

³³⁶ Deutsche Wacht 14. 2. 1895. — Deželni zbor pričakuje, da bo vlada pri urejanju izobraževalnih razmer na spodnjestajerskih gimnazijah vprašanje rešila tako, da bodo abiturienti lahko zapuščali gimnazijo po osemletnem študiju s popolnim znanjem obeh deželnih jezikov.

³³⁷ prav tam.

³³⁸ prav tam.

³³⁹ Deutsche Wacht 17. 2. 1895.

³⁴⁰ Domovina 25. 2. 1895.

³⁴¹ Sutter, n. d., I., str. 114.

³⁴² Deutsche Wacht 28. 2. 1895.

³⁴³ prav tam.

³⁴⁴ Sutter, n. d., I., str. 114.

³⁴⁵ Sutter, n. d., I., str. 115.

vlado do padca), pa ni naletel ne na nemški ne na slovenski strani na nek večji odmev. Slovenci so Karlonov predlog sprejeli z obžalovanjem, kar je bilo opazno že med sestankom pri Windischgrätzu. Zastopnik Združene nemške levice Adolf Beer je bil preprosto za črtanje celjske postavke iz proračuna. Predstavnika konservativcev Karlon in Liechtenstein sta sicer nagovarjala Slovence, naj izjavijo, da se strinjajo s kompromisom. Vendar so ti zahtevali, naj jim vlada najprej razloži, na kakšen način namerava zadevo izpeljati. Ker pa naučni minister Madeyski o zadevi ni hotel dati nobenih izjav, so bila prizadevanja štajerskih konservativcev onemogočena, kompromisna rešitev pa je splavala po vodi.³⁴⁶

Kmalu zatem se je v proračunskem odboru začela debata o državnem proračunu za leto 1895, vendar celjsko vprašanje ni prišlo na dnevni red vse do 11. junija 1895. Že prvi dan se je pred Nemce jasno postavilo vprašanje: ali koalicijska vlada ali slovenska gimnazija? Nemški nacionalci so takoj reagirali z zahtevo po izstopu iz koalicije.³⁴⁷ Na seji ministrskega sveta 14. junija 1895 je Plener na podlagi sklepa kluba Združene nemške levice z dne 13. junija 1895 izjavil, da bo klub izstopil iz koalicije, če bo proračunski odbor sprejel postavko Celje v proračun za leto 1895. Obenem se je zavzel za iskanje pravične rešitve, ki bi zadovoljila obe strani.³⁴⁸ Zato se je vlada začela pogajati s Hohentwartom, ki je bil pripravljen popustiti, da bi se gimnazija uredila na Bregu pri Celju. Vendar pa je tej lokaciji nasprotoval grof Wurmbrand, češ da je preblizu mesta, in zahteval, da se gimnazija prestavi v Zalec. To pa je bilo nesprejemljivo za Hohentwarta in slovenske poslance v njegovem klubu.³⁴⁹

Na seji ministrskega sveta 16. junija 1895 je bila situacija popolnoma enaka kot dva dni poprej. Knez Windischgrätz je uvidel, da ne bo mogoče doseči za vse sprejemljive rešitve, zato je vprašal ministra Plenerja in Wurmbranda, če bosta v primeru izstopa Združene nemške levice iz koalicije demisionirala. Odgovor se je glasil, da mora v tem primeru demisionirati celotno ministrstvo, saj je prav koalicija osnova vlade.³⁵⁰ V tej nerazrešljivi situaciji se je knez Windischgrätz odločil, da se celjska postavka kljub vsemu stavi v proračun, čeprav se je zavedal, da bo vlada padla. Naučni minister Madeyski pa je naredil vse, da se v proračunskem odboru celjska postavka najprej sprejme in da šele nato pride do demisije vlade.³⁵¹ Na seji dne 18. junija 1895 je proračunski odbor izglasoval postavko Celje v proračun za leto 1895 z 19 proti 15 glasovi, pri čemer so proti postavki glasovali člani Združene nemške levice, Nemške nacionalne stranke in Coroninijevega kluba: Bärnreither, Bareuther, Beer, Exner, Hugo Fuchs, Haase, Hallwich, Malfatti, Mauthner, Menger, Nitsche, Rainer, Schwegel, Stalitz, Steinwender, za njeno potrditev pa slovanski in romunski poslanci Gregorec, Herold, Kaizl, Klaič, Klun, Kozłowski, Lupul, Meznik, Milewski, Palffy, Pientak, Pininski, Romanczuk, Rutowski, Sczepanowski ter Nemci Fuchs, Kalthrein, Morsey, Wolkenstein.³⁵² Neposredno po glasovanju so predstavniki Združene nemške levice razglasili svoj izstop iz koalicije, naslednji dan pa je knez Windischgrätz v skladu s sklepom seje ministrskega sveta z dne 16. junija 1895 pismeno obvestil cesarja o demisiji vlade, ki jo je Franc Jožef tudi takoj sprejel.³⁵³ Tako je zaradi celjske gimnazije padla Windischgrätzova vlada, s tem pa se je začela odločilna faza v bojih za ustanovitev slovenskih vzporednic na gimnaziji v Celju, ki je tudi bistveno vplivala na spremembo politične orientacije celjskega nemštva.

³⁴⁶ prav tam.

³⁴⁷ Deutsche Wacht 13. 6. 1895. Heraus aus der Coalition!

³⁴⁸ Sutter, n. d., I., str. 115.

³⁴⁹ prav tam.

³⁵⁰ Sutter, n. d., I., str. 116.

³⁵¹ prav tam.

³⁵² Deutsche Wacht 20. 6. 1895.

³⁵³ prav tam.

CILLIER NORDPOL-CLUB 1875.

Jean Pollak.
Josef Martini

August Tisch. August Stigor.
Franz Paschialis.

Julius Rakusch. Johann Rakusch.
Fränz Walland.
Ferdinand Fellé.

Med člani Celjskega »Severno-tečajnega kluba«, družabnega društva celjskega nemštva, najdemo oba kasnejša celjska župana Gustava Stigerja in Juliusa Rakuscha, arhivarja Ustavovernega društva Augusta Tischa, lastnika in izdajatelja »Cillier Zeitung« Johanna Rakuscha ter prvega celjskega fotografa Josefa Martinija

Po demisiji Windischgrätzovega kabineta je cesar imenoval novo provizorično (uradniško) ministrstvo z grofom Kielmanseggom³⁵⁴ na čelu. Edina naloga vlade je bila, da privede do kraja sklepanje o državnem proračunu za leto 1895. Seveda je bila naloga izredno težavna, saj je sprejem celjske postavke v proračun sprožil med večino avstrijskih Nemcev ostre reakcije. Celjska Deutsche Wacht, ki je označila program nove vlade s stavkom: »Vladamo proti Nemcem«,³⁵⁵ je takoj po glasovanju v proračunskem odboru začela z ostrimi napadi na vladno in Združeno nemško levico ter zahtevala od nemških poslancev, da stopijo v odločno obstrukcijo, ki naj pripravi vladno do tega, da bo izločila postavko Celje iz proračuna. Po njenem mnenju bi morali stopiti skupaj vsi nemški nacionalno čuteči poslanci in se dogovoriti o enotnem nastopanju v celjskem

³⁵⁴ Grof Erich Kielmansegg (1847–1923), namestnik v Nižji Avstriji (1889–1895), ministrski predsednik in minister notranjih zadev od 19. 6. do 29. 9. 1895, nato ponovno (do leta 1911) namestnik v Nižji Avstriji.

³⁵⁵ Deutsche Wacht 23. 6. 1895. Gegen die Deutschen?

vprašanju. seveda pa bi morala Združena nemška levica prenehati škiliti v novi kabinet.³⁵⁶ Istega mnenja je bil tudi celjski poslanec dr. Richard Foregger, ki je na seji državnega zbora 28. junija 1895 (med generalno debato o proračunu) ostro kritiziral oportunizem Združene nemške levice, ki da je edini krivec, da se je celjsko gimnazijsko vprašanje razpletlo v škodo Nemcev. Če bi liberalci (t. j. člani Združene nemške levice) pravočasno zaklicali koaliranim strankam: »Das dulden wir nicht (tega ne dovolimo)«, ne bi nikoli prišlo do zapletov, ki smo jim priča. Po mnenju Foreggerja je boj za celjsko gimnazijo le epizoda v boju med slovanskim in germanskim svetom, ki pa se nikakor ne sme rešiti v korist Slovencev, saj bi pomenila ustanovitev slovenske gimnazije v Celju, ki so ga utemeljili nemški kolonisti na ruševinah rimske Celeie. »rop nemškega posestnega stanja«. Zato je celjski poslanec na koncu svojega obsežnega govora izjavil, da je **skrajni radikalizem** sveta dolžnost vsakega Nemca, če je treba braniti nemško posestno stanje, vrgel med poslanca parolo: »Do skrajne parlamentarne opozicije« ter od njih zahteval, da stopijo v obstrukcijo, ne glede na posledice. Po njegovem mnenju bo obstrukcija prisilila vlado k popuščanju. Če pa bo razpustila državni zbor, se bo na naslednjih volitvah pokazala volja nemških volilcev, ki si bodo izvolili energične može poudarjeno nemško nacionalnega mišljenja.³⁵⁷

Ob debati o finančnem zakonu v državnem zboru dne 2. julija 1895 je celjsko vprašanje ponovno prišlo v ospredje. Slovenski poslanec Miha Vošnjak je odločno zavračal vse predloge, ki so bili usmerjeni k premestitvi slovenskih vzporednic v kakšen drug kraj na Spodnjem Štajerskem (Žalec, Ljutomer),³⁵⁸ pri tem pa je imel vso podporo štajerskega konservativnega poslanca M. Kalteneggerja, ki je med drugim dejal, da »ne bo Celje škodovalo nemštvu, ampak bo nemška nacionalistična gonja okrog Celja spravila nemštvo v res strahoten položaj«. ³⁵⁹ Ob Kalteneggerjevi izjavi, da so glasovali za slovenske paralele tudi nemški ministri v Windischgrätzovem kabinetu, je v državnem zboru prišlo do mučnih scen, ki so pripeljale do tega, da je Ernst von Plener še pred glasovanjem o proračunu in s tem o postavki Celje, odložil svoj mandat. Tega pa ni storil grof Wurmbrand, ki je Kalteneggerjeve besede označil za »neresnične govorice«, na kar mu je Kaltenegger, ki so mu z levice klicali »izdajalec lastnega naroda«, odgovoril, da niti Plener niti Wurmbrand nista iz celjskega vprašanja potegnili nobenih konsekvenc in da je prav Plener kot finančni minister najbolj »zaslužen« za to, da vsebuje proračun tudi celjsko postavko.³⁶⁰

Situacija v državnem zboru je bila izredno zapletena, saj so slovensko zahtevo podpirali tudi nemški klerikalci. Združena nemška levica je izjavila, da bodo njeni člani glasovali le proti celjski postavki, ne pa tudi proti celotnemu proračunu, nemški nacionalci pa so bili proti sprejetju celotnega proračuna, vendar se tudi oni niso hoteli odločiti za obstrukcijo, za katero je strastno agitiralo nemško nacionalistično časopisje.³⁶¹ Dne 10. julija 1895 je prišlo v državnem zboru do poimenskega glasovanja o postavki Celje in postavka je bila sprejeta s 173 proti 143 glasovi.³⁶² Pri tem je bila slovenska stran več kot razočarana, ker je proti celjski postavki glasoval del nemških klerikalcev in krščanskih socialcev,³⁶³ nemška stran pa je začela glasno govoriti o klerikalni izdaji in

³⁵⁶ prav tam.

³⁵⁷ Deutsche Wacht 4. 7. 1895, 7. 7. 1895.

³⁵⁸ Sutter, n. d., I., str. 120.

³⁵⁹ Vasilij Melik: Slovenci v državnem zboru 1893–1904, ZČ 1979, str. 59.

³⁶⁰ Sutter, n. d., I., str. 120.

³⁶¹ Deutsche Wacht 11. 7. 1895. Deutsche Wähler demonstriert.

³⁶² Deutsche Wacht 14. 7. 1895.

³⁶³ Deutsche Wacht 26. 7. 1896. Ein Tag der Schmach. (Za postavko Celje je glasovalo poleg Slovencev, Čehov, Poljakov in drugih Slovanov še 27 nemških poslancev, od tega 25 nemških konservativcev ter 2 zastopnika veleposesti iz Coroninijevega kluba. Proti pa je glasovalo 135 nemških poslancev (21 nemških nacionalcev, 2 nemška konservativca, 9 krščanskih socialcev, 2 člana Coroninijevega kluba in 99 članov Združene nemške levice) in 8 Italijanov.

zlasti napadala štajerskega poslanca Kalteneggerja, ki se je pred glasovanjem zavzel za slovenske zahteve. Proti Kalteneggerju se je po mnenju Domovine »vzdignila vsa vsenemška kuga«, ki ne izbira izrazov in sredstev za politično diskvalifikacijo (»Toliko razbrzdaniosti in politične neznačajnosti in gnjusobe še ni zlahka kdaj doživel svet«), saj je K. Hermann Wolf na nekem zborovanju na Dunaju »nasvetoval, naj se rabi ime »Kaltenegger kot najhujša psovka«, dr. Edward Glantschnigg iz Maribora (»znani begun celjskega »narenturma«) pa je predlagal, »naj se Kaltenegger imenujejo — pljuvalniki«.³⁶⁴

Sprejem celjske postavke je sprožil ostre reakcije med celotnim nemštvom v monarhiji, seveda pa so bile reakcije celjskih Nemcev najglasnejše. Celjski občinski odbor je na seji 13. julija 1895 sprejel posebno resolucijo, v kateri je od nemških poslancev zahteval, da ob 3. branju glasujejo proti celotnemu proračunu: »Der Gemeinderath der Stadt Cilli hat in der Sitzung vom 5. März l. J. in Erfüllung seiner Pflicht die Folgen, die durch die Errichtung eines slavischen Gymnasiums in Cilli entstehen müssen, klar und deutlich zum Ausdrucke gebracht. — Heute steht der Gemeinderath vor der Tatsache, dass die Post »Cilli« in zweiter Lesung angenommen wurde, und dass damit die durch den Volksverrath deutschklericaler ermöglichte Mehrheit des Abgeordnetenhauses die Slavisirung unserer Stadt beschlossen hat. Eine uralte deutsche Stadt soll wider den Willen ihrer Vertretung, wider den Willen der Landesvertretung, wider den Willen des gesammten deutschen Volkes ihres deutschen Charakters beraubt werden. Dieses Schicksal kann und darf uns nicht treffen. Von allen deutschen Volksvertretern muss in der Verfechtung der Ehre ihres Volkes die letzte selbstverständliche Folgerung gezogen werden, wenn unserem Volke die Schmach erspart sein soll, ein deutsches Gemeinwesen dem Slaventhum preisgegeben zu haben. Der Gemeinderath von Cilli richtet daher an alle deutschen Abgeordneten die dringende Aufforderung, in dritter Lesung gegen das gesammte Budget zu stimmen und überhaupt alle möglichen parlamentarischen Mittel in Anwendung zu bringen, durch welche in letzter Stunde die Gefahr von unserer Stadt abgewendet werden kann.«³⁶⁵ Podobne resolucije so bile v naslednjih dneh sprejete tudi na številnih protestnih zborovanjih volilcev v Gradcu, Mariboru, Ljutomeru, Konjicah, Vojniku, Radgoni (13. julija 1895) in Celju (15. julija 1895), dne 16. julija 1895 pa tudi na Dunaju, kjer je bil na pobudo Hofmanna von Wellenhofa in Karla Hermann Wolfa sprejet poseben razglas, ki je apeliral na nemške poslance, da glasujejo proti celotnemu proračunu.³⁶⁶ Kljub opisanim nemškim demonstracijam pa je bil proračun pri 3. branju dne 20. julija 1895 sprejet s 185 proti 86 glasovi. Zanj je poleg Slovencev, Hrvatov, Staročehov, Poljakov, Rusinov in Romunov glasovalo tudi 86 nemških poslancev, od tega kar 57 članov *Združene nemške levece* (Auerspeg, Auspitz, Baernreither, Bazant, Beer, Beess, Bohaty, Brenner, Demel, Heinrich Doblhof, Rudolf Doblhof, Guido Dubsky, von Engl, Exner, Fürstl, Fux, Götz, Theodor Haase, Habermann, Habicher, Hallwich, Hübner, Hutter, Jaksch, Kielmansegg, Klein, Kopp, Kübeck, Kuenburg, Mauthner, Miskolczy, Neuber, Nitsche, Noske, Pichler, Popper, Promber, Rottmayr, Russ, Scharschmid, Schier, Schwab, Schwegel, Spann, Spens, Stöhr, Suess, Suttner, Swoboda, Terlago, Tersch, Vielguth,

³⁶⁴ Domovina 25. 7. 1895. V znamenju olike. (Glej tudi: Deutsche Wacht 21. 7. 1895.)

³⁶⁵ Deutsche Wacht 18. 7. 1895. Cillier Gemeinderath. — Občinski svet mesta Celja je na seji 5. marca t. l. v izpolnjevanju svoje dolžnosti jasno in razločno izrazil posledice, ki morajo nastati z ustanovitvijo slovenske gimnazije v Celju. — Danes stoji občinski svet pred dejstvom, da je bila postavka »Celje« v drugem branju sprejeta in da je tako z narodno izdajo nemških klerikalcev omogočena večina državnega zbora sklenila slavizacijo našega mesta. Prastaro nemško mesto naj bi bilo zoper želje svojih zastopnikov, zoper želje deželnega zastopa, zoper želje celotnega nemškega naroda, oropano svojega nemškega značaja. Takšna usoda nas ne sme doleteti. Vsi nemški predstavniki morajo v obrambi časti svojega naroda potegniti poslednji sam po sebi umevni sklep, če se naj našemu narodu prihrani sramota, da je prepustil slovanstvu nemško občino. Občinski svet Celja zato naslavlja na vse nemške poslance nujen poziv, da v tretjem branju glasujejo proti celotnemu proračunu in nasploh uporabijo vsa možna parlamentarna sredstva, s katerimi bodo lahko v zadnji uri odvrnili nevarnost od našega mesta.

³⁶⁶ Deutsche Wacht 18. 7. 1895.

Hotel Slon v Krožni (sedanji Cankarjevi) ulici — sedež nemške Kazine

Widmann, Wimhölzel, Wrabetz, Zedwitz), 23 nemških klerikalcev (Dipauli, Doblhamer, Ebenhoch, Falkenhayn, Fuchs, Gasser, Hayden, Herk, Kaltenegger, Karlton, Kathrein, Kohler, Morsey, Peitler, Plass, Rammer, Rapp, Rogl, Schorn, Thurner, Treuinfels, Wenger, Zehetmayr), 5 članov *Coroninijevega kluba* oziroma *moravske sredinske stranke* (Berchtold, Adolf Dubsky, Fries, Ludwigstorff, Rolsberg), ter dunajski demokrat *Kronawetter*.³⁶⁷ Poleg vseh poslancev Nemške nacionalne stranke (21) in vseh krščanskih socialcev (10) je glasovalo zoper proračun le 20 članov Združene nemške levice, medtem ko se jih kar 29 preprosto ni udeležilo glasovanja. Vse to je imelo za nadaljnji politični razvoj v monarhiji velikanske posledice, ki so se že kmalu izrazile v skrajno radikalni politiki avstrijskega nemštva.³⁶⁸

Če povzamemo: od konca sedemdesetih do srede devetdesetih let je celjsko nemštvo strogo nemško-nacionalno usmerjeno in si prizadeva za močno, centralizirano Avstrijo na nemški podlagi. Na spreminjanje politične orientacije celjskega nemštva sprva še vedno v glavnem vplivajo zunanji vzroki (nazadovanje nemštva na Kranjskem) in šele od konca osemdesetih let, ko Slovenci v Celju dosežejo nekaj pomembnih uspehov, nanjo vplivajo tudi lokalne razmere. Zaradi stalnega občutka ogroženosti se celjsko nemštvo vseskozi zavzema za solidarnost vseh Nemcev v monarhiji in za politiko, ki naj temelji na izključno nacionalni podlagi, med delom celjskih Nemcev (Langgassner, Glantschnigg, dijaštvo) pa že od vsega začetka opazimo tudi pristaše skrajnejših gledanj, ki pa ostanejo v celotnem obravnavanem obdobju še v manjšini. Šele v zadnji fazi bojov za celjsko slovensko gimnazijo (junij/julij 1895), zlasti pa po sprejemu celjske postavke v državnem zboru, postane celjsko nemštvo skrajno radikalno in od tega časa dalje lahko govorimo o novih elementih v politični orientaciji Nemcev v Celju in na Spodnjem Štajerskem.

³⁶⁷ *Deutsche Wacht* 26. 7. 1896. Ein Tag der Schmach.

³⁶⁸ Sutter, n. d., I., str. 127.

POLITIČNA ORIENTACIJA CELJSKEGA NEMŠTVA OD SREDE DEVETDESETIH LET DO LETA 1907

Celjsko gimnazijsko vprašanje, ki ga je Charmatz upravičeno označil za mejnik v avstrijski zgodovini,³⁶⁹ pomeni dokončen poraz nemškega liberalizma v Avstriji in odločilen korak k radikalizaciji nemštva v monarhiji, še zlasti v alpskih deželah. Po sprejemu proračuna, ki je bil potrjen s pomočjo glasov precejšnjega števila članov Združene nemške levice, Deutsche Wacht zapiše: »Der steirische Liberalismus besonders ist an dem Tage der Abstimmung über des Gesamtbudget gestorben.«³⁷⁰ in članek zaključi s preroškimi besedami, da bodo volilci na prihodnjih volitvah »liberalno stranko« sami pospravili v grob. Časopis nadaljuje z radikalnim tonom, kot ga srečamo že v zadnji fazi bojev za celjsko gimnazijsko vprašanje, napada liberalce in klerikalce³⁷¹ ter krščanske socialce,³⁷² obenem pa poudarja, da je edino sredstvo nemške politike v Avstriji le še skrajni radikalizem (po načelu: oko za oko, zob za zob),³⁷³ temelječ na popolni nemški solidarnosti in enotnosti.³⁷⁴

Avgusta 1895 začenja časopis z agitacijo za ustanovitev »prave« nemške ljudske stranke, ki naj sledi naprednjaškim in svobodnjaškim tendencam in združi vse nemško čuteče elemente na nacionalni podlagi. Ko Deutsche Wacht ugotavlja, da je bila do tega časa le Nemška nacionalna stranka (poleg schönerrerjancev in 3 štajerskih divjakov) z Bareutherjem in Hofmannom von Wellenhofom na čelu edini resnični zastopnik nemštva v monarhiji, energično dodaja, da je mogoče stranki le žeteli, da se njena stara oblika napolni z novim, svežim, mladostnim duhom in da razsodna politika omogoči pridruženje nacionalno čutečih, doslej deloma ob strani, deloma v nemškoliberalnem taboru stoječih zastopnikov nemških volilcev.³⁷⁵ Obenem navaja tudi citat iz Bozener Zeitung in poudarja, da se z njim popolnoma strinja: Nismo za to, da bi ob dosedanjih frakcijah nastala nova frakcija. Naj se združijo najboljši možje vseh skupin, ki jih je mogoče označiti kot nemške in svobodomiselné.³⁷⁶

V polemikah glede programa nove stranke (akcijo za njeno ustanovitev je začel koroški poslanec Dobernigg),³⁷⁷ celjsko nemštvo sprva zagovarja svoja stara stališča, katerih nosilec je celjski poslanec dr. Richard Foregger. Deutsche Wacht meni, da bi morala biti nova stranka izključno nacionalna in svobodomiselná (deutsch und freisinnig), zastopati pa bi morala interese malega obrtnika in trgovca, pa tudi kmeta.³⁷⁸ Ko pa se v nemškem tisku pojavijo zahteve

³⁶⁹ R. Charmatz: Der demokratisch-nationale Bundesstaat Oesterreich. Betrachtungen. Frankfurt a. M., 1904, str. 41; citirano po: Sutter, n. d., II., str. 34.

³⁷⁰ Deutsche Wacht 25. 7. 1895. Die Annahme des Budget.

³⁷¹ Npr. Deutsche Wacht 15. 8. 1895. Was ist's mit Herren Kaltenecker? Deutsche Wacht, 22. 8. 1895. Die Liberalen — gehen; Deutsche Wacht, 13. 10. 1895. Gegen Liberale und Clericale.

³⁷² Ne glede na to, da so krščanski socialci glasovali zoper postavko Celje, jih časopis stalno napada. Pri tem se poslužuje tudi člankov v slovenskem časopisju. Tako 15. 12. 1895 v celoti navaja članek iz Slovenskega gospodarja, ki pravi, da je večjega pomena kot Luegerjevo glasovanje proti slovenski gimnaziji, njegov energičen boj proti liberalizmu. Od zmage krščanskih socialcev na Dunaju (poraz liberalcev) imajo Slovenci večjo korist kot pa od ene same slovensko-nemške nižje gimnazije. Po mnenju Slovenskega gospodarja Lueger ni sovražnik Slovencev. To je tudi sam potrdil v razgovorih z nekim našim narodnim možem v poletnih mesecih in Zidanem mostu, ko mu je zagotovil, da je moral glasovati proti slovenski gimnaziji le zaradi bližnjih občinskih volitev na Dunaju. Proti pa je glasoval tudi zaradi tega, ker je uvidel, da bodo Slovenci dosegli uresničitev svoje pravične zahteve brez pomoči njegove stranke. Če pa bi slovenska stvar prišla v nevarnost, bi Slovincem s svojo stranko zagotovo priskočil na pomoč.

³⁷³ Deutsche Wacht 8. 8. 1895. Ueber die Wohlthätigkeit der Deutschösterreicher.

³⁷⁴ prav tam.

³⁷⁵ Deutsche Wacht 11. 8. 1895. Eine deutsche Volkspartei?

³⁷⁶ prav tam.

³⁷⁷ Josef Wolfgang Dobernigg (1862—1918), žurnalst, politik. Leta 1881 je bil urednik Triester Zeitung, v letih 1886—1907 pa lastnik časopisa Freie Stimmen v Celovcu. Od leta 1895 je bil državni poslanec. Po izvolitvi je dal pobudo za ustanovitev Nemške ljudske stranke, katere član je bil vse do leta 1910, ko se je stranka pridružila Nemški nacionalni zvezi. Ko je dr. Gross odložil načelstvo v Nemške nacionalne zveze, je postal načelnik Dobernigg. Od leta 1914 dalje je bil tudi načelnik Südmarke. Od srede devetdesetih let dalje je bil eden izmed najpomembnejših nemških politikov na Koroškem.

³⁷⁸ Deutsche Wacht 8. 9. 1895. Unser Heil in einer deutschen Volkspartei.

po protižidovski usmerjenosti bodoče stranke, jih Deutsche Wacht odločno zavrača in pravi: »Die Deutsche Volkspartei soll und darf nur nationale Ziele haben.«³⁷⁹ Po njenem mnenju sicer lahko pristopijo novi stranki tudi nacionalno čuteči antisemiti, vendar pa v programu nove stranke ne bi smelo biti prostora za antisemitizem.³⁸⁰

Takšna gledanja so prisotna v časopisu vse do konca leta 1895, že v prvih številkah v naslednjem letu pa v Deutsche Wacht opazimo precej radikalnejši ton, ki kmalu privede do tega, da pride dr. Foregger s svojimi starimi stališči v odkrito nasprotje s časopisom.³⁸¹ Razlika v gledanjih se kaže zlasti pri vprašanju odnosa do volilne reforme, za katero se zavzemajo vsi pristaši bodoče Nemške ljudske stranke (in tako tudi Deutsche Wacht), medtem ko je dr. Foregger odločno proti splošni in enaki volilni pravici, ki je po njegovem mnenju še najmanj primerna za mnogonacionalno Avstrijo.³⁸² Na volilnem zborovanju v Celju 28. decembra 1895 celjski poslanec pravi, da je proti volilni reformi zaradi tega, ker je naperjena proti nemškemu posestnemu stanju na Spodnjem Štajerskem.³⁸³ Njegovo odklonilno stališče do volilne reforme pa izvira tudi iz povsem »liberalnega predsodka«, češ da nikakor ne gre enačiti navadnega hlapca ali drvarja z zdravnikom ali inženirjem, prav tako pa Avstrija zaenkrat še ni socialistična država.³⁸⁴ Po njegovem mnenju bi bil najpravičnejši princip odmeriti vsakemu državljanu državljanske pravice po meri njegovega prispevka k izpolnjevanju namena države, pri tem pa je najti pravi ključ za to odmero pravic.³⁸⁵

Kmalu pa se pokaže tudi razlika v gledanjih na vprašanje antisemitizma, ki bi naj bil vsebovan v programu bodoče stranke. Če Deutsche Wacht do konca leta 1895 zavrača antisemitizem kot programsko točko nove stranke, pa se ob ustanovitvi Nemške ljudske stranke poleti 1896 strinja z njenim celotnim programom, tako tudi z zahtevo po omejitvi židovskega vpliva v javnem življenju.³⁸⁶ Po mnenju časopisa je boj proti »internacionalno organiziranemu židovstvu« in njegovemu vplivu v gospodarskem življenju ter zlasti v tisku, obramben boj (Der Kampf gegen das Judenthum ist kein Kampf des Angriffs, er ist ein Kampf der Abwehr),³⁸⁷ prav tako pa tudi boj proti korupciji, zato je antisemitska usmerjenost nove stranke povsem upravičena.³⁸⁸ Foregger še vedno vztraja na svojih starih stališčih in na številnih zborovanjih prepričuje volilce o zgrešenosti takšne politike, ki samo cepi že tako slabotne nemške sile. Vendar pa pri tem nima uspeha in počasi izgublja podporo svojih volilcev. Ko se na volilnem zborovanju Moritza Stallnerja pred deželnozborskimi volitvami septembra 1896 v Celju zaplete z voditeljem Nemške ljudske stranke na Štajerskem Juliusom von Derschatto v polemiko glede obeh (zanj) spornih programskih točk Nemške ljudske stranke, se izkaže, da so njegova gledanja v popolnem nasprotju s stališči celjskega nemštva.³⁸⁹ Zaradi tega na naslednjih državnozborskih volitvah ne kandidira več, celjsko nemštvo pa si na podlagi programa Nemške ljudske stranke izvoli za »svojega« poslanca radikalnejšega dr. Josefa Pommerja.³⁹⁰

³⁷⁹ Deutsche Wacht 27. 10. 1895. Ohne Deutsche Nichtantisemiten?

³⁸⁰ prav tam.

³⁸¹ To je verjetno tudi posledica tega, da z januarjem 1896 Foregger preneha biti lastnik časopisa, ki ga odtlej izdaja in tiska društvena tiskarna Celeja.

³⁸² Deutsche Wacht 1. 1. 1896.

³⁸³ Deutsche Wacht 3. 5. 1896.

³⁸⁴ Deutsche Wacht 30. 4. 1896.

³⁸⁵ prav tam.

³⁸⁶ Deutsche Wacht 18. 6. 1896. Die Deutsche Volkspartei. (Naveden je celoten program stranke.)

³⁸⁷ Deutsche Wacht 30. 7. 1896. Wählerversammlung der Deutschen Volkspartei.

³⁸⁸ prav tam.

³⁸⁹ Deutsche Wacht 17. 9. 1896. Landtagscandidat Stallner vor den Cillier Wählern.

³⁹⁰ Deutsche Wacht 25. 2. 1897. — Dr. Josef Pommer (7. II. 1845, Mürrzuslag — 27. XI. 1918, Dunaj), filozof, glasbenik in politik. Rodil se je v družini deželnega sodnega svetnika Franza Pommerja, ki

Junija 1896 ustanovljena Nemška ljudska stranka (Deutsche Volkspartei) postane stranka, na katero prisega celjsko nemštvo in se identificira z njenim programom: »Die deutsche Volkspartei ist streng national und daher entsprechend den Forderungen eines praktischen Nationalismus freiheitlich und social-reformerisch.«³⁹¹ Po mnenju Deutsche Wacht je prav Nemška ljudska stranka edini resnični zastopnik nemških interesov v državi, saj lahko v njej najde svoje mesto vsak resnično nacionalno čuteči mož: v njej je lahko tako Schönerer kot tudi dr. Steinwender, ki izhaja iz vrst nacionalno čutečih liberalcev.³⁹² Zato časopis v številnih člankih propagira njen program, ki v vseh glavnih točkah sledi linškemu programu iz leta 1882 (podreditev vseh notranjepolitičnih vprašanj najvišjim nacionalnim interesom, krepitev povezav z nemškim rajhom, poseben položaj Galicije, odstranitev židovskega vpliva v javnem življenju, gospodarske in socialne reforme v korist srednjih slojev po mestih, ohranitev svobodne šole, splošna in enaka volilna pravica),³⁹³ obenem pa ostro napada klerikalce in izkoriščanje vere v politične namene,³⁹⁴ pa tudi snujočo se Nemško napredno stranko (Deutsche Fortschrittspartei), ki je po mnenju urednika Otta Ambroschitscha državna stranka v najslabšem pomenu besede: »Das Wesen dieser Partei ist die Corruption; das Ziel ihres Strebens war und ist die Erlangung von Minister-, Hofraths-, und Verwaltungsrathsstellen.«³⁹⁵ Deutsche Wacht se tudi povsem strinja z odnosom nove stranke do vseh pomembnejših političnih vprašanj v monarhiji, celo z zahtevo po uvedbi splošne in enake volilne pravice,³⁹⁶ prav tako pa se strinja tudi z njenim kritičnim odnosom do Badenijske vlade, ki poskuša vladati po sistemu: »Eins, Zwei, Drei und ein ditschen Polizee!«³⁹⁷

Vidimo torej, da je nova politična orientacija celjskega nemštva povsem izoblikovana že ob koncu leta 1896 (torej pred t. i. Badenijsko krizo), pri čemer velja se enkrat poudariti, da nanjo predvsem vpliva celjsko gimnazijsko vpra-

je med drugim sruševal tudi v Ljubljani in na koncu še kot okrajni sodnik v Celju, kjer je tudi umrl. Ljudsko sloje je obiskoval kot privatist v Gradcu, kjer je opravil tudi 1. razred gimnazije, na gimnazijo pa je hodil v Ljubljani (1857), Celju (1858–1862) in Mariboru (1862–1864). Jeseni 1864 je šel študirat filozofijo na Dunaj in študij dokončal leta 1870. Med študijem se je zlasti posvetil preučevanju Schopenhauerja in kasneje napisal tudi nekaj filozofskih razprav: Zur Abwehr einiger Angriffe auf Kants Lehre von der synthetischen Natur mathematischer Urtheile (Dunaj, 1873), Beispiele und Aufgaben zur Lehre vom kategorischen Syllogismus (Dunaj 1884), Beispiele und Aufgaben zur Lehre von den Folgerungen (Dunaj, 1890). Po končanem študiju se je najprej zaposlil kot vzgojitelj pri neki dunajski plemiški družini, leta 1871 pa je opravil državni izpit za gimnazijskega profesorja iz filozofske propedeutike, matematike in fizike in se je jeseni zaposlil kot poskusni kandidat na mariahilfski realni višji gimnaziji na Dunaju. Nedni profesor na tej gimnaziji je postal šele septembra 1874, potem ko je že dva meseca delal na gimnaziji v Linzu. Glavno polje njegovega delovanja je bila nemška ljudska pesem, ki ji je posvetil vse svoje moči. Že leta 1881 je izdal v korist nemškega šulferajna, pri katerega ustanovitvi je sodeloval, knjižico nemških ljudskih pesmi (Liederbuch für die Deutschen in Oesterreich), v kateri je zbral vse nemške narodne pesmi v Avstriji. V zadnjem poročilu Schönererjevega Schulvereins für Deutsche je skupaj z Aug. Göhrerichom napisal razpravo Die Pflege des deutschen Volksliedes eine Ehrenpflicht der Deutschnationalen, v letih 1889/90 pa je v Leipzigu izdal knjižico z naslovom: Steirerlieder für vierstimmigen Männerchor. Leta 1888 je prevzel pevski zbor društva nemških Stajercev na Dunaju (društvo je v letu 1887 ustanovil dr. Richard Foregger), leta 1889 pa je sam ustanovil Nemško ljudsko pevsko društvo na Dunaju, ki je kasneje postalo znano širom po državi. V osemdesetih letih je bil pristaš Schönererja, leta 1889 je sodeloval s K. H. Wolfom pri urejanju časopisa Deutsches Volksblatt, kasneje pa se je Schönererjanskemu gibanju odtujil. Leta 1895 je bil izvoljen v dunajski mestni svet in leta 1896 v njem dosegel, da je dunajska občina prispevala 1000 gld za izgradnjo celjskega nemškega dijaškega doma. To je bil tudi eden izmed razlogov, da ga je celjsko Nemško društvo leta 1897 potrdilo za državnozborskega kandidata v celjski mestni kuriji. V državnem zboru je bil član Nemške ljudske stranke, vendar pa v nasprotju z zahtevami celjskega nemštva ne preveč radikalen. (Deutsche Wacht 25. 2. 1897 in 30. 11. 1918.)

³⁹¹ Deutsche Wacht 18. 6. 1896. Die Deutsche Volkspartei.

³⁹² Deutsche Wacht 19. 7. 1896. Deutsche Volkspartei und neue freie Fortschrittspartei.

³⁹³ Deutsche Wacht 18. 6. 1896. Die Deutsche Volkspartei. (O programu Nemške ljudske stranke glej tudi R. Malli: Die steirischen Abgeordneten im österreichischen Reichsrat 1897–1901. Mit besonderer Berücksichtigung des Nationalitätenproblems. Graz 1973, str. 6).

³⁹⁴ Deutsche Wacht 13. 8. 1896. Die Deutsche Volkspartei und die Clericalen.

³⁹⁵ kot v op. 392.

³⁹⁶ Jedro volilcev Nemške ljudske stranke na Stajerskem so tvorili privilegirani meščani, zato bi glede na to moralo biti štajersko krilo Nemške ljudske stranke zainteresirano za ohranitev obstoječega volilnega sistema. Tu se je pred stranko postavljala dilema: na eni strani je bila rojena iz starega volilnega sistema in kot taka glavni predstavnik privilegirane meščanstva; na drugi strani pa se je morala ozirati tudi na množice, med katerimi je postajala vedno bolj popularna. Ta dilema je v stranki stalno prisotna, ne glede na to, da je ena izmed programskih točk stranke tudi zahteva po splošni in enaki volilni pravici (glej R. Malli, n. d., str. 20).

³⁹⁷ Deutsche Wacht 19. 1. 1896. Kritische Zeiten.

šanje, ki tudi po ustanovitvi I. razreda nemško-slovenskih gimnazijskih razredov še zdaleč ni končano. Celjsko nemštvo smatra ustanovitev nižje gimnazije z nemško-slovenskim učnim jezikom v Celju za napad na nemško posestno stanje, ki ga je treba za vsako ceno obvarovati. Zato se oprime ideje o ustanovitvi nemškega dijaškega doma, ki naj okrepi nemško dijaštvo na celjski gimnaziji in s tem obvaruje njen skoraj stoletni nemški značaj. Celjski občinski odbor že na seji 24. julija 1895 sprejme enoglasen sklep o ustanovitvi nemškega dijaškega doma v mestu,³⁹⁸ istega dne pa je na zborovanju v gostilni Pri levu izvoljen tudi posebni odbor, ki že štiri dni kasneje izda obsežen oklic na vse nemške nacionalno čuteče može s pozivom, da podprejo akcijo za izgradnjo nemške hiše in nemškega dijaškega doma v Celju.³⁹⁹ Ta oklic glasno odmeva po vsej državi in že kmalu začenjajo prihajati v Celje tudi prvi denarni prispevki.⁴⁰⁰ Poleg celjskega odbora je novembra 1895 na pobudo dr. Raimunda Neckermanna (sina prejšnjega celjskega župana in deželnega poslanca dr. Josefa Neckermanna) ustanovljen poseben podporni odbor tudi v Gradcu,⁴⁰¹ januarja 1896 v Münchnu⁴⁰² in oktobra 1896 tudi na Dunaju.⁴⁰³ Vsi ti odbori zberejo v korist nemškega dijaškega doma v Celju precejšna sredstva,⁴⁰⁴ tako da lahko celjsko nemštvo že kmalu začne z uresničevanjem svoje zamisli.

Še preden imenovani odbori prenehajo z delom, se v Celju ustanovi društvo Nemški dijaški dom, katerega načelnik je celjski župan Gustav Stiger.⁴⁰⁵ Društvo si zada nalogo »das deutsche Studentenheim als ein kräftiges Bollwerk gegen die Angriffe der Slaven ins Leben zu rufen«⁴⁰⁶ in s tem na umeten način obvarovati nemško posestno stanje na celjski gimnaziji. Odbor društva si na vse kriplje prizadeva izpolniti svojo nalogo še pred začetkom novega šolskega leta in je pri tem deležen tudi močne podpore celjske mestne občine, ki mu podari staro brambovsko kasarno v Gaberjih. Po temeljiti prenovi poslopja je nemški dijaški dom slavnostno otvorjen 15. septembra 1896, v prvem letu pa najde v njem poceni zatočišče 34 nemških dijakov z vseh koncev monarhije.⁴⁰⁷ Kasneje število gojencev stalno raste in se po letu 1898, ko je zgrajeno še drugo nadstropje in se povečajo zmogljivosti doma na okrog 80 postelj, ustali na meji med 70 in 80 dijaki.

Nemški dijaški dom je po statutih namenjen predvsem revnim dijakom iz Spodnje Štajerske, vendar pa v njem (kot je razvidno iz tabel) že od vsega začetka prevladujejo dijaki iz ostalih avstrijskih dežel in celo iz tujine. S tem celjsko nemštvo doseže, da se nacionalna struktura na celjski gimnaziji spremeni v korist nemških dijakov (tabela), ki so bili do tega časa vedno v manjšini. Obenem pa si lahko »vzgoji«⁴⁰⁸ tudi precejšnje število nemških izobražencev v radikalnem nemškem nacionalnem duhu, ki je do Slovencev še posebej sovražen.

Še bolj kot učinkovita podporna akcija za ustanovitev nemškega dijaškega doma v Celju, ob kateri se po dolgem času izkaže resnična vsenemška solidarnost, pa na politično orientacijo celjskega nemštva vpliva zavrnitev proračunske postavke za nižjo gimnazijo v Celju na seji državnega zbora 5. januarja

³⁹⁸ Bericht des Vereines Deutsches Studentenheim in Cilli über den dreijährigen Bestand des Hauses, Celje 1899, str. 1 (navajam: Bericht); Denkschrift zur Feier des zehnjährigen Bestandes des Deutschen Studentenheims in Cilli, Celje 1906, str. 7 (navajam: Denkschrift).

³⁹⁹ Deutsche Wacht 28. 7. 1895; Bericht, str. 1.

⁴⁰⁰ Deutsche Wacht je prvič objavila pregled prispelih prispevkov dne 4. 8. 1895, kasneje pa je objavljala preglede enkrat tedensko.

⁴⁰¹ Deutsche Wacht 21. 11. 1895; Bericht, str. 3; Denkschrift, str. 9.

⁴⁰² Deutsche Wacht 16. 1. 1896. (Na ustanovnem zboru podpornega odbora je govoril H. Wastian, njegov govor pa je izšel v posebni brošuri z naslovom: Der Kampf um Cilli, ki jo je založil celjski knjigarnar Georg Adler.)

⁴⁰³ Deutsche Wacht 15. 10. 1896. Wien für Cilli.

⁴⁰⁴ Samo graški podporni odbor je do 15. 7. 1897, ko je prenehal delovati, zbral 37.631 gld. 57 kr. (Bericht, str. 3).

⁴⁰⁵ Deutsche Wacht 23. 4. 1896; Bericht, str. 5; Denkschrift, str. 7.

⁴⁰⁶ Bericht, str. 6.

⁴⁰⁷ Bericht, str. 6; Denkschrift, str. 8.

⁴⁰⁸ Denkschrift, str. 11.

Oskrbovanci nemškega dijaškega doma v Celju po deželah

Solsko leto	Sprejetih	V teku leta izstopilo	Štajerska	od tega Spodnja Štaj.	Koroška	Kranjska	Primorska	Tirolska	Hrvaška	Dalmacija	Bosna	N. Avstrija	G. Avstrija	Češka	Moravska	Šlezija	Bukovina	Ogrska	Grčija
1896/97	34	3	19	7	7	2	—	1	1	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—
1897/98	45	2	30	20	7	4	—	1	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—
1898/99	69	5	43	25	7	7	1	3	—	1	—	5	—	1	—	—	—	—	1
1899/1900	78	8	46	26	8	8	1	4	—	1	1	6	1	—	—	—	1	—	1
1900/01	70	2	45	24	9	6	2	—	—	1	—	4	2	1	—	—	—	—	—
1901/02	71	1	48	22	9	5	2	—	—	1	—	2	1	2	—	1	—	—	—
1902/03	76	3	45	24	10	9	1	—	—	1	—	6	—	2	—	—	—	2	—
1903/04	77	4	48	23	7	4	1	—	—	1	—	13	—	1	—	—	—	2	—
1904/05	83	3	46	21	4	5	1	—	—	—	—	24	—	1	—	—	—	2	—
1905/06	82	2	46	21	2	4	—	—	—	—	1	25	—	1	1	—	—	2	—

Nacionalna struktura dijakov na celjski gimnaziji

Šolsko leto	Slovenska nižja gimn.	Nemška državna (popolna) gimnazija	
	Slovenci	Nemci	Slovenci
1895/96	70	146	184 ^a
1896/97	88	159	141
1897/98	108	183	116
1898/99	128	190	84
1899/1900	119	208	78
1900/01	136 ^b	226	92
1901/02	152	223	94
1902/03	185	213	92
1903/04	185	236	96
1904/05	200	258	92
1905/06	194	246	90
1906/07	191	261	86
1907/08	164	252	95
1908/09	136	249	85
1909/10	145	233	83
1910/11	160	244	78
1911/12	169	239	75
1912/13	194	223	80
1913/14	215	225	85
1914/15	195	203	77

a) zraven so šteti tudi maloštevilni učenci hrvaške ali češke narodnosti.

b) zraven je štet 1 nemški dijak (edina izjema).

1897.⁴⁰⁹ Zato novi elementi v politični orientaciji celjskega nemštva pridejo do polnega izraza že med volilnimi boji pred državnozborskimi volitvami marca 1897,⁴¹⁰ še zlasti pa med bojem proti Badenijskim jezikovnim naredbam za Češko in Moravsko,⁴¹¹ ki pomeni odločilen prehod k radikalizaciji nemštva v monarhiji nasploh.

Jezikovni naredbi pomenita velik udarec vsemu avstrijskemu nemštvu, ki sproži ostre reakcije ne samo na Češkem, ampak tudi v alpskih deželah in kmalu privede v državnem zboru do nemške obstrukcije, v kateri na koncu sodelujejo vse nemške stranke. Izven Češke in Moravske pride do najostrejših reakcij na jezikovni naredbi prav na Štajerskem, kjer se še vedno čutijo posledice celjskega vprašanja, še posebej pa v Celju, saj celjsko nemštvo meni, da bodo (podobno kot leta 1890) za Čehi postavljali enake zahteve tudi Slovenci.⁴¹² Celjsko Nemško društvo že na zborovanju 13. aprila 1897 izda poseben oklic, v katerem se solidarizira s sudetskimi Nemci, apelira na nemške poslance, da si z vsemi sredstvi prizadevajo za ukinitev jezikovnih naredb in predlaga sklic posebnega nemškega strankinega dne, na katerem se naj ustanovi nekakšen podporni odbor: »Der Deutsche Verein in Cilli eins mit den deutschen Brüdern im Norden, verwahrt sich entschiedenst gegen das Vorgehen der Regierung, erachtet die schleugniste Einberufung eines allgemeinen deutschen Parteitages mit der Tagesordnung: Aufstellung eines deutschen Wohlfahrtsausschusses, für unerlässlich und spricht die bestimmte Erwartung aus, dass die deutschen Abgeordneten die Aufhebung der Sprachenverordnungen mannhaft Begehren, im Fall der Nichtdurchsetzung dieses Begehrens aber aus den gesetzgebenden Vertretungskörpern austreten werden«.⁴¹³

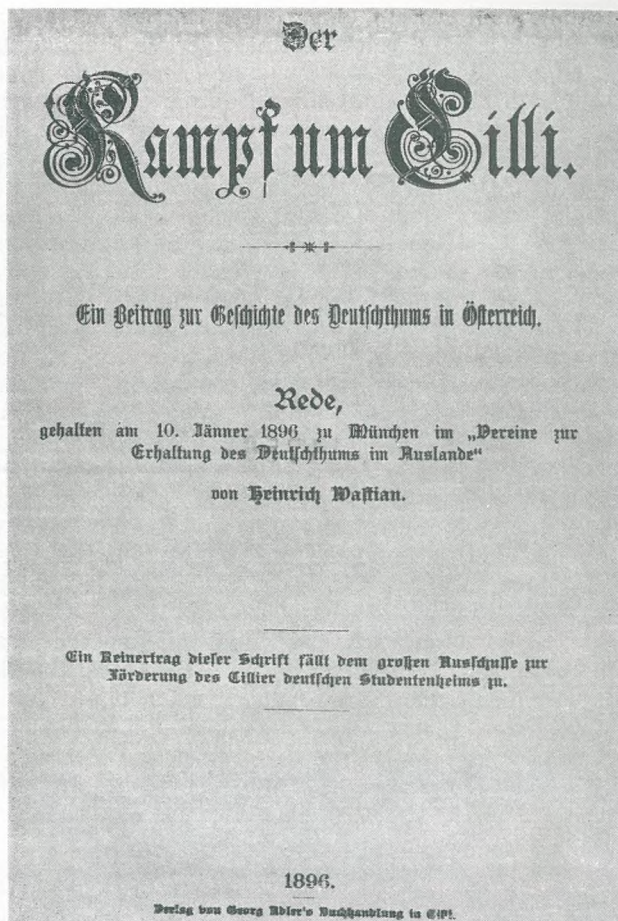
⁴⁰⁹ Deutsche Wacht 10. 1. 1897.

⁴¹⁰ Deutsche Wacht 11. 3. 1897. Reichsratscandidat Prof. Dr. Pommer vor den Wählern; Deutsche Wacht 25. 3. 1897. Der Wahlsieg.

⁴¹¹ Na splošno o tem glej: Sutter, n. d., I. in II.

⁴¹² Deutsche Wacht 15. 4. 1897.

⁴¹³ Deutsche Wacht 15. 4. 1897. Eine Kundgebung gegen die Sprachenverordnungen — Nemško društvo v Celju enotno z nemškimi brati na severu najodločneje proti postopkom vlade, smatra, da je neizogibno potreben kar najhitrejši sklic splošnega nemškega strankinega dne z dnevnim redom: postavitev nemškega odbora za javno blaginjo in izraža pričakovanje, da se bodo nemški poslanci odločno borili za ukinitev jezikovnih naredb, in da bodo, če je ne bodo dosegli, izstopili iz zakonodajnih predstavniških teles.

Naslovna stran Wastianove brošure o boju za Celje (1896)

Ta oklic naleti na ugoden odmev med avstrijskim, zlasti pa sudetskim nemštvom, ki se še posebej strinja s predlogom po sklicu posebnega »Partei-tag« in ustanovitvi predlaganega odbora, prav tako pa tudi z zahtevo po abstinen-⁴¹⁴ Vendar pa med celjskim nemštvom že kmalu prevlada prepričanje, da je edini način za doseg cilja (ukinitvev jezikovnih naredb) obstrukcija, kajti abstinenca bi lahko prinesla uspeh le ob popolni složnosti vseh nemških poslancev v parlamentu.⁴¹⁵ Ko stopi Nemška ljudska stranka skupaj s schönererijanci in Nemško napredno stranko koncem aprila 1897 v obstrukcijo,⁴¹⁶ pozdravi ta korak Deutsche Wacht z velikim navdušenjem,⁴¹⁷ obenem pa vseskozi poudarja nujnost enotnega nemškega nastopanja v državnem zboru.⁴¹⁸ Prav tako časopis pozdravlja delovanje Nemške ljudske stranke med obstrukcijo, prinaša podrobna poročila o nujnih predlogih, interpelacijah in ministrskih obtožbah obstrukcionistov, ter vseskozi napada vlado, ki skuša vladati s policijo.⁴¹⁹ Ko pride na (prepovedanem) velikem nemškem shodu v Chebu na Češkem do spopadov s policijo,⁴²⁰ sprejme celjski občinski odbor posebno resolucijo: »Der Ge-

⁴¹⁴ Deutsche Wacht 18. 4. 1897. Das Deutschthum Oesterreich im Kampfessturme.

⁴¹⁵ Deutsche Wacht 29. 4. 1897.

⁴¹⁶ Deutsche Wacht 2. 5. 1897. Das deutsche Volk im Daseinskampfe.

⁴¹⁷ prav tam.

⁴¹⁸ Deutsche Wacht 6. 5. 1897.

⁴¹⁹ Deutsche Wacht 13. 6. 1897. Polizei!

⁴²⁰ Na splošno o tem: Sutter, n. d., II., str. 55/56.

meinderath der Stadt Cilli spricht eine tiefste Entrüstung aus über die den deutschen Brüdern in Eger bei deren gesetzmässiger Vertheidigung angestammter Rechte zugefügten Gewaltthätigkeiten, betont nachdrücklichst die **Gemeinbürgerschaft und Waffenbrüderschaft** aller Deutschen in Oesterreich und erwartet von allen deutschen Gemeindevertretungen des steirischen Unterlandes die gleichen Kundgebungen».⁴²¹ Ob začetku XIII. sesije koncem septembra 1897 začne Deutsche Wacht ponovno s strastno agitacijo za nadaljevanje obstrukcije, kajti: »Die deutsche Obstruktion ist keine Mache, keine Komödie, sie ist der notwendige Ausdruck des nationalen Selbsterhaltungskampfes, sie ist, wie wir unten zeigen werden, die **patriotische** Seite unseres heutigen Parlamentarismus»,⁴²² in pozdravlja vse radikalnejše nastope nemških poslancev, pri čemer še posebej navdušeno opisuje dvoboj med K. H. Wolfom in ministrskim predsednikom Badenijem.⁴²³ Celjski občinski odbor pa na seji 12. novembra 1897 sprejme novo resolucijo, v kateri se zahvaljuje nemškim strankam za uspešno vodenje obstrukcije in izraža svoje strinjanje z izstopom celjskega poslanca dr. Josefa Pommerja iz dunajskega občinskega sveta zaradi »nenemške« politike krščanskih socialcev: »Dem Gemeinderath der Stadt Cilli bietet die bisherige Haltung der Obstructionsparteien im Reichsrathe und der Austritt des charaktervollen Abgeordneten Dr. Josef Pommer aus dem Wiener Gemeinderathe die sehr willkommene Gelegenheit, den charaktervollen Herrn Abgeordneten seines vollsten Vertrauens zu versichern, die Obstructionsparteien zu beglückwünschen, sie zu rücksichtslosen Ausharren aufzufordern, und den christlich-socialen Abgeordneten im Reichsrathe und Wiener Gemeinderathe das berechtigte Misstrauen auszusprechen».⁴²⁴ Ko pa pride po škandaloznih dogodkih v državnem zboru, pri katerih igra vidno vlogo radikalni K. H. Wolf, ki ima v Celju številne pristaše,⁴²⁵ in po sprejetju Lex Falkenhayn⁴²⁶ do padca Badenijeve

⁴²¹ Deutsche Wacht, 18. 7. 1897 — Občinski svet mesta Celja izraža globoko ogorčenje zaradi nasilnosti nad nemškimi brati v Chebu, prizadejanih jim pri zakoniti obrambi prirojenih pravic, najostreje poudarja vzajemno jantstvo in bratstvo v orožju vseh Nemcev v Avstriji in pričakuje od vseh nemških občinskih zastopstev na Spodnjem Stajerskem enake izjave.

⁴²² Deutsche Wacht 26. 8. 1897. Die neue Session.

⁴²³ Deutsche Wacht 30. 9. 1897; (glej tudi: Sutter, n. d., II., str. 101).

⁴²⁴ Deutsche Wacht 14. 11. 1897. Eine bedeutungsvolle Kundgebung des Cillier Gemeinderathes. — Občinskemu svetu mesta Celja nudi dosedanje zadržanje obstrukcijskih strank v državnem zboru in izstop značajnega poslanca dr. Josefa Pommerja iz dunajskega občinskega sveta dobrodošlo priložnost, da značajnemu gospodu poslancu zagotovi svoje polno zaupanje, da obstrukcijskim strankam čestita, da jih pozove k brezobzirnemu vztrajanju in da krščansko-socialnim poslaneem v državnem zboru in dunajskem občinskem svetu izreče upravičeno nezaupanje.

⁴²⁵ **Kari Hermann Wolf** (27. 1. 1862, Čeb — 2. VI. 1941, Dunaj), žurnalist in politik. Gimnazijo je končal v Chebu in v začetku osemdesetih let začel obiskovati univerzo v Pragi, kjer je študiral filozofijo. Na univerzi se je izkazal za odličnega govornika in za moža, ki ima čut »za duh nacionalne politike«. Že na začetku študija je pristopil burseškemu društvu Chibellinia in kmalu postal vodilna osebnost v praskem burševskem gibanju. Vendar pa je zaradi nekega dvoboja (iz političnih razlogov) moral univerzo zapustiti. Odsel je v Nemčijo in povečini peš prevandral številne nemške kraje. Tu se je navzel »čistih vsenemških idealov«. Po vrnitvi v domovino se je začel ukvarjati z žurnalistiko in lahko rečemo, da je bil poleg A. Langgasserja, Gerstgrasserja in J. Patzelta med začetniki nemške nacionalne žurnalistike v monarhiji. Leta 1886 je prevzel uredništvo celjske Deutsche Wacht, ki pa jo je urejeval le nekaj mesecev. Po odhodu iz Celja je prevzel uredništvo Deutsche Volkszeitung v Reichenbergu, leta 1888 pa je skupaj s Sedlakom, Gerstgrasserjem in Patzeltom začel izdajati prvi nemško-nationalni list na Dunaju Deutsches Volksblatt. Ta časopis je leto kasneje prešel v krščansko-socialni tabor, vendar pa sta se Wolf in Sedlak že pred tem osamosvojila in ustanovila organ nemške radikalne stranke v Avstriji Ostdeutsche Rundschau (1889). V tem obdobju je Wolf začel s podrobnim nacionalnim delom. Stranka je bila še slabotna, njeni pristaši pa le revni mali obrtniki, mladi uradniki, študentje in delavci. Vendar pa se je s požitovalnimi Wolfom delovanjem hitro širila, njeni pristaši pa so bili vedno številnejši. Leta 1895 so dr. Bodirsky, Schultze in Titz ustanovili na Dunaju Nemško nacionalno društvo za Avstrijo. Prvih 85 članov se je takoj zedinilo, da mora postati načelnik društva K. H. Wolf, ki je to tudi postal. Leta 1897 je bil izvoljen v državni zbor in leto kasneje še v češki deželni zbor. V avstrijsko politično dogajanje pa je vstopil skozi velika vrata med Badenijevo krizo, ko se je jezikovnim naredbam in Badeniju zoperstavil ne samo z govori in spisi, temveč tudi z orožjem v roki. Do leta 1901 je tesno sodeloval s Schönererjem, v začetku leta 1902 pa je izstopil iz vsenemškega združenja in ustanovil nemško radikalno stranko v Avstriji. Njen voditelj je ostal vse do razpada monarhije, saj je stranka tudi po ustanovitvi Nemške nacionalne zveze 1910 ohranila svojo samostojnost. Čeprav je v celoti pristajal na linški program, pa se je za razliko od Schönererja, vseskozi zavzemal za vodenje realne nemške politike in v državnem zboru sodeloval tudi z drugimi nemškimi strankami. V državnem zboru je bil vse do leta 1918, po razpadu monarhije pa se politično ni več udeleževal. (Deutsche Wacht 20. 1. 1912.) Bil je zet celjskega odvetnika dr. Johanna Štepišchnega, sina nekdanjega celjskega župana M. Štepišchnega in nečaka škofa Maksimilijana. Kot je zapisala Domovina (3. 12. 1897): Nenasilljivo drzovit »nemški volk« (Wolf) je neodrešenim Celjanom najbolj simpatična prikazen. Kaj čuda, saj ima svojo »volkuljo« ravno iz njihovega brloga.

⁴²⁶ O Lex Falkenhayn glej Sutter, n. d., II., str. 119, F. Šuklje: Iz mojih spominov III, Ljubljana 1929, str. 8.

*Indijanski klub v Celju 1898. Peti od zgoraj predstojnik mestnega urada
Thomas Fürstbauer*

vlade, izbruhne med celjskim nemštvom vulkan navdušenja. V mestu pride ob novici z Dunaja do spontanega zbiranja prebivalstva po ulicah in okrog desete ure zvečer je pred Rotovžem zbranih kakih 500 ljudi, ki v hrupnem sprevodu in z bakljami v rokah odidejo do spomenika Jožefa II., kjer ima navdušujoč govor dr. Stepischnegg, hvali nemške poslance in poudarja potrebo po enotnosti Nemcev. Z Jožefovega trga se množica s celjsko mestno godbo na čelu (ki igra Wacht am Rhein) premakne v Gosposko ulico pred hišo župana Stigerja, ki spregovori nekaj besed kar z balkona svojega stanovanja.⁴²⁷ Zmagoslavni sprevod pa še dolgo v noč križari po mestnih ulicah in se ne pusti motiti od redkih slovenskih »izzivačev«.⁴²⁸

Opozorili smo že, da je nova politična orientacija celjskega nemštva v glavnem izoblikovana že v začetku leta 1897. Vendar pa je pri tem treba poudariti, da pride do odločilnega preloma v politični orientaciji celjskega nemštva prav med Badenijevo krizo, ki na splošno močno zradikalizira politiko Nemcev v

⁴²⁷ Deutsche Wacht 28. II. 1897. Das Ministerium Badeni + . Beilage zum Hauptblatte vom 28. November 1897.

⁴²⁸ prav tam. (Članek pravi, da zbiranje po mestnih ulicah ni imelo značaja protislovenske demonstracije, kljub temu pa so Slovenci poskušali motiti slavnost. Tako so se npr. ob Stepischneggovem govoru na Jožefovem trgu slišali iz Narodnega doma glasni klici: Pereat dr. Stepischnegg itd.).

Avstriji. Prelom v politični orientaciji celjskega nemštva se kaže v več novih političnih zahtevah.

Sprememba se kaže zlasti v skrajni radikalizaciji celjskega nemštva, ki je sicer značilna za celotno politično dogajanje v monarhiji.⁴²⁹ Celjsko nemštvo in *Deutsche Wacht* vseskozi poudarjata nujnost radikalne politike avstrijskih Nemcev in enotnosti nemških svobodomiselnih poslancev v parlamentu,⁴³⁰ ker bodo lahko le složni dosegli ukinitvev jezikovnih naredb in osovraženega Lex Falkenhayn ter vladanja po čl. 14 državnih osnovnih postav. Obenem pa od srede leta 1897 opazimo v časopisu vedno več navdušujočih člankov, ki hvalijo državnega poslanca (nekdanjega urednika *Deutsche Wacht*) Karla Hermanna Wolfa, priporočajo bralcem naročbo njegovega lista *Ostdeutsche Rundschau*⁴³¹ in prinašajo izvirne njegove govore.⁴³² Tiskarna Celeja izda razglednico z njegovo podobo.⁴³³ Wolf ima konec decembra 1897 na pobudo celjskega Nemškega društva izredno dobro obiskano zborovanje v Celju, ki zaradi radikalnega nastopa vzbudi tudi pozornost oblasti.⁴³⁴

Deutsche Wacht nadaljuje s svojim radikalnim tonom tudi po padcu Badenija, saj je po njenem mnenju nova Gautscheva vlada še reakcionarnejša od prejšnje. Časopis meni, da je treba nadaljevati z odločno obstrukcijo in je proti kakršnikoli pogajanjem z vlado glede spornih zahtev. Zato se popolnoma strinja s poslancom Wolfom, ki je na že omenjenem zborovanju v Celju rekel, da je na Badenijevo mesto prišel še nevarnejši sovražnik Nemcev. »Glavna zahteva Nemcev naj bo razglasitev nemškega jezika za državni jezik. Najbrž se bo zdaj dolgo časa vladalo brez parlamenta po čl. 14. Nemški narod tega ne bo dopustil, saj je politično zrel in tako organiziran, da je v vseh svojih slojih pripravljen do skrajnosti.«⁴³⁵

Ko se v začetku marca 1898 sestaneta vodstvi Nemške ljudske in Nemške napredne stranke,⁴³⁶ da se dogovorita za enoten nastop v parlamentu in definirata svoj odnos do Thunove vlade,⁴³⁷ se zdi *Deutsche Wacht* razglas obeh strank premlačen in celo popustljiv. Časopis meni, da je treba nadaljevati obstrukcijo vse do dosege zadanega si cilja (ukinitvev jezikovnih naredb in Lex Falkenhayn), in se povsem strinja s posebno izjavo celjskega Nemškega društva, s katero le-to zahteva od vodstva Nemške ljudske stranke na Štajerskem in poslanca Pommerja nadaljevanje obstrukcije v državnem zboru.⁴³⁸ Ko pa pride zaradi vprašanja nadaljevanja obstrukcije do trenj v Nemški ljudski stranki (skupina okoli dr. Otta Steinwenderja je za prenehanje obstrukcije v gospodarskih vprašanjih),⁴³⁹ se postavi *Deutsche Wacht* na stališče poslanca Bareutherja, ki je izstopil iz stranke in svoj korak motiviral s tem, da je proti kakršnikoli oportunisti (ki jo zagovarja večina v stranki) in da je blizu Schönererju in Wolfu, ki imata tudi vse simpatije volilcev.⁴⁴⁰ Pred shodom zaupnih mož Nemške ljudske stranke na Štajerskem v Gradcu 6. novembra 1898 *Deutsche Wacht* izrazi upanje, da bo v stranki prevladalo radikalno krilo, ki je pristaš najtesnejšega sodelovanja s Schönerer-Wolfovo skupino.⁴⁴¹ Ko se njena pričakovanja uresniči, pozdravi sklepe štajerske konference (vztrajanje v obstrukciji skupaj

⁴²⁹ O radikalizaciji nemštva v monarhiji med in po Badenijevi krizi dobimo najboljše podatke v že citirani Sutterjevi knjigi.

⁴³⁰ *Deutsche Wacht* 9. 1. 1898. Eine grosse Deutsche Volkspartei!

⁴³¹ *Deutsche Wacht* 30. 9. 1897. Die »Ostdeutsche Rundschau«.

⁴³² *Deutsche Wacht* 16. 12. 1897.

⁴³³ *Domovina* 29. 10. 1897. (Budalost nad budalost) uganjajo celjski domišljavi »Germani«. Založili so dopisnice zloglasnega kričača Wolfa z njegovo podobo, stoječo za — mejnim plotom...

⁴³⁴ *Deutsche Wacht* 30. 12. 1897. Abg. Wolf über die Lage (poročilo); *Deutsche Wacht* 2. 1. 1898. Zur Lage (celoten govor).

⁴³⁵ *Deutsche Wacht* 30. 12. 1897. Abg. Wolf über die Lage.

⁴³⁶ *Deutsche Wacht* 10. 3. 1898. Ministerwechsel.

⁴³⁷ Sutter, n. d., II., str. 276.

⁴³⁸ *Deutsche Wacht* 20. 3. 1898. Die Furcht vor der Obstruction.

⁴³⁹ *Deutsche Wacht* 6. 10. 1898, 13. 10. 1898; Malli, n. d., str. 68.

⁴⁴⁰ *Deutsche Wacht* 13. 10. 1898.

⁴⁴¹ *Deutsche Wacht* 6. 11. 1898. Zum steirischen Vertrauensmännertage.

Slavnostno odkritje spominske plošče Gabrielu Seidlu (4. 10. 1904)

z nemškimi radikali) z velikim navdušenjem.⁴⁴² Svoje nezadovoljstvo z oportunistično politiko večine v Nemški ljudski stranki s Steinwenderjem na čelu pa izrazi mesec dni kasneje tudi takole: ko Steinwender na nekem zborovanju v Beljaku izreče besede: »Ehe ich ein Deutschradicaler werde, werde lieber ein Sozialdemokrat oder ein Windischer«, Deutsche Wacht ogorčeno zapiše: »Hinaus mit Steinwender aus der Deutschen Volkspartei!«.⁴⁴³

Celjsko nemštvo zastopa skrajno radikalno stališče tudi po ukinitvi jezikovnih naredb za Češko in Moravsko,⁴⁴⁴ svoje zahteve pa postavlja na temelju velikonočnega programa, ki ne daje Slovencem na Spodnjem Štajerskem nobenih pravic.⁴⁴⁵ Deutsche Wacht je proti kakršnimkoli pogajanjem z vlado glede rešitve jezikovnega vprašanja in še januarja 1900 najdemo v komentarju ob nastopu nove Koerberjeve vlade naslednje stavke: Nemci se ne nameravamo udeleževati sporazumskih konferenc in posvetovanj o »rešitvi jezikovnega vprašanja« vse dotlej, dokler se na zanesljiv način za nekoč nemške zvezne dežele te države ne **dopusti in zagotovi nemški jezik kot državni jezik**.⁴⁴⁶ Zato se celjsko nemštvo tudi povsem strinja s politiko skrajnega levega krila v Nemški ljudski stranki, ki tesno sodeluje z vsenemci. Po mnenju Deutsche Wacht lahko prinese avstrijskemu nemštvu določene uspehe le radikalna politika. Ko na zborovanju Südmarke v Celju septembra 1899 koroški poslanec Dobernigg izjavi, da lahko Celje ostane nemško mesto le pod pogojem, da celjsko nemštvo še naprej ostane radikalno nemškega mišljenja, časopis z zadovoljstvom zapiše:

⁴⁴² Deutsche Wacht 10. 11. 1898. Der steirische Vertrauensmännertag. (Na shodu je Celjane zastopal dr. Mraulagg, ki se je v svojem govoru odločno zavzel za radikalno politiko stranke in se izrekel zoper oportunistem Steinwenderja in njegovih pristašev.)

⁴⁴³ Deutsche Wacht 25. 12. 1898.

⁴⁴⁴ Deutsche Wacht 19. 10. 1899.

⁴⁴⁵ Deutsche Wacht 25. 5. 1899. Die national-politischen Forderungen der Deutschen (objavljen je program v celoti).

⁴⁴⁶ Deutsche Wacht 25. 1. 1900. Was hat das deutsche Ostmarkvolk jetzt zu fordern.

»Unser Cilli ist der Ausgangspunkt des deutschen Radicalismus«. ⁴⁴⁷ Pred državnoborskimi volitvami leta 1901 časopis utemeljuje nujnost radikalne nemške politike takole: »Ein österreichische Regierung kann man nicht überzeugen, man kann ihr nur imponieren! Und imponieren kann ihr nur der Radicalismus! Damit ist die Haltung der deutschen Steirer für den kommenden Wahlkampf gegeben — wir sagen Steirer, weil Steiermark und dessen schönes Nachbarland Kärnten die einzige Provinzen Oesterreich sind, in denen der deutsche Radicalismus des erste und massgebende Wort spricht«. ⁴⁴⁸

Ob vsem tem Deutsche Wacht vseskozi agitira za K. H. Wolfa in poziva vodstvo Nemške ljudske stranke, da najtesneje sodeluje z nemškimi radikali, ⁴⁴⁹ obenem pa še naprej kritizira zastopnike zmernejše struje v stranki. Zaradi tega je celjsko nemštvo tudi nekoliko nezadovoljno s poslancem Pommerjem, ki glede vprašanja obstrukcije soglaša s Steinwenderjevimi stališči in zavrača tesnejše sodelovanje z vsenemci. Na volilnem zborovanju septembra 1899 v Celju ga zato dr. Stepischnegg direktno vpraša, zakaj zaradi »napetih« razmer v Nemški ljudski stranki ne pristopi k Schönerer-Wolfovi skupini, kot je to storil Bareuther. Pommer mu odgovori, da je bil nekoč tudi sam Schönererjev pristaš in da se še vedno strinja z linškim programom; vendar pa se zaveda, da obstajata dve vrsti programov: eni so **realni** in tak je program Nemške ljudske stranke, drugi pa so **idealni**, to pa je gotovo Schönererjev program. Dejstvo je, da sta v osvobodilnih vojnah pokazala Schill in Lützov veliko hrabrost. Toda vojna proti Francozom ni bila dobljena zaradi njiju, temveč zaradi množice neznanih infanteristov, ki so marširali in opravili svojo dolžnost. Takšna Schill in Lützov sta danes Schönerer in Wolf, vendar pa je njuna politika obsojena na neuspeh. Zato Pommer na koncu poudari, da je kandidiral na podlagi programa Nemške ljudske stranke, ki se ga misli držati tudi za naprej. ⁴⁵⁰

Zavzemanje za tesno sodelovanje Nemške ljudske stranke z radikalno Schönerer-Wolfovo skupino opazimo v Deutsche Wacht vse do srede leta 1901, ko pride do medsebojnega obračunavanja med Schönererjem in vodstvom Nemške ljudske stranke. Prva nasprotja se pojavijo že med deželnozbornimi volitvami na Češkem, ⁴⁵¹ do preloma v medsebojnih odnosih pa pride po govoru v Salzburgu, v katerem je Schönerer ostro izjavil, da člani Nemške ljudske stranke ne želijo ustanoviti nemške Avstrije, temveč delniško družbo za železniške in vodne gradnje, zavarovalnico za poslance, ki stremijo k dobrim nadarbinam in bogato plačanim službam. ⁴⁵² Deutsche Wacht v komentarju navedenih besed ostro udari po Schönererju in označi njegovo izjavo za notorično laž, s katero poskuša Schönerer pridobiti le na prestižu, pri čemer pozablja, da razbija slogo v nemškem taboru in s tem škoduje celotnemu nemškemu narodu. ⁴⁵³

Od tega časa dalje se napadi na »rosenauškega viteza« kar vrstijo in ko pride ob koncu leta 1901 tudi do razkola v vsenemškem taboru, se Deutsche Wacht odločno postavi v bran Karla Hermanna Wolfa. ⁴⁵⁴ Po mnenju časopisa je Wolfova izključitev iz vsenemškega združenja moralne narave (afera Wolf — dr. Seidl), ki nikakor ne more zmanjšati dejstva, da je Wolf predan bojevnik za nemško stvar (kar je že neštetokrat dokazal), medtem ko gre Schönererju le za osebni prestiž. ⁴⁵⁵

⁴⁴⁷ Deutsche Wacht 14. 9. 1899. Cilli als Erzieherin.

⁴⁴⁸ Deutsche Wacht 30. 9. 1900. In den Wahlkampf. — Avstrijske vlade se ne da prepričati, da se ji samo imponirati. In imponira ji lahko le radikalizem. S tem je dano stališče nemških Stajercev za bližnji volilni boj — pravimo Stajercev, ker sta Stajerska in njena lepa sosednja dežela Koroška edini avstrijski provinci, v katerih govori nemški radikalizem prvo in odločilno besedo.

⁴⁴⁹ Deutsche Wacht 5. 11. 1899. Die Deutsche Volkspartei und die Radicalen.

⁴⁵⁰ Deutsche Wacht 17. 9. 1899. Abgeordneter Pommer über die Lage.

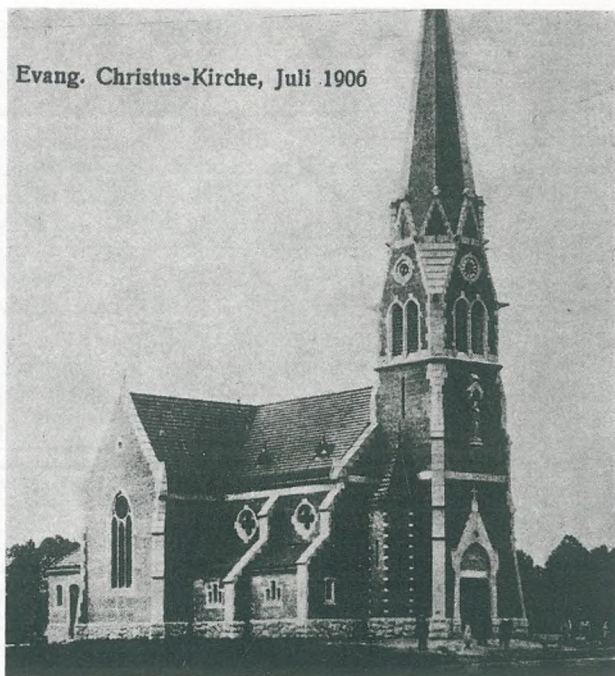
⁴⁵¹ Deutsche Wacht 15. 8. 1901.

⁴⁵² Deutsche Wacht 12. 9. 1901. Der Bruderzwist im Deutschnationalen Lager.

⁴⁵³ prav tam.

⁴⁵⁴ Deutsche Wacht 1. 12. 1901. Karl Hermann Wolf.

⁴⁵⁵ Deutsche Wacht 19. 1. 1902. Die Alldutsche Ver-sittlichung. (Seidl je obtožil Wolfa, da je ob svojih zborovanjih na Češkem zapeljal neko mladenko in ji obljubil zakon. Afero, ki je razburkala avstrijsko javnost, pa je izkoristil Schönerer, da se je »znebil« vedno popularnejšega tekmečaja.)

Evangelikanska cerkev v Celju (1906), simbol »proč-od-rimskega« gibanja

Vzporedno s skrajno radikalizacijo, ki pride do polnega izraza tudi v številnih ekscesnih dogodkih v mestu (ob otvoritvi Narodnega doma 1897, ob obisku čeških študentov 1899), pa celjsko nemštvo tudi sedaj (podobno kot v celotnem prejšnjem obdobju) vseskozi zagovarja nujnost enotnega sodelovanja vseh Nemcev v monarhiji (ideja o Deutsche Gemeinbürgerschaft) ne glede na strankarsko pripadnost. Le od takšne politike lahko spodnještajersko nemštvo pričakuje uspehov pri obrambi vedno bolj ogroženega nemškega posestnega stanja. Zato Deutsche Wacht ostro napada vsak, tudi najmanjši poskus razbijanja nemške sloge in v skladu s programom nemške ljudske stranke poudarja, da je treba podrediti vsa notranjepolitična vprašanja ciljem nemške politike: **»Der nationalen Politik gegenüber muss jede Interessenpolitik in den Hintergrund treten! Das ist die goldene Devise, unter welcher allein das deutsche Cilli national bestehen und wirtschaftlich aufblühen wird.«**⁴⁵⁶ To stališče pride do polnega izraza že med obstrukcijo, pa tudi ob napadih na Schönererja, ko Deutsche Wacht ne napada njegovega programa, temveč njegove nečastne metode boja, ki cepijo že tako slabotne nemške sile. Kasneje pa to stališče srečamo zlasti ob različnih volitvah, ko celjsko Nemško društvo ponavadi že veliko pred volitvami postavi svojega kandidata, obenem pa že v naprej zavrača vsak poskus postavljanja dvojnih nemških kandidatur. Seveda pa pri tem nima vedno uspeha in v desetletju pred I. svetovno vojno velikokrat pride do »bratskega boja«, kot npr. ob volitvah celjskega okrajnega zastopa maja 1904, v katere se poskušajo (sicer neuspešno) vmešati »schönererijanci«,⁴⁵⁷ in kasneje med deželnozborskimi volitvami 1909⁴⁵⁸ ter državnozborskimi volitvami leta 1911.⁴⁵⁹ Ob vseh navedenih poskusih razcepiti »uns Cillier in zwei feindlich geschiedene Lager« Deutsche Wacht poudarja, da Celjani nikoli ne smejo pozabiti, da z ne-

⁴⁵⁶ Deutsche Wacht 22. 4. 1900.

⁴⁵⁷ Deutsche Wacht 29. 5. 1904. Schönerianische Arbeit.

⁴⁵⁸ Za deželnozborske volitve 1909 glej: Deutsche Wacht 5. 12. 1908, 12. 12. 1908, 21. 4. 1909, 22. 5. 1909, 26. 5. 1909 itd.

⁴⁵⁹ Za državnozborske volitve 1911 glej: Deutsche Wacht 3. 5. 1911, 6. 5. 1911, 17. 5. 1911 itd.

enotnostjo samo izgublajo, in dodaja: »Wir Cillier kannten bisher nur die eine Lösung: **Hie Deutsche, hie Slovenen!**«.⁴⁶⁰

Ob vsem tem je značilno, da se celjsko nemštvo vseskozi strinja s politiko Nemške ljudske stranke, katere član je tudi celjski poslanec Pommer in njegov naslednik Richard Marckhl,⁴⁶¹ pozdravlja njeno sodelovanje z nemškimi radikali (Wolf) v državnem zboru,⁴⁶² kasneje pa z zadovoljstvom sprejme tudi ustanovitev Nemške nacionalne zveze, v katero se leta 1910 združijo Nemška ljudska stranka, Nemško-napredno združenje, nemški radikali in nemški agrarci.⁴⁶³ V odnosu do vseh pomembnejših vprašanj je povsem istega mnenja kot vodstvo Nemške ljudske stranke, kar se lepo vidi iz debat o volilni reformi. Deutsche Wacht se sicer z zahtevami po volilni reformi v glavnem strinja, vendar pa meni, da je sprejemljiva le takšna reforma, ki ne bo oslabil nemškega posestnega stanja: »Nemci so za odpravo kurij, za ukinitev volilnih predprav, za odstranitev cenzusa — na kratko, oni so za splošno, enako in direktno volilno pravico; vendar pa so proti slabljenju in oškodovanju nemškega položaja v državi s 33 novoustvarjenimi slovanskimi mandati.«⁴⁶⁴

Zato časopis ostro napada slovenske zahteve po sedmem slovenskem mandatu za Spodnjo Štajersko kot kompenzacijo za kranjski nemški mandat,⁴⁶⁵ še bolj pa zahteve po spremembi celjskega nemškega mandata.⁴⁶⁶ Zadovoljen je z volilno reformo šele potem, ko se uresničijo nemške zahteve.⁴⁶⁷ Z vidika varovanja nemškega posestnega stanja presoja tudi predloge volilne reforme za deželnozborske volitve na Štajerskem in se v tem oziru povsem strinja z resolucijo celjskega Nemškega društva iz januarja 1908, ki odločno nasprotuje kakršnimkoli spremembam volilnega reda: »In der Erwägung, dass jede im Sinne der vorliegenden Anträge erfolgende Aenderung der Landtagswahlordnung für das Herzogtum Steiermark nur eine Stärkung des politischen Besitzstandes unserer Gegner herbeiführen muss, sprechen sich die heute im Deutschen Hause versammelten deutschen Landtagswähler mit aller Entschiedenheit gegen jede Abänderung der geltenden Landtagswahlordnung aus und ersuchen den bewährten Vertreter der Stadt Cilli Herrn Landesausschussbeisitzer Moritz Stallner im Landtage und im Ausschusse mit allem Nachdrucke in diesem Sinne zu wirken.«⁴⁶⁸ Obenem pa celjsko nemštvo vedno tesneje veže svojo politiko na Nemški narodni svet za Spodnje Štajersko, ki se ustanovi v začetku leta 1906 na pobudo poslanca H. Wastiana⁴⁶⁹ in ki postane v desetletju pred prvo svetovno vojno center politične akcije Nemcev na Spodnjem Štajerskem. V njem igra vidno vlogo tudi dr. Otto Ambroschitsch, nekdanji urednik Deutsche Wacht (1896—1902), ki se leta 1906 vrne v Celje in postane kot predstojnik mestnega urada prvi voditelj celjskega nemštva. V svoji osebi združuje številne politične funkcije.⁴⁷⁰ Po njegovi zaslugi Nemški narodni svet, ki si ob

⁴⁶⁰ Deutsche Wacht 29. 5. 1904. Schönerianische Arbeit.

⁴⁶¹ Ob volitvah 1907 je R. Marckhl zamenjal Pommerja. (Deutsche Wacht 14. 5. 1907.)

⁴⁶² Deutsche Wacht 13. 6. 1907.

⁴⁶³ Deutsche Wacht 2. 3. 1910.

⁴⁶⁴ Deutsche Wacht 8. 3. 1906. Der eigentliche Beweggrund.

⁴⁶⁵ Deutsche Wacht 26. 8. 1906.

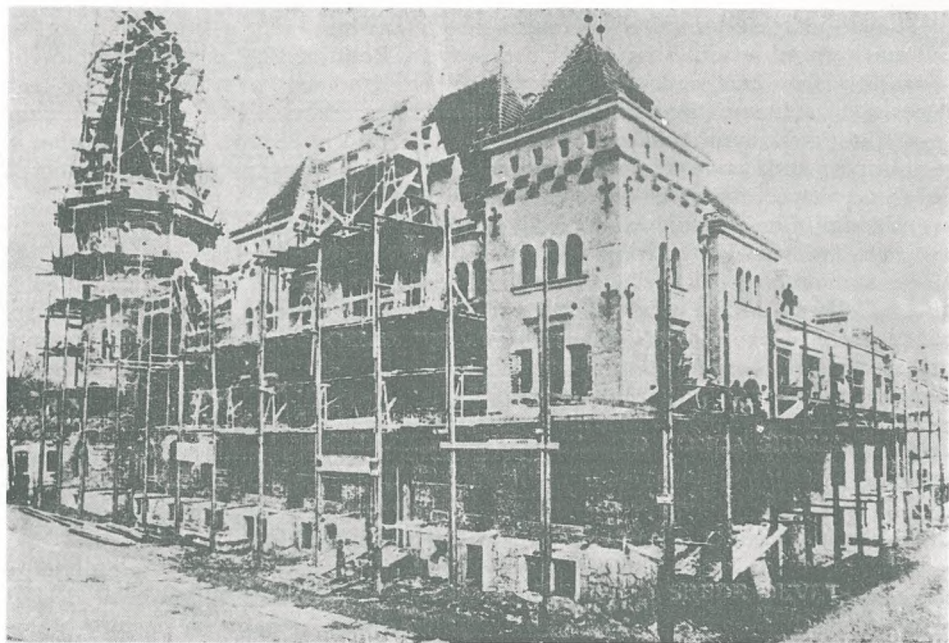
⁴⁶⁶ Deutsche Wacht 6. 12. 1906. Das Cillier Mandat.

⁴⁶⁷ prav tam.

⁴⁶⁸ Deutsche Wacht 23. 1. 1908. Eine hochbedeutsame politische Versammlung. — Glede na to, da mora vsaka v duhu sedanjih predlogov narejena sprememba deželnozborskega volilnega reda za vojvodino Štajersko, pripeljati samo do okrepitve političnega posestnega stanja naših nasprotnikov, se nemški deželnozborski volilci, danes zbrani v Nemški hiši, izrekajo z vso odločnostjo zoper vsakršno spremembo obstoječega deželnozborskega volilnega reda in prosijo izkušenega zastopnika mesta Celja, deželnega odbornika gospoda Moritza Stallnerja, da v deželnem zboru in odboru v tem duhu z vsem poudarkom deluje.

⁴⁶⁹ Deutsche Wacht 8. 2. 1906. Deutscher Volksrat für Untersteiermark.

⁴⁷⁰ Dr. Otto Ambroschitsch (31. VII. 1868, Vipava — 14. V. 1919, Ljubljana), žurnalist in politik. Rodil se je v Vipavi v družini kasnejšega deželnega šolskega inšpektorja na Kranjskem Blasiusa Ambroschitscha. Po končani gimnaziji v Celju je študiral pravo na dunajski univerzi, nato pa se je posvetil žurnalistiki. Od septembra 1893 do konca leta 1894 je bil urednik Obersteirer Blatta v Brucku na Muri, od 1. januarja 1895 do začetka leta 1896 urednik Kärntner Nachrichten v Beljaku, od marca 1896 do novembra 1902 urednik Deutsche Wacht v Celju, od decembra 1902 do oktobra 1904 pa urednik Deutsches Blatta v Brnu. Po opravljenem doktoratu na univerzi v Gradcu (1905) se je v začetku leta 1906 vrnil v Celje in prevzel mesto predstojnika mestnega urada ter se aktivno vključil v politično življenje

Gradnja Nemške hiše v Celju (1906)

ustanovitvi zada številne naloge (»Der Volksrat hätte die Aufgabe, für sämtliche wirtschaftliche, politische und Kultur — Angelegenheiten aufzukommen«),⁴⁷¹ uspešno deluje tudi na celjskem območju, še zlasti pri deželnih in državnih volitvah, pa tudi in predvsem pri vodenju gospodarskega boja, ki prihaja v nacionalnih bojih na Štajerskem vedno bolj v ospredje.⁴⁷² V ta namen Nemški narodni svet tesno sodeluje z nemškimi »obrambnimi« organizacijami, zlasti s Südmarko, in je zato deležen obilne podpore celjskega nemštva.⁴⁷³ Deutsche Wacht vseskozi poudarja potrebo po organiziranem nastopanju spodnještajerskega nemštva na gospodarskem področju, opozarja na nujnost vodenja realne politike, ki mora biti usmerjena k vzpostavitvi »nacionalne samouprave«⁴⁷⁴ in zahteva od Nemcev odločno podpiranje nemških obrambnih organizacij: »Wir müssen uns in unseren Schutzvereinen einen Staat im Staate schaffen!«.⁴⁷⁵ Celjsko nemštvo, ki se povsem zaveda nemške gospodarske premoči (»Die Macht des Deutschtums beruht neben dem kulturen Uebergewichte hauptsächlich auf der wirtschaftlichen Kraft«),⁴⁷⁶ zato stalno opozarja, da morajo Nemci ob jezikovni meji izpolniti višje in težje naloge kot pa Nemci v sklenjenih nacionalnih področjih: »Hier ist das Wirtschaftsleben jedes einzelnen unter den Gesichtswinkel der nationalen Tat gestellt«.⁴⁷⁷ Iz tega razloga že kmalu postane nezadovoljno s politiko Südmarke, ki zapravlja velikanska sredstva za nakupe zemljišč v Šentilju, pozablja pa na najbolj ogrožene trge in mesta

v mestu. Bil je poverjenik Nemškega narodnega sveta za celjsko območje, načelnik celjske krajevne skupine Südmarke in nekaj časa tudi načelnik celjskega Nemškega društva, prav tako pa tudi član številnih društev in zaupnik nemške radikalne stranke v Celju in okolici. V začetku maja 1919 so ga oblasti aretirale in poslale v Ljubljano v prisilno delavnico, kjer je zaradi bolezni že čez nekaj dni umrl. (Cillier Zeitung 18. 5. 1919.)

⁴⁷¹ kot v op. 469.

⁴⁷³ Pri ustanovitvi Südmarke novembra 1889 sta sodelovala tudi celjski župan dr. Neckermann in

⁴⁷² O tem glej: K. Linhart: Der Abwehrkrieg des unterländischen Deutschtums, Ptuj 1910.
Julius Rakusch, spomladi 1890 pa je društvu pristopila kot ustanovni član tudi celjska občina kot celota. V Celju so bili trikrat tudi letni občni zbori društva: leta 1890, 1899 in 1911.

⁴⁷⁴ Deutsche Wacht 8. 11. 1906. Jenseits von Gut und Böse.

⁴⁷⁵ Deutsche Wacht 8. 9. 1907. Heil der Südmark!

⁴⁷⁶ Deutsche Wacht 14. 8. 1908.

⁴⁷⁷ prav tam.

na jugu Spodnje Štajerske.⁴⁷⁸ V zvezi s tem sprejme celjska krajevna skupina Südmarke pred letnim zborovanjem društva v Beljaku 1908 posebno resolucijo, ki zahteva od vodstva društva, da usmeri svojo pomoč zavarovanju nemškega posestnega stanja v trgih in mestih Spodnje Štajerske, saj te »nemške otoke« že preplavlja slovansko morje.⁴⁷⁹ Vendar pa celjsko nemštvo s svojo zahtevo, ki jo postavlja tudi kasneje, ne doseže vidnejših uspehov, saj že na samem začetku naleti na nasprotovanje dela mariborskega nemštva.⁴⁸⁰

Vzporedno s povedanim se sredi prvega desetletja dvajsetega stoletja celjsko nemštvo ponovno začenja oprijemati ideologije štajercijanstva. Ko se leta 1900 ustanovi Štajerc-Partei in začne izhajati list Štajerc, nova (stara) ideologija v Celju ne naleti na navdušen sprejem, ne glede na to, da celjski občinski odbor podpira časopis z letnim zneskom 100 K.⁴⁸¹ Večje navdušenje za imenovano stranko opazimo šele po ustanovitvi Nemškega narodnega sveta za Spodnjo Štajersko, ko ima stranka nekajkrat zborovanje tudi v Celju⁴⁸² in ko se na prvem »Parteitagu« v Ptujju aprila 1907 preimenuje v Napredno zvezo.⁴⁸³ Kljub vsemu pa štajercijanstvo v Celju nikoli ni tako močno kot v severnem delu Spodnje Štajerske, čeprav velja poudariti, da se štajercijanske ideologije poslužuje tudi celjsko nemštvo, zlasti ob volitvah občinskega odbora v občini Celje-okolica, ki je od leta 1890 v slovenskih rokah.⁴⁸⁴

Druga večja novost v politični orientaciji celjskega nemštva v tem obdobju je **vsnemštvo**, ki je prej v glavnem domena redkih posameznikov in nemškega dijaštva, od boja proti celjski slovenski nižji gimnaziji dalje pa postane stalen element v političnem nastopanju Nemcev v Celju. Že v času gimnazijskega vprašanja se pojavi teza, da je celjsko vprašanje pomembno predvsem zaradi graditve nemškega mostu do Jadrana: »Nepotrebno je omenjati, kakšno nevarnost, kakšno škodo skriva v sebi ta vendska stvaritev za naš narod; Celje ni samo eden najdragocenejših biserov naše narodne posesti, eden najlepših kosov starodavne očetnjave; njegov pomen ni izčrpan s tem, če rečemo, da je naša najpomembnejša obmejna trdnjava na jugu; Celje moramo, če hočemo njegovo vrednost za naš narod povsem presoditi in oceniti, imeti pred očmi tudi kot **most do Jadrana**, ki mora biti in ostati nemško morje, če se naj nemškemu narodu ne pretrga življenjski živec in ga obsodi na smrt.«⁴⁸⁵

Kasneje pa se to stališče pojavi v Deutsche Wacht v številnih člankih in poročilih z raznih zborovanj, pri čemer iz nekaterih veje odkrita protiaustrijska usmerjenost. Deutsche Wacht meni, da je bila »vzhodna marka« (Ostmark) v zgodovini vedno povezana z »materinsko deželo« (Nemčijo), in dejstvo, da je bila Avstrija ob ustanovitvi nemškega rajha izključena iz nemške zveze, pri tem ne igra nobene vloge: »Doch man kann Länder und Reiche zerstücken, **nie und nimmer aber wird man das Herz eines Deutschen vor seinem Volke reißen!**«⁴⁸⁶ Po mnenju časopisa je celotno ozemlje od Bodenbacha do Jadrana »sklenjeno nemško področje preteklosti in prihodnosti« in sicer ne samo v kulturnem, temveč predvsem v gospodarskem smislu: »Dem grösseren »Deutschland«, dass an die politische Grenze des **Deutschen Reiches** nicht gebunden ist, muss der Weg zu Adria frei bleiben!«⁴⁸⁷ Uresničitev teh ciljev je možna le na en način: Galicija (das gelobte Land der polnischen Juden) se mora v upravnem smislu od-

⁴⁷⁸ Deutsche Wacht 22. 8. 1908. Deutsche Wirtschaftspolitik!

⁴⁷⁹ Deutsche Wacht 29. 8. 1908. Die Südmark-hauptversammlung in Villach.

⁴⁸⁰ Deutsche Wacht 2. 9. 1908. Hetzereien der Marburger Zeitung.

⁴⁸¹ ZAC, MOC, fasc. 20; predsedstveni spisi za leto 1902; dopis na uredništvo časopisa Štajerc z dne 5. 7. 1902.

⁴⁸² Deutsche Wacht 18. 4. 1907. Eine Stajerc-Versammlung in Cilli.

⁴⁸³ Deutsche Wacht 14. 4. 1907. Das Programm der »Stajercpartei«.

⁴⁸⁴ Npr. ob volitvah 1910, pred katerimi razvije časopis naslednji program: »Unser Wahlprogramm ist Friede und Zusammenarbeiten, die Gegner aber wollen Verhetzung bis aufs Messer, gegenseitige wirtschaftliche Aushungerung, sie wollen den Hass auf allen Gebieten des sozialen, des nationalen und des wirtschaftlichen Lebens.« (Deutsche Wacht 20. 8. 1910.)

⁴⁸⁵ Heinrich Wastian: Der Kampf um Cilli, Celje 1896, str. 59.

⁴⁸⁶ Deutsche Wacht 5. 9. 1895. Die Sedanfeier in Cilli.

⁴⁸⁷ Deutsche Wacht 16. 2. 1896. Eine deutschnationale Forderung.

cepiti, Ogrska z Dalmacijo in Bosno in Hercegovino vred pa naj bosta z Avstrijo le v personalni uniji.⁴⁸⁸

Vsenemško razpoloženje opazimo v Celju tudi ob vseh večjih nemških prireditvah, ki se v mestu kar vrstijo. Poleg vsakoletnega praznovanja nemške zmage pri Sedanu začenja celjsko nemštvo od srede devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje praznovati tudi t. i. »Sonnwendfeier«, ki izvira iz starega germanškega verovanja,⁴⁸⁹ Bismarckov rojstni dan itd., pri čemer se mesto obleče v slavnostne barve frankfurtskih zastav, slavlja pa se ponavadi končajo s huronskim vpitjem: »Heil Alldeutschland« in petjem Wacht am Rhein ali pa igranjem Wolfove koračnice. Deutsche Wacht posveča veliko pozornost Bismarcku, ki je simbol nemške združitve in od časa do časa navaja »močna mesta« iz njegovih govorov.⁴⁹⁰ Ob njegovi smrti izide časopis obrobjen v črno, celotna številka pa je posvečena spominu na velikega nemškega voditelja.⁴⁹¹ Prav tako list pozdravi sklep občinskega odbora, da se poimenuje trg pred poslopjem mestne hranilnice Bismarckov trg,⁴⁹² leta 1905 pa pozdravi akcijo za postavitev Bismarckovega stolpa na Liscach,⁴⁹³ katerega lastnik kasneje postane dr. Otto Ambroschitsch, ki si s tem pridobi celo volilno pravico v okoliški občini.⁴⁹⁴ Deutsche Wacht redno objavlja tudi literarna dela različnih avtorjev iz rajha (K. Pröll, F. Dahn),⁴⁹⁵ poroča o dejavnosti vsenemške zveze⁴⁹⁶ in o različnih predavanjih v domovini in tujini, ki se tičejo skupnega nemškega interesa (npr. o predavanjih dr. Paula Sämase v Münchnu)⁴⁹⁷ ter o »nemškem posestnem stanju« po svetu, celo v Afriki.⁴⁹⁸

Vsenemška usmerjenost celjskega nemštva se vidi tudi iz navdušenja za gibanje **Los von Rom**, ki dobi v Celju goreče pristaše že na samem začetku.⁴⁹⁹ Od leta 1898 dalje Deutsche Wacht skoraj v vsaki številki agitira za prestopanje iz katoliške vere v protestantizem, objavlja oglase za nakup letakov, ki jih je v propagandne namene začel izdajati pastor Bräunlich v Münchnu⁵⁰⁰ (to pripelje urednika dr. Otta Ambroschitscha tudi pred sodišče)⁵⁰¹ in natisne tudi formular za prijavo izstopa iz katoliške cerkve, ki je zainteresiranim na voljo v uredništvu lista.⁵⁰² Deutsche Wacht meni, da je gibanje Los von Rom potrebno iz več razlogov: 1) ker je politična potreba, da se uniči državi nevarna moč papeštva, 2) ker je to nacionalna potreba, saj klerikalci delujejo proti nemškemu narodu, 3) ker je to religiozna potreba, saj katoliška cerkev ni v skladu z resničnim Kristusovim duhom, 4) ker je to tudi socialna zahteva.⁵⁰³ Obenem pa vsekoli poudarja: »Deutsch sein heisst evangelisch sein«, ⁵⁰⁴ priobčuje različne zgodovinske članke o protestantizmu na Štajerskem⁵⁰⁵ in dokaj redno objavlja tudi statistične podatke o izstopih iz katoliške cerkve na Štajerskem.⁵⁰⁶ Razmah

⁴⁸⁸ prav tam. (Takšna in podobna stališča se zlasti okrepe ob debatah o trializmu v času balkanskih vojn.)

⁴⁸⁹ Deutsche Wacht 26. 6. 1898.

⁴⁹⁰ Deutsche Wacht 4. 8. 1895. Kraftstellen aus Bismarck's Reden. (In tudi kasneje.)

⁴⁹¹ Deutsche Wacht 4. 8. 1898. Bismarck Todt.

⁴⁹² Ob tej priložnosti so celjski dijaki poslali občinskemu odboru posebno zahvalo. (ZAC, MOC, fasc. 7; zapisnik seje občinskega odbora 17. 11. 1899.)

⁴⁹³ Deutsche Wacht 31. 8. 1905. Eine Bismarckwarte in Cilli. (O zbiranju sredstev za postavitev: Deutsche Wacht 5. 8. 1906.)

⁴⁹⁴ Narodni dnevnik 1. 8. 1910.

⁴⁹⁵ O Karlu Pröllu glej Deutsche Wacht 17. 9. 1910; o Felixu Dahnu Deutsche Wacht 6. 1. 1912.

⁴⁹⁶ Npr. Deutsche Wacht 19. 12. 1897. Heil Alldeutschland!

⁴⁹⁷ Deutsche Wacht 1. 7. 1900. Alldeutschum.

⁴⁹⁸ Časopis prinaša tudi obsežna poročila o burskih vojnah in o nemški kolonialni politiki v Afriki. ⁴⁹⁹ Domovina je že 22. 4. 1897 (torej veliko pred »uradnim« začetkom gibanja Los von Rom) zapisala takole: »K protestantizmu prestopajo celjski Nemci, da zgledajo bolj nemško nemški« ...

⁵⁰⁰ Deutsche Wacht 9. 3. 1899. (Kasneje objavlja časopis reklamo za letake Karla Brauna iz Leipzig; npr. Deutsche Wacht 2. 5. 1901.)

⁵⁰¹ Deutsche Wacht 11. 1. 1900. Die Los von Rom — Bewegung vor dem Cillier Kreisgericht.

⁵⁰² Deutsche Wacht 14. 2. 1904.

⁵⁰³ Deutsche Wacht 21. 11. 1901. Los von Rom — Warum?

⁵⁰⁴ Deutsche Wacht 16. 2. 1905.

⁵⁰⁵ Npr. Deutsche Wacht 9. 3. 1899. Der Protestantismus in Steiermark. Deutsche Wacht 11. 5. 1899. Die evangelische Bewegung von einst und jetzt und die Alpenländer.

⁵⁰⁶ Deutsche Wacht 8. 10. 1903. Do oktobra 1903 je po teh navedbah prestopilo v protestantsko vero skupaj 271 oseb, od tega kar 162 v Gradcu; v Mariboru jih je prestopilo 20, v Celju pa 14. V letu 1904 je bilo v Celju 44 prestopov v protestantsko vero. (Deutsche Wacht 5. 1. 1905.) Zanimivi pa so tudi

»pročodrimskega gibanja« v Celju pa ni samo posledica agitacije časopisa, ampak tudi posledica dejstva, da v Celju že od leta 1854 deluje protestantski vikar,⁵⁰⁷ leta 1900 pa se evangelijska občina Celje odcepi od ljubljanske in dobi samostojnega vikarja.⁵⁰⁸ Celjska protestantska občina z vikarjem Fritzom Mayem na čelu je v naslednjih letih izredno aktivna⁵⁰⁹ in prav njeno delovanje v veliki meri pripomore do uspešnosti navedenega gibanja. Seveda pa uspehi ne izstopajo iz splošnega spodnještajerskega povprečja.⁵¹⁰

Na koncu moramo opozoriti še na en element v politični orientaciji celjskega nemštva v tem obdobju: na **antisemitizem**. Povedali smo že, da se pojavi antisemitizem v politični orientaciji celjskega nemštva dokaj pozno, šele nekako ob debatah o programu ustanavljajoče se Nemške ljudske stranke. Pri tem se celjsko nemštvo popolnoma strinja z zahtevo nove stranke po omejitvi židovskega vpliva na vseh področjih javnega življenja⁵¹¹ in se zlasti bori proti židovskemu vplivu v nemškem tisku.⁵¹² Antisemitizem celjskega nemštva ima torej predvsem socialno in politično barvo in pride zlasti do izraza ob napadih na liberalce in kasneje social-demokrate.⁵¹³ Sredi prvega desetletja dvajsetega stoletja pa dobi gledanje celjskega nemštva na antisemitizem novo, rasno vsebino, ki je povsem v skladu s splošnimi trendi v monarhiji.⁵¹⁴ Skupaj z rasnim antisemitizmom se ob rusko-japonski vojni leta 1904 v celjskem nemškem listu pojavi tudi teorija o **arijski rasi**, ko *Deutsche Wacht* v uvodniku »Der Rassenkampf im fernen Osten« (14. februarja 1904) zapiše, da je treba na rusko-japonsko vojno gledati z izključno rasnega vidika: »Na področju politike si moramo prizadevati za orientacijo, ki je lahko za nas le »rasno stališče«. Naša težnja se mora potem pustiti vtisniti v besede: Nemški narod med germanskimi narodi naprej, germansko pleme med arijskimi plemeni naprej, arijska plemena, ali če gremo še dlje, narodi bele rase in kulture v svetu naprej. S tega stališča izhaja tudi presoja rusko-japonske vojne za nas Nemce. Rusi so naši konkurenti v tekmovanju arijskih narodov, vendar nas od Japonske loči še širši prepad, ona je naš rasni nasprotnik!«.⁵¹⁵ Takšno stališče pa ni samo posledica v tem času tudi v slovenskem tisku prisotnega strahu pred »rumeno nevarnostjo«, ampak sestavni del politične orientacije celjskega nemštva, kajti *Deutsche Wacht* tudi kasneje nenehno poudarja nujnost »rasnega stališča« Nemcev v monarhiji (Unser völkische Gefühl schöpft aus der Rassenerkenntnis),⁵¹⁶ priobčuje poročila o knjigah, ki poskušajo na znanstven način dokazovati »genialnost« arijske (nemške) rase⁵¹⁷ in govori o Židih in Slovanih kot o manjvrednih narodih.

podatki za Ljubljano (*Deutsche Wacht* 28. 2. 1904: leta 1898 so v Ljubljani prestopile 4 osebe, leta 1899 3, leta 1900 14, leta 1901 22, leta 1902 33 in leta 1903 kar 58 oseb.)

⁵⁰⁷ *Deutsche Wacht* 21. 6. 1900. Die Installation des evangelischen Vicars Herrn Fritz May.

⁵⁰⁸ prav tam.

⁵⁰⁹ Protestantiska občina začne z akcijo za izgradnjo evangelijske cerkve v Celju, ki je ob izdatni finančni podpori številnih meščanov in mestne občine otvorjena leta 1906.

⁵¹⁰ Fr. Kovačič: Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928), Maribor 1928, str. 419. Po Kovačiču se število odpadov iz katoliške vere v Lavantinski škofiji giblje takole:

1897	8	1906	175
1898	13	1907	120
1899	122	1908	94
1900	70	1909	98
1901	72	1910	145
1902	62	1911	68
1903	33	1912	25
1904	155	1913	54
1905	339	1914	143

⁵¹¹ *Deutsche Wacht* 18. 6. 1896. Die Deutsche Volkspartei.

⁵¹² *Deutsche Wacht* 5. 4. 1903. Der verderbliche Einfluss der Judenpresse auf das deutsche Volkstum; *Deutsche Wacht* 16. 6. 1907. Die Judenfrage.

⁵¹³ *Deutsche Wacht* 4. 8. 1898.

⁵¹⁴ F. L. Carstens, n. d., str. 37.

⁵¹⁵ *Deutsche Wacht* 14. 2. 1904.

⁵¹⁶ *Deutsche Wacht* 13. 10. 1907. Abarten des völkischen Gefühls.

⁵¹⁷ *Deutsche Wacht* 16. 11. 1905. Das Morgenrot des Ariertums. (Članek govori o »genialnem antropologu« Ludwigu Woltmannu in njegovi knjigi *Die Germanen und die Renaissance in Italien*, v kateri avtor dokazuje, da je bila večina italijanskih genijev (85 do 90 %) germanskega izvora. Po njegovem so bili germanskega izvora tudi Leonardo, Santi, Tizian, Galilei, Kolumbus, Garibaldi, Cavour itd.)

Da povzamemo: celjsko gimnazijsko vprašanje pomeni pomembno prelomnico v politični orientaciji celjskega nemštva, ki se kaže v prodoru več novih elementov v njegovo politično gledanje in nastopanje. Sprememba se kaže zlasti v skrajnem radikalizmu, ki pride še posebej do izraza med Badenijevo krizo ter kasneje med bojem proti jezikovnim naredbam in Lex Falkenhayn, pa tudi v (rasnem) antisemitizmu, vsenemštvu, navdušenju za gibanje Los von Rom in zagovarjanju teorije o arijski rasi. Brez pretiravanja lahko zapišemo, da iz Deutsche Wacht veje v tem obdobju del duha, ki ga trideset let kasneje srečamo v arsenalih Goebbelsove propagande.⁵¹⁸

DODATEK

Uredniki Cillier Zeitung / Deutsche Wacht

Wilhelm Goldmann 26. 4. 1876—22. 4. 1877, Franz Tiefenbacher 22. 4. 1877—3. 10. 1878, Max Besozzi⁵¹⁹ 27. 10. 1878—3. 11. 1881, Anton Langgassner 3. 11. 1881—26. 2. 1882, Max Besozzi 26. 2. 1882—1. 9. 1885, Adolf Harpf 1. 9.—12. 11. 1885, Heinrich Lagier 12. 11. 1885—1. 7. 1886, Karl Hermann Wolf 1. 7.—2. 9. 1886, Anton Ehrlich 2. 9. 1886—20. 8. 1891, Moritz Duftschmid 20. 8. 1891—4. 2. 1892, Franz Günzel 4. 2.—17. 3. 1892, Albert Löger 17. 3.—5. 5. 1892, Franz Czischek 5.—19. 5. 1892, J. G. Müller 19. 5.—23. 6. 1892, Franz Czischek 23. 6. 1892—20. 3. 1893, Hans Lugert 20. 3.—23. 11. 1893, Josef Zörkner 23. 11. 1893—2. 9. 1894, Ferdinand Gollitsch 2. 9. 1894—6. 1. 1895, Maxm. Snop 6.—31. 1. 1895, Franz Hoffmann 31. 1.—31. 12. 1895, Carl Aichinger 31. 12. 1895—22. 3. 1896, Otto Ambroschitsch 22. 3. 1896—27. 11. 1902, Daniel Zeischka 27. 11. 1902—4. 9. 1904, Wilhelm Sesauer 4. 9.—24. 11. 1904, Hugo Webinger 24. 11. 1904—1. 6. 1905, Daniel Walter 1. 6. 1905—18. 11. 1908, Guido Schidlo 18. 11. 1908—25. 9. 1921.

⁵¹⁸ Na splošno o tem: F. L. Carstens: *Faschismus in Oesterreich. Von Schönerer zu Hitler*. Wilhelm Fink Verlag München, 1977.

⁵¹⁹ Max Besozzi (1. IX. 1847, Celje — 16. II. 1914, Gradec), novinar, politik. V Celju je končal normalno in gimnazijsko, nato pa odšel v Gradec študirati pravo. Vendar pa študija ni dokončal, ker se je preveč posvetil igralskemu poklicu in časnikarstvu. Najprej je bil urednik Cillier Zeitung oziroma Deutsche Wacht (1878—1885), v naslednjem letu pa se je ukvarjal s časnikarstvom v Reichenbergu, Münchnu in Frankfurtu. Konec leta 1886 je postal urednik nemškega nacionalnega lista Presse v Gradcu, v letih 1887—1891 pa je urejeval Marburger Zeitung. Leta 1891 je prevzel uredništvo novoustanovljenega nemškega radikalnega časopisa Grazer Tagblatt, in v njegovem uredništvu delal vse do svoje smrti. Po mnenju Deutsche Wacht je bil Besozzi prvi urednik v Avstriji, ki je pisal v nemško-nacionalnem duhu. (Deutsche Wacht 18. 2. 1914.)

Zusammenfassung

DER KAMPF UM CELJE/CILLI

DIE POLITISCHE ORIENTIERUNG DER DEUTSCHEN IN CELJE IN DEN JAHREN 1861—1907

Janez Cvirn

Die deutsche Bevölkerung in Celje ist in den sechziger und siebziger Jahren durchaus liberal und identifiziert sich mit dem deutsch-österreichischen Liberalismus dieser Zeit. Man setzt sich für alle Ideen ein, die der damalige Liberalismus propagierte: für Freiheit auf allen Gebieten des gesellschaftlichen Lebens, für kulturellen und wirtschaftlichen Fortschritt, für Gleichheit vor dem Gesetz, in nationaler Hinsicht aber für die Vorherrschaft des Deutschtums, das übrigens viel weniger aggressiv gegen die Slowenen ist als jenes in Ljubljana. In diesem Zusammenhang soll hervorgehoben werden, daß die Behauptungen einiger deutscher Historiker, die das für die Deutschen ungünstige Ergebnis der Volkszählung von 1880 so zu deuten suchen, daß es in Celje (im Gegensatz zu Maribor und Ptuj) schon sehr früh zu scharfen nationalen Auseinandersetzungen gekommen sei, völlig unzutreffend sind.

Bereits zu Beginn der siebziger Jahre machen sich unter dem Einfluß der allgemeinen politischen Strömungen in der Monarchie (und weniger durch lokale Verhältnisse bedingt) auch in Celje die deutsch-nationalen Anschauungen immer stärker bemerkbar, werden allerdings bis zum Jahre 1879 nicht vorherrschend. Ähnlich wie in der gesamten Monarchie verliert der alte Liberalismus an Boden, was vor allem die vergeblichen Versuche, den Verfassungstreuen Verein wiederzubeleben, zum Ausdruck bringen, während sich die deutsch-nationalen Kräfte zwar langsam, jedoch beharrlich durchsetzen. Damit sie zur Vormacht gelangten, mußte es erst zu Veränderungen in der politischen Situation in der Monarchie kommen, wie es schon bei der Besetzung Bosniens und der Herzegowina geschah und schließlich beim Antritt der Taaffe-Regierung. Erst von dieser Zeit an können sich neue Ideen frei entwickeln.

Durch Taaffes Politik der Versöhnung und Verständigung wird die bereits im vergangenen Zeitabschnitt einsetzende innere Differenzierung im deutschen liberalen Lager noch vertieft und auch in Celje (Cilli) werden die deutsch-nationalen Kräfte immer stärker, denen der alte Liberalismus nicht mehr ausreicht und die alle politischen Fragen nur durch das Prisma der deutschen Interessen zu betrachten beginnen. Die ersten Veränderungen in der politischen Orientierung der Deutschen in Cilli sind bereits zur Zeit der Vorbereitungen auf die Wahlen in den Reichsrat von 1879 zu verzeichnen, wo sie sich eindeutig für die Politik der Fortschrittspartei (deren Mitglied auch der Abgeordnete von Celje, Dr. Richard Foregger war) entscheiden und wo sie noch entschiedener gegen die slowenischen Forderungen nach nationaler Gleichberechtigung aufzutreten beginnen. Nach Taaffes Regierungsantritt wird die Differenzierung im deutschen Lager von Celje fortgesetzt, sie verläuft stufenweise und parallel zu den Veränderungen der Beziehung zur Regierung. Die Deutschen in Celje akzeptieren den Regierungsantritt Taaffes zwar mit Zurückhaltung, jedoch nicht ablehnend. Ihr Verhältnis zur Regierung ändert sich allerdings bereits im folgenden Jahr, als diese die ersten Ansätze macht, die Verfassung in konservativem Sinne zu revidieren und als auch den Slowenen einige Konzessionen gestattet werden. Die Deutschen in Celje reagieren besonders scharf auf die Annahme zweier von Vošnjak vorgetragenen Resolutionen im Reichsrat im April 1880, da sie diese für einen Versuch der totalen Slowenisierung des Volks- und Mittelschulwesens in Krain und der Steiermark ansehen. Deswegen beginnen sie, die Versöhnungspolitik der Regierung anzugreifen, die nur die nationalen Gegensätze nähre und den slowenischen Appetit vergrößere. Außerdem betonen sie das Bedürfnis nach einem einheitlicheren Auftreten der Deutschen gegen die nationalen Gegner und die Regierung. Von dieser Zeit an schreitet die Differenzierung im Cillier deutschen Lager rasch voran, der Übergang vom Liberalismus zum Nationalismus ist in den Grundzügen noch von der Gründung der Vereinigten deutschen Linken abgeschlossen. In Polemiken über das Profil der neuen Partei betonen die Deutschen, das müsse eine Partei auf ausdrücklich deutscher Grundlage sein; nach deren Gründung im November 1881 aber beginnen sie deren doktrinär-liberales Programm zu bekämpfen, da es die nationalen Interessen des deutschen Volkes vollkommen außer acht lasse. Infolge der opportunistischen Politik der Vereinigten Linken setzt sich das Cillier Deutschtum für die Gründung eines besonderen Deutschen Klubs ein, der die deutschen freiheitlichen Politiker aus nationaler Grundlage vereinen und sich in ihrem Kampf gegen die konservative Mehrheit im Reichsrat auch äußerster politischen Mittel, wie z. B.: der Abstinenz, bedienen sollte. Der Deutsche Klub sollte sich nach der Meinung der Cillier Zeitung und der

Deutschen Wacht für Fortschritt, Bildung, Wahrheit und Freiheit sowie für eine Lösung der angehäuften Probleme einsetzen, in nationaler Hinsicht aber eine konsequente deutsch-nationale Politik führen, deren Ziel ein starkes Österreich auf deutscher Grundlage sein solle. Das ist auch das Programm, nach dem sich der Abgeordnete von Celje, Dr. Richard Foregger, im Reichsrat richtet, und wenn er 1885 dem Deutschen Klub beitrifft, zwei Jahre später der Deutschnationalen Vereinigung, kann er sich der vollen Unterstützung seiner Wähler erfreuen.

Die Unzufriedenheit mit der Politik der Vereinigten Linken und später des Deutsch-Österreichischen Klubs macht sich auch in der Betonung der Bedürfnisse nach einer selbstständigen Politik des untersteirischen Deutschtums bemerkbar (Los von Wien!), das sich nur durch aktives und geschlossenes Auftreten auf nationaler Grundlage der fortschreitenden Slowenisierung widersetzen könne. In Zusammenhang damit kommt gerade unter den Deutschen in Celje der Gedanke von der Gründung eines besonderen Untersteirischen Fortschrittsvereins auf, der nach anfänglichen Verwicklungen (Verbot der Statthalterei in Graz) im Mai 1883 in Celje gegründet wird. Der Verein spielt in den folgenden zwei Jahren eine wichtige Rolle bei der Vorbereitung der Stajerc-Bewegung, einer Ideologie, die durch das Hervorheben des steirischen Landesbewußtseins und der Ständefragen die Entwicklung des slowenischen Nationalbewußtseins auf dem Lande hemmen will, Mitte der achtziger Jahre aber seine Tätigkeit aufgibt. Einen Mißerfolg erntet auch das im Sinne dieser Ideologie schreibende Blatt *Kmetski prijatelj* (Bauernfreund), das in den Jahren 1882—1884 in Celje von dem Vorsitzenden des Vereins und geistigen Anführer der Stajerc-Bewegung, Dr. Edward Glantschnigg, herausgegeben wird. Von den Reichsratswahlen 1885 an hört diese Bewegung für einige Zeit auf, ein politischer Faktor zu sein, mit dem die Slowenen ernsthaft zu rechnen hätten.

Wenn der Übergang vom Liberalismus zum Nationalismus in Celje zunächst unter dem Einfluß der Verhältnisse in anderen Kronländern, vornehmlich in Krain, verläuft, wirken sich auch die Verhältnisse zu Hause zunehmend auf die politische Ausrichtung der Deutschen in Celje ein. Seit der Ankunft von Dr. Ivan Dečko (1885), der durch aufopfernde Tätigkeit im nationalen Sinne dem slowenischen politischen Leben in der Stadt neue Impulse gibt, können die Slowenen in Celje in kurzer Zeit mehrere bedeutende Erfolge verzeichnen. Im Jahre 1887 wird in der Untersteiermark die erste slowenische Eintragung in das Grundbuch erreicht, im Jahre 1889 siegen die Slowenen bei den Wahlen zur Celjer Bezirksvertretung und gründen die Südsteirische Sparkasse. Im Jahre 1890 erhalten sie die Konzession für eine Druckerei (*Zvezna tiskarna*) und gehen bei den Gemeindewahlen in Cilli-Umgebung als Sieger hervor, 1891 erscheint in Celje das erste Mal das slowenische Blatt *Domovina* (Heimat), 1892 wird mit der sog. Sprachenverordnung für Celje ein erster Sieg auf sprachlichem Gebiet erzielt. Aus all diesen Gründen fühlen sich die Deutschen in Celje zunehmend bedroht und beginnen die gesamte Politik in der Monarchie nur vom Standpunkt ihrer engen Interessen aus zu betrachten. So streiten sie z. B. im Jahre 1890 heftig gegen die Versuche eines deutsch-tschechischen Ausgleichs auf, weil sie der Meinung sind, daß danach auch die Slowenen ähnliche Forderungen stellen würden. Ebenso glauben sie, in der slowenischen Forderung einen Angriff auf den deutschen Besitzstand zu sehen, der durch die deutschen Kolonisten auf den Ruinen des antiken Celeia errichtet worden sei, gehen gegen die opportunistische Politik der Vereinigten deutschen Linken mit Plener an der Spitze vor und treten vor den Reichsratswahlen von 1891 lautstark für die Gründung einer einheitlichen deutschen nationalen Partei ein, die aus der Deutschnationalen Vereinigung entstehen sollte. Doch nach der Gründung des neuen Klubs sind sie wegen seines Antisemitismus mit ihm nicht zufrieden (Antisemitismus taucht in der politischen Orientierung der Deutschen in Celje wesentlich später auf). Seit 1891 tritt Dr. Foregger, der sich nach den Anweisungen des Cillier Deutschen Vereins richtet, im Reichsrat als »Wilder« auf in seinem Bestreben, sich über Zwistigkeiten zwischen den Deutschen hinwegzusetzen und ein einheitliches Auftreten der beiden deutsch-freiheitlichen Parteien zu erreichen; er setzt sich weiter für die Gründung einer neuen einheitlichen deutschen Volkspartei ein unter dem Motto: »Alles für und durch das Volk!«

Dieser Standpunkt der Deutschen in Celje kommt zunächst in der berühmten Aktion von Foregger und Kraus zur Annäherung der beiden deutschen freiheitlichen Parteien zum Ausdruck (1892), noch stärker aber am Parteitag im Juli 1893, wo die untersteirischen Deutschen ihre politischen Forderungen formulieren. Dieses sog. Cillier Programm, das durch seine betonte Forderung nach deutscher Gemeinbürgerschaft in der nach dem Fall der Taaffe-Regierung veränderten politischen Situation unter den Deutschen in der Monarchie nicht das erwartete Echo findet (wenn auch die Idee von gesamtdeutscher Solidarität von diesem Zeitpunkt an ständig gegenwärtig ist), spiegelt die politische Orientierung der Mehrheit der Deutschen von Celje in dem behandelten Zeitabschnitt authentisch wider. Natürlich trifft man bei einem Teil der

Deutschen in Celje von Anfang an auch Vertreter radikalerer Anschauungen an. In den achtziger Jahren tritt der Advokat Dr. Edvard Glantschnigg als leidenschaftlicher Anhänger Georg von Schönerer auf. Nach seiner Übersiedlung nach Maribor im Jahre 1889 aber begeistern sich vor allem die Studenten für das Linzer Programm und den Antisemitismus. Solche Anschauungen werden allerdings in dem behandelten Zeitabschnitt noch immer von einem geringeren Bevölkerungsanteil vertreten, obwohl sie in der letzten Phase der Kämpfe um das Cillier Gymnasium sichtlich zunehmen. Erst die für sie ungünstige Lösung der Gymnasium-Frage bewirkt eine entscheidende Veränderung in der politischen Orientierung der Cillier Deutschen.

Die Cillier Frage, die Charnatz zu Recht als einen Markstein in der österreichischen Geschichte bezeichnete, wirkt entscheidend auf den Durchbruch neuer Elemente in der politischen Orientierung der Deutschen in Celje ein. Die Veränderung macht sich vor allem in einem extremen Radikalismus bemerkbar, der zwar bereits in der letzten Phase der Kämpfe um slowenische Parallelklassen am deutschen Gymnasium wahrzunehmen ist, und später im Kampf der Deutschen gegen die Badenischen Sprachenverordnungen und die Lex Falkenhayn zu vollem Ausdruck kommt. Im Einklang mit der Politik des radikalen Flügels in der Deutschen Volkspartei, Anhängern engster Zusammenarbeit mit der Gruppe um Schönerer und Wolf, weisen die Deutschen in Cilli jeglichen Versuch zurück, eine Übereinkunft »hinsichtlich der strittigen Fragen zu erlangen, und erklären stolz, unser Cilli ist der Ausgangspunkt des deutschen Radikalismus«. Gleichzeitig weisen sie ständig auf die Notwendigkeit einer »Gemeinbürgerschaft und Waffenbrüderschaft aller Deutschen in Österreich«, da diese ihrer Meinung nach die einzige Voraussetzung zur Erreichung der gesetzten Ziele sei.

Eine andere Neuheit in der politischen Orientierung der deutschen Bevölkerung von Celje ist das unverhohlene Alldeutschtum, das bis zu dieser Zeit eine Domäne einiger weniger und der radikalen Studenten war. Auch das Alldeutschtum erstarkt bereits in der letzten Phase der Kämpfe um das Cillier Gymnasium, als die These aufkommt, daß die Cillier Frage gerade wegen des Ausbaus einer Brücke zur Adria bedeutend sei, »die ein deutsches Meer sein und bleiben muß«. Dieser Standpunkt ist in zahlreichen Artikeln der Deutschen Wacht zu finden, die im Einklang mit dem Linzer Programm eine Sonderstellung Galiziens, Zollunion mit Deutschland, Personalunion mit Ungarn fordern, zeigt sich aber auch in einer starken Propaganda für die Los-von-Rom-Bewegung und macht sich in der Pflege des Bismarck-Kults und in engen Beziehungen der Deutschen in Celje zu den gesamtdeutschen Organisationen im Reich u. ä. bemerkbar.

Die Deutschen beharren jedoch auf den Positionen der Deutschen Volkspartei und (nach der Spaltung in der alldeutschen Partei 1901) der radikalen Partei Wolfs, die beide, im Unterschied zu den utopischen und unproduktiven Ideen Schönerers, immer mehr einsehen, daß eine reale deutsche Politik geführt werden müsse, und die sich für nationale Selbstbestimmung und Selbsthilfe auf Grund nationaler Einheit einsetzen. So binden die Deutschen in Celje ihre Politik in der Untersteiermark gänzlich an die Aktivität des Deutschen Volksrats und der deutschen Schutzvereine (Deutscher Schulverein, Südmark), auch wenn sie mit ihrer Taktik nicht immer übereinstimmen. Deswegen kommt es zu einer offenen Auseinandersetzung mit der Leitung des Vereins Südmark, der Grundstücke in Sentilj (St. Egidij) entlang der Nationalitätengrenze aufkauft, während die Deutsche Wacht die Interessen der deutschen bereits vom slawischen Meer überschwemmt werdenden Sprachinseln vertritt.

Ein bedeutendes Element in der politischen Orientierung der Deutschen in Cilli ist auch der Antisemitismus, den sie, von einzelnen Ausnahmen abgesehen, bis zur Mitte der neunziger Jahre ständig ablehnen, im Zuge der Polemiken über das politische Profil der sich gründenden Deutschen Volkspartei (1896) aber schließlich doch annehmen. Ihr Antisemitismus ist zunächst vor allem sozial und politisch gefärbt, weist doch die Deutsche Wacht vornehmlich auf die Notwendigkeit hin, den Einfluß der Juden im öffentlichen Leben, insbesondere in der deutschen Presse, einzuschränken, ebenso auf die verhängnisvolle Rolle der Juden in der österreichischen sozial-demokratischen Partei. In der Mitte des ersten Jahrzehnts des zwanzigsten Jahrhunderts bekommt der Antisemitismus des Cillier Deutschtums einen neuen Gehalt, der sich auf die Theorie von der Überlegenheit der arischen Rasse stützt. So ist in der Deutschen Wacht im ersten Jahrzehnt vor dem Ersten Weltkrieg viel von jenem Geist zu spüren, der später für den Nazismus charakteristisch war.

(prevedla Madita Setinc)

SPREMNA BESEDA

Pisec 5. zvezka zbirke Zgodovinskega časopisa JANEZ CVIRN se je rodil 22. aprila 1960 v Celju, študiral zgodovino na filozofski fakulteti v Ljubljani, se po diplomi (1983) vpisal na postdiplomski študij (jeseni 1984) in ga 14. novembra 1986 z zagovorom svojega magistrskega dela tudi končal. V letih 1983—1985 je delal v Zgodovinskem arhivu v Celju, ki pa pod tedanjim vodstvom žal ni pokazal nobenega zanimanja za njegovo raziskovalno vnemo, nato pa se je preselil v Pokrajinski muzej Celje, kjer dela še danes.

V Celjskem zborniku 1984 je izšla prva njegova razprava, tej so sledile še druge, tako v naslednjih Celjskih zbornikih, v Kroniki, našem časopisu za krajevno zgodovino, in v Zgodovinskem časopisu. Nekaj jih je posvečenih drobce iz celjske zgodovine: povodnji leta 1901 (Kronika 1985), prostituciji ob koncu prejšnjega stoletja (Kronika 1985), stavbni zadrugi državnih uslužbencev (Celjski zbornik 1984); ena znamenitemu celjskemu gimnazijskemu vprašanju (Celjski zbornik 1986). Objavil je pisma Štefana Kočevarja Josipu Vošnjaku (Celjski zbornik 1985) in pismo Antona Novačana iz leta 1911, ki razlaga Ivanki Balonovi poglede na narodnostne probleme (Celjski zbornik 1987). Prikaz financ Marka Vincenca Lipolda, ravnatelja idrijskega rudnika (Zgodovinski časopis 1987) je, kakor malo prej objavljen Šumradov prikaz financ profesorja Franca Kosa (Zgodovinski časopis 1984), zelo interesanten in poučen prispevek k zgodovini cen, načina življenja in mentalitete naših izobražencev v prejšnjem stoletju.

Glavno Cvirnovo dosedanje delo pa je študija o politični orientaciji celjskega nemštva 1861—1907, njegovo magistrsko delo, ki izhaja v Zgodovinskem časopisu letos in ki ga imamo v tem zvezku pred seboj. Prebivalstvo mest na Slovenskem se je po letu 1861 diferenciralo. Del je sprejel slovensko narodno zavest in slovenski narodno-politični program, del pa tega programa ni hotel sprejeti. V začetku ni nastopal proti slovenščini, poudarjal pa je veljavo nemščine in nemške kulture. Najprej je nastopal kot ustavoverna stranka, polagoma pa se je razvil v nemško stranko z nemško nacionalno zavestjo.

Cvirnovo delo zelo lepo kaže razvojne stopnje nemštva v Celju, le za začetke je premalo virov. Cvirnovega dela moramo biti posebej veseli, ker se je lotilo teme, ki se jo je velik del, zlasti našega lokalnega zgodovinarstva rad izogibal, kakor da bi se bal, da mu bodo razpravljanja o Nemcih v naših mestih pokvarila podobo preteklosti. Seveda pa spada tudi nemška stranka v naših krajih s svojim delom v našo zgodovino. Poleg tega pa imajo študije, kakršna je Cvirnova, pomembno vrednost za primerjalno raziskovanje rasti narodnih gibanj in nasprotij v evropskem prostoru.

Ljubljana, september 1988

Vasilij Melik

KAZALO

UVOD	5—9
POLITIČNA ORIENTACIJA CELJSKEGA NEMŠTVA DO KONCA SEDEM-	
DESETIH LET	9—21
Zmerni liberalni koncept	9—15
Blagi prodor nacionalizma	15—21
POLITIČNA ORIENTACIJA CELJSKEGA NEMŠTVA OD KONCA SEDEM-	
DESETIH DO SREDE DEVETDESETIH LET	21—60
Prehod od liberalizma k nacionalizmu	21—37
Jezikovna naredba za Celje	37—41
Celjski program	41—46
Celjsko gimnazijsko vprašanje	46—60
POLITIČNA ORIENTACIJA CELJSKEGA NEMŠTVA OD SREDE DEVET-	
DESETIH LET DO LETA 1907	61—79
Skrajni radikalizem, rasni antisemitizem in vsenemštvo	61—79
ZUSAMMENFASSUNG	80—82
SPREMNA BESEDA (prof. dr. Vasilij Melik)	83

Janez Cvirn

BOJ ZA CELJE

Politična orientacija celjskega nemštva 1861—1907

* * *

Zbirka Zgodovinskega časopisa, 5

* * *

Uredili: Vasilij Melik (glavni in odgovorni urednik Zgodovinskega časopisa),
Janez Stergar (namestnik glavnega urednika ZČ) in Bojan Balkovec
(tehnični urednik ZČ)

Knjigo opremil: Janez Stergar

Izdala in založila: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, YU-61000 Ljubljana,
Aškerčeva 12

Upravnica Zgodovinskega časopisa: Majda Čuden

Tisk: Tiskarna Slovenija, Ljubljana

Prvi natis: september 1988 v nakladi 1000 izvodov

ZBIRKA ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

Na upravi Zgodovinskega časopisa (YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, tel. (061) 332 611, int. 210) lahko naročite naslednje zvezke knjižne zbirke ZC:

1. **Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinopisje.** Ljubljana 1980, 44 strani.

Zbornik objavlja predvsem gradivo z izrednega občnega zbora Zgodovinskega društva za Slovenijo (2. marca 1979) ob štiridesetletnici izida knjige Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«. Gradivo je izšlo kot separaten odtis iz »Zgodovinskega časopisa«, št. 4/1979.

2. **Franc Šebjanič: Solnik in domoljub Adam Farkaš (1730—1786).** Ljubljana 1982, 24 strani.

Razprava o doslej skoraj nepoznanem zaslužnem prekmurskem protestantskem učenjaku in rektorju šopronskega liceja je izšla kot separata publikacija — ponatis iz »Zgodovinskega časopisa«, št. 1-2/1981.

3. **Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem.** Posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984. Ljubljana 1987, 134 strani.

Zbornik objavlja 15 razprav o denarstvu, bančništvu, zaslužkih, cenah in življenjskih stroških na Slovenskem od antike do obdobja po drugi svetovni vojni. Večina razprav je bila objavljenih v »Zgodovinskem časopisu« od številke 3/1984 do 4/1986; novo je v zborniku med drugim tudi slikovno gradivo.

4. **Dušan Kos: Bela krajina v poznem srednjem veku.** Ljubljana 1987, 76 strani.

Razprava o srednjeveški zgodovini Bele krajine (politične, upravne, cerkvene razmere, plemstvo, gospodstva, mesta, agrarna kolonizacija). Separatna publikacija — ponatis iz »Zgodovinskega časopisa«, št. 2 in 3/1987.

Za člane slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev ter za študente veljajo običajni popusti.

ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 332 611, int. 210

vas vabi, da kot redni član vstopite v eno izmed slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev

Društveni člani po nižji ceni prejema osrednje glasilo slovenskih zgodovinarjev »Zgodovinski časopis«, imajo popust pri nabavi knjig iz zaloge zveze, lahko sodelujejo pri strokovnih in družabnih prireditvah društev (zborovanja, predavanja, strokovne ekskurzije in podobno), brezplačno prejmejo zvezino značko in izkaznico ter uporabljajo zvezino knjižico. Potrjena izkaznica ZZDS omogoča brezplačen ali cenejši vstop v številnih domačih in tujih muzejih ter galerijah. Člani slovenskih društev s popustom kupujejo knjige »Slovenske matice«, občasno pa tudi publikacije drugih slovenskih založb.

Članarino in naročnino lahko vplačate vsako dopoldne (od ponedeljka do petka) na zvezinem sedežu ali pa s položnico na žiro račun: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, Aškerčeva 12, 50101-678-49040.

Vplačilo vseh članskih obveznosti je možno tudi pri vseh matičnih pokrajinskih zgodovinskih in muzejskih društvih. Tu so njihovi naslovi:

Zgodovinsko društvo Ljubljana, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Zgodovinsko društvo v Mariboru, Muzej narodne osvoboditve, 62000 Maribor, Heroja Tomšiča 5

Zgodovinsko društvo v Ptuj, Pokrajinski muzej, 62250 Ptuj, Muzejski trg 1

Zgodovinsko društvo v Celju, Muzej revolucije, 63000 Celje, Trg V. kongresa 1 (63001 Celje, pp. 87)

Zgodovinsko društvo za Gorenjsko, Gorenjski muzej, 64000 Kranj, Tavčarjeva 43

Zgodovinsko društvo za severno Primorsko, Pokrajinski arhiv, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 1/III

Zgodovinsko društvo v Novem mestu, Zavod za šolstvo SR Slovenije — organizacijska enota, 68000 Novo mesto, Glavni trg 7

Muzejsko društvo v Škofji Loki, Muzej na gradu, 64220 Škofja Loka, Grajska pot

Belokranjsko muzejsko društvo, Belokranjski muzej, 68330 Metlika

Zgodovinsko društvo v Slovenskih Konjicah, 63210 Slovenske Konjice

Klub slovenskih zgodovinarjev in geografov na Koroškem, Postf. 38, 9020 Celovec/Klagenfurt, Avstrija

Zgodovinsko društvo za Pomurje, Pokrajinski muzej, 69000 Murska Sobota, Trubarjev drevored 4

Zgodovinsko društvo za Koroško, Koroški pokrajinski muzej revolucije, 62380 Slovenj Gradec, Glavni trg 24

Zahtevajte prijavnico za vpis pri enem izmed pokrajinskih zgodovinskih društev ali na sedežu osrednje zveze!